

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК: 371. 01.(575.3)

ББК: 74.20. (575.3)

Ш.- 54

АКМАЛОВА МАЛОҲАТ АБДУЛЛОЕВНА

**ҲАМКОРИИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА
ҶОМЕАИ МУОСИР ОИД БА РОҲНАМОИИ
КАСБИИ НАВРАСОНУ ҶАВОНОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.05 - Назария,
методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-ичтимоӣ
(13.00.05.03. – педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)**

Роҳбари илмӣ: Қаюмова Хурилик
Тағайевна - номзади илмҳои педагогӣ,
ҷонишини директор оид ба тарбияи
Коллеҷи омӯзгорӣ ба номи Хосият
Махсумоваи ДДОТ ба номи С. Айни

Душанбе 2023

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3-14
БОБИ 1. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ РОҲНАМОИИ КАСБИИ НАВРАСОНУ ЧАВОНОН	15-77
1.1 Моҳият ва хусусиятҳои ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа оид ба роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.....	15-39
1.2 Технологияи муосири роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон зимни ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа..	40-64
1.3 Таҳлили вазъи роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.....	65-73
Хулосаи боби 1	74-76
БОБИ 2. ҚОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШӢ ДОИР БА САМТҲОИ АСОСИИ ҶАЪОЛИЯТИ МУШТАРАКИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА ҶОМЕА ОИД БА РОҲНАМОИИ КАСБИИ НАВРАСОНУ ЧАВОНОН	77-149
2.1 Тавсиф ва арзёбии роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.....	78-97
2.2 Роҳҳои ташаккули роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.....	98-121
2.3 Ташкили озмоишҳо доир ба ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа оид ба роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон ва натиҷагирӣ аз он.....	122-145
Хулосаи боби 2	148-149
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО	150-156
ҶЕҲРИСТИ АДАБИӢТИ ИСТИҶОДАШУДА	157-170

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар замони муосир тафрикаи муайяни маълумоти миёна ва касбӣ бо назардошти талаботи бозори меҳнат оғоз гардида, болоравии омодагии кадрҳо оид ба ишғоли ҷойи кор дар бозори рақобат зимни интиҳоби касбҳои зарурӣ мушоҳида мешавад. Роҳнамоии касбӣ ва тарбияи меҳнатӣ ҳамчун категорияи педагогӣ хонандагонро бо касбҳои гуногун ошно намуда, ба онҳо дар интиҳоби ихтисоси минбаъдашон ёрӣ мерасонад. Муқоисаи ин се категорияи педагогӣ истилоҳи тарбияи касбмуайянкуниро, ки маънои васеъро дар бар мегирад, ба вучуд меорад.

Бояд зикр намуд, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ имрӯз низ ба таълими меҳнат ва роҳнамоии касбӣ барои он эътибор дода мешавад, ки муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ аз вазифаи асосии худ чун пештара дур намонад. Вале дар ташкили касбинтиҳобкунии хонандагони синну соли гуногун ғояи ахлоқии меҳнат ва моҳияти иҷтимоии он дар ҷои аввал ғузошта мешавад.

Интиҳоби касб ниҳоят мураккаб буда, бевосита аз майлу хоҳиши наврасон, худбаҳодиҳӣ ва дараҷаи иддао, инчунин ҷаҳонбинии онҳо нисбати моҳияти иҷтимоии касб вобаста аст. Бинобар ин, муносибати касбмуайянкунӣ ҳамеша ба шахсият нигаронида шуда, қисми таркибии рушди ҷамаҷонибаи ӯро ташкил мекунад. Ин чараён дар наврасон ҳаваси касбомӯзиро бедор карда, аз ҷиҳати рӯҳӣ ва ахлоқӣ ба интиҳоби касб омода шудани онҳоро тақозо менамояд. Касбмуайянкунӣ ба яке аз механизмҳои мутаносиб тақсимкунӣ ва оқилона истифодабарии манбаъҳои меҳнат, сазовор пурра кардани сафи коргару деҳқон хизмат мекунад. Аммо касбу ҳунаромӯзӣ иродаи матинро талаб менамояд. Тағйиротҳои мусбате, ки дар дар давраи муосир руҳ медиҳанд, бешубҳа таҳияи равишҳои навро дар тарбияи шахсияти донишомӯз ва омода намудани ӯро ба интиҳоби касби оянда дар доираи масъалаҳои таҳқиқшаванда тақозо менамояд. Чунки марҳилаи муосири рушди ҷомеа рӯ ба сӯйи парадигмаҳои арзишманд овардааст.

Аз ин рӯ, арзишҳои педагогӣ меъёрҳои мебошанд, ки дар он низомии маърифату амалгаро дар таҳлили шахсияте, ки омода ба худинкишофӣ ва такмил мебошад, ифода мешаванд. Дар рушди шахсият фаъолияти касбӣ корӣ, ки дар шаклиҳои гуногуни таҷриба - шуруъ аз кори одии худхизматрасонӣ то фаъолияти ҷиддии барои ҷамъият ғайриҷидди истеҳсоли зоҳир мешавад, умда доништа мешавад. Ин ҷо бояд қайд кард, ки оғози фаъолияти меҳнатӣ дар шакли бозҳои бачагона ҳанӯз дар хонавода шакл мегирад, яъне ҷалби инсон ба кори фаъолият аз овони тифлӣ дар муҳити оила сурат мегирад ва он ҳангоми таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ рушд мекунад. Дар фаъолиятҳои тарбияи меҳнатӣ сифатҳои арзишмандии зиёде шакл мегиранд, ки дар миёни онҳо, ҷуноне таҷриба нишон медиҳад, тамоюли касбии хонадагон мавқеи муҳим дорад. Баъдан, мебояд зикр кард, ки роҳнамоии касбӣ яке аз натиҷаҳои низомии корҳои махсуси ҷалби оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа ба тамоюли касбинтихобкунии хонадагони синфҳои болоӣ ба шумор меравад.

Зикр кардан бомаврид аст, дар баробари тағйироти ҳамаи самтҳои ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дар шароитҳои кунунӣ дар назди маориф масъалаи муҳими таъмини омӯзишҳои вижаи аввалия, таҳсилоти асосӣ, миёна ва миёнаи махсус аз ҷониби кадрҳои педагогии баландихтисос меистад. Аз ин рӯ, яке аз самтҳои асосии тағйири рушди иқтисод диққати ҷиддӣ додан ба сӯи тамоилҳои касбӣ мебошад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯ. Дар масъалаи моҳияти тарбияи иҷтимоии хонадагони синфҳои болоӣ ва омода намудани онҳо ба интихоби касб дар доираи масъалаҳои пажӯҳишшаванда саҳми олимони хориҷӣ ватанӣ, педагогҳо, файласуфон, ҷомеашиносон ва равшаншиносонро зикр намудан ба мақсад мувофиқ аст. Паҳлуҳои умумӣ ва назариявии нақш ва аҳамияти тарбияи меҳнатии инсон дар асарҳои олимони варзидаи рус М.В. Ломоносов, Г.Н. Теплов ва А.Н. Радищев, Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов, Д.И. Писарев, К.Д. Ушинский, Л.И.Божович, инчунин олимони хориҷӣ Ф.Энгелс, Д.Б.Элкониин ва дигарон ҷойгоҳи

хоса дорад. Дар ҳамин иртибот асарҳои олимони варзидаи тоҷик: М.Лутфуллозода, К.Б.Қодиров, С.Қодиров, А.Мирализода, Х. Раҳимзода, Н.М.Юнусова, М. Қосимова, М. Абдурахмонова, Б. Каримов, И.М.Қодирзода, Ҷ. М. Раҷабовро метавон зикр намуд, ки тасаввуроти комилу муфассалро роҷеъ ба имкониятҳои истифодаи ҳамаи воситаҳои таълимию тарбия дар омода намудани волидон ва омӯзгорон ба тарбияи касбинтихобкунии хонандагон инъикос мекунад.

Тарбияи роҳнамоии касбии хонандагони синфҳои болоӣ қонеъ гардонидани талаботи шахсият ва рушди ҳамаҷонибаи ӯро тақозо менамояд. Аз ин рӯ, ба беҳбудии фаъолияти якҷояи оила ва муассисаи таълимӣ дар оmodасозии наврасон ба интихоби касб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд аҳамияти зиёде дода шавад. Вобаста ба ин масъала як қатор қарору санадҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Консепсия ва барномаи интихоби касбии наврасон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 5-уми октябри соли 1998, Барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, 2020-2025, моддаи 7-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, моддаи 13-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли”, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2010, № 499 “Дар бораи Консепсияи роҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, № 373 “Дар бораи қоидаҳои ташкили низоми тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии шахрвандони бекор” низ қабул гардидаанд.

Давраи кунунии ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии кишвар гузариш ба механизмҳои иқтисоди бозоргонӣ, аз нав сохтани равишҳои моликият, ҳамош ба фазои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳанги ҷаҳониро тақозо менамояд. Сабаби асосии мушкилот дар ин гузариш ноқомили роҳнамоии касбии низоми фаъолияти муассисаи таълимӣ ва оила ба

омодасозии мутахассисон барои бахши иқтисоди давлатӣ; фориғболии падару модарон ва муассисаҳои таълимӣ, омодагии нокифоя ва надоштани қобилият ба қонеъсозии талаботи сохторҳои давлативу хусусӣ мебошад. Дар ин чода зарур аст, ки бозори меҳнат ҷиддан омӯхта, талаботи нав ба малакаҳои касбӣ ва сатҳи кормандони соҳибтаҳассус ҷустуҷӯ карда шавад. Вазифаи асосӣ дар марҳилаи кунунӣ ин роҳандозии омодагиҳои ҳадафноки касбӣ дар доираи таълиму тарбияи хонандагон барои ташаккули малакаҳои зарурии истеҳсоливу иқтисодӣ, бахусус фаъолиятҳои соҳибкорӣ, мебошад, то ин ки он талаботи мавҷудаи бозори меҳнатро қонеъ карда тавонад. Агарчи, то ба имрӯз ҷанбаҳои мухталифи раҳнамоии касбии насли наврас мавриди таҳқиқ қарор гирифта бошанд ҳам, вале ҳанӯз масъалаҳои зиёди ташкили фаъолиятҳои ҳадафноки оила ва муассисаи таълимӣ дар роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон ба таври кофӣ омӯхта нашудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 дар мавзӯи “Роҳу усулҳои муосири роҳнамоии касбии хонандагон дар раванди корҳои таълимӣ-тарбиявӣ” ва талаботи асосии Консепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, № 373) ва Барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот. Коркарди маҷмӯи чорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, роҳҳои ҳамкориҳои муштаракӣ оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар раҳёфти тамоилҳои касбии наврасону ҷавонон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои таҳқиқоти диссертатсионӣ вазифаҳои зерин муайян гардиданд:

- таҳлили заминаҳои меъёрию ҳуқуқӣ оид ба роҳнамоии касбӣ, омилҳои таъсиррасон ба интихоби касби наврасону ҷавонон;

- аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардани имкониятҳои раванди фаъолиятҳои корӣ дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ барои ҷалби оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир ба тарбияи тамоилҳои касбии хонандагон;

- таҳияи тавсияҳои илмӣ-амалие, ки ба тақмили самаранокии роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон зимни ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир равона шудааст;

- ҳамаҷониба таҳқиқ кардани вижагиҳои шакл ва усулҳои таъсири педагогии оила ва муассисаи таълимӣ дар тарбияи роҳнамоиҳои касбии наврасону ҷавонон;

- ба роҳ мондани корҳои таҷрибавию озмоишӣ бо истифода аз технология ва усулҳои нави ҳамкорӣ дар самти роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон;

- муайян кардани роҳҳои педагогии самарабахши тарбия барои волидон ва омӯзгорон дар самти роҳнамоиҳои касбии наврасону ҷавонон.

Объекти таҳқиқот. Раванди ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар самти роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон.

Фарзияи таҳқиқот. Раванди ҳамкориҳои педагогии оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон самаранок хоҳад шуд, агар:

- нақши тамоюлҳои касбӣ дар роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон ошкор ва таҳқиқ карда шаванд;

- роҳҳои навини ҳамкориҳои ҳадафмандона ва босамари оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар рушди роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон мавриди коркард ва роҳандозӣ қарор ёбанд;

- шаклҳои педагогии ҳамкориҳои оила, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ дар рушди тамоюлҳои касбии наврасону ҷавонон зимни интиҳоби касб ошкор ва нишон дода шаванд;

- маҷмӯи чорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, роҳҳои ҳамкориҳои муштараки оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар ташаккули тамоюлҳои интиҳоби касбии наврасону ҷавонон мавриди баргузориҳои корҳои озмоишӣ мавриди истифода ва натиҷагирӣ қарор дода шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳилаи ба ҳам алоқаманд сурат гирифт.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2018-2019) озмоиши муқарраркунанда гузаронида шуд, ки дар чараёни он асарҳои бунёдии файласуфон, ҷомеашиносон, равоншиносон, педагогҳо, қонунҳо, концепсияҳо ва маводҳои дастурӣ дар масъалаҳои таҳқиқшаванда таҳлил гардид, ҳолати ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар тамоилҳои касбӣ муайян шуд, роҳҳои мувофиқу муносиб ва шаклҳои ҳамкориҳои оила ва муассисаи таълимӣ нишон дода шуданд, фарзияи корӣ ва наwgонии илмӣ матраҳ шуд. Усул ва методҳо барои гузаронидани таҳқиқот таҳия гардид.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2020-2021) таҷрибаи ҷустуҷӯии имконпазир ва мувофиқи воситаҳои усулҳои таъсири педагогии омилҳои ба ҳам алоқаманди роҳнамоиҳои касбии хонандагон ташкил ва гузаронида шуд; диққати асосӣ ба иртиботи мутақобилаи ҳамаи қисмҳои таркибии тарбияи касбии хонандагон равона гардид, омӯзиш ва таҳлили адабиётҳои илмӣ-методӣ ва маводи бадастомада дар чараёни корҳои таҷрибавӣ тасҳеҳу такмил гардиданд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2021-2022) маълумоти ба дастомада таҳлил ва арзёбӣ шуда, равобити байни хонавода, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар мавриди роҳнамоиҳои касбии хонандагон равшан гардид, тавсияҳои рушдфӯтаи илмӣ дар амалияи хонавода, муассисаи таълимӣ, ҷомеаи муосир ва дигар ниҳодҳо вобаста ба ҳалли мушкилоти роҳнамоиҳои касбии хонандагон сурат гирифт. Озмоиши

ташаккулдиҳанда оид ба низоми роҳнамоии касбӣ миёни оилаву муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар ташаккули роҳнамоии касбии хонандагон гузаронида шуда, ҷамъбааст карда шуд. Дар асоси натиҷаҳои бадастомада барои ниҳодҳои, ки муносибати бевосита ба роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон доранд, тавсияҳои илмӣ-методӣ коркард гардид, инчунин натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли диссертатсия ба расмият дароварда шуд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро осори муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ, педагогҳо, файласуфон, ҷомеашиносон ва равоншиносон роҷеъ ба имкониятҳои истифодаи ҳамаи воситаҳои таълиму тарбия дар омода намудани волидон ва омӯзгорон ба раҳнамоии касбинтиҳобкунии хонандагон, таҷрибаи пешқадами омӯзгорон, муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа дар таълиму тарбияи роҳнамоии касбӣ, қонуну концепсияҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқотро назарияи идрок, муқаррароти фалсафӣ оид ба ҷанбаҳои тарбияи ҳамаҷарафаи инсон, муқаррарот дар бораи ягонагии фаъолияти ҳамаи муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ, моҳияти иҷтимоии шахс, назарияи идрок, муқаррароти фалсафӣ барои инкишофи мутаносибу ҳамаҷарафаи шахс дар бар гирифтанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқот асарҳои файласуфон, ҷомеашиносон, сиёсатшиносон, равоншиносон ва педагогҳо, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти миёнаи умумӣ», «Дар бораи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи касбинтиҳобкунии ҷавонон дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, асарҳои бунёдии мутафаккирони бузурги тоҷику форс, классикони адабиёти дигар халқу миллатҳо, ҳамчунин таҳқиқоти олимон дар соҳаи тарбия ва роҳнамоии касбии хонандагон, ҳуҷҷатҳои раҳнамоии (директиви) соҳаи маориф мебошанд.

Заминаҳои эмперикӣ: Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда, омӯзиши адабиёти илмӣ-методи марбут ба мавзӯ, омӯзиши адабиёти умумӣ-дидактикӣ ва назариявӣ оид ба педагогика, психология ва методикаи таълим; омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи пешқадами педагогӣ; ба мушоҳида гирифтани раванди роҳнамоии касбӣ; ҳамчунин, тавассути истифода аз методҳои эмперикӣ - таҳлили ҳуҷҷатҳои дастурӣ, фаъолияти хонандагон, омӯзиши фаъолияти педагогии муаллимон, падару модарон ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ, қори озмоишӣ, маҷмуи усулҳои гуногун, ташкил ва гузаронидани озмоишҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда, таҳлилу ҷамъбасти далелу маълумоти дар ҷараёни озмоиш бадастомада ва таҳлилу арзёбии муқоисавии натиҷаҳои онҳо, мушоҳидаи педагогӣ, мусоҳибаҳо, усулҳои ҳударзёбӣ ва арзёбиҳои ташхисӣ, дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ микдорӣ ва дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди оқилонаи онҳо ба вуҷуд омадаанд, ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқот дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№15, 16, 17 ва 20 шаҳри Хучанд, Литсеи физика ва математика ба номи Муҳаммад Осимии шаҳри Хучанд, Мактаб-гимназияи №24 шаҳри Хучанди вилояти Суғд гузаронида шуд.

Навгони илмӣ таҳқиқотро нуктаҳои зерин ташкил медиҳанд:

- аз диди назари нав таъсири оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар самти роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон мавриди таҳқиқ қарор ёфт;
- маҷмуи ҷорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, роҳҳои ҳамкориҳои муштаракӣ оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар раҳёфти тамоюлҳои интиҳоби касби наврасону ҷавонон коркард карда шуд;

- байни оила, муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа ҷиҳати рушди роҳнамоии касбии хонандагон восита ва шаклҳои ҳамкориҳои мақсаднок ва доимӣ ба роҳ монда шуд;

- дар ташкили роҳнамоии касбии ҷавонону наврасон фаъолияти меҳнатӣ муҳим арзёбӣ гардида, дар шароити иқтисоди бозаргонӣ дарёфти роҳҳои ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар ин самт ба таври назариявӣ ва амалӣ асоснок карда шуд;

- дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот ва корҳои озмоишӣ тавсияҳои илмӣ ва амалӣ барои волидон, омӯзгорон ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ коркард шуданд, ки ба баланд бардоштани сатҳи роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон мусоидат хоҳанд кард.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асосҳои назариявии роҳнамоии касбӣ тибқи вijaгиҳои психологӣ-педагогии таъсири оила, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ бо назардошти муносибатҳои иҷтимоӣ – иқтисодии нав;

- муҳим будани ҳамкориҳои мутақобилаи оила, ҷомеаи муосир ва муассисаи таълимӣ дар роҳнамоии касбии хонандагон;

- такмили маҷмуи фаъолиятҳои ҳадафноки ниҳодҳои иҷтимоии тарбия -оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир оид ба роҳнамоиҳои касбии хонандагон;

- қоидаҳо ва низоми ба ҳам алоқаманд ва пайванди унсурҳои масъалаи таҳқиқшаванда;

- эътимоднокии пажуҳишҳо, ки комилияти равишу усулҳоро дар ҳалли мушкилот таъмин намудаанд;

- тавсия ва пешниҳодоте, ки ба раванди касбинтиҳобкунии хонандагон ва касбомӯзии онҳо дар оянда мусоидат мекунанд;

- омода намудани омӯзгорони оянда дар масъалаи роҳнамоиҳои касбӣ ва тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои болоӣ, аз нигоҳи методологӣ асоснок будани ҳолатҳои назариявии пажуҳиш.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар такмили назарияи педагогика ифода ёфта, аз навгони

илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот бармеояд, ки нуктаҳои зерин муаррифғари он аст:

- аз нуктаи назари сохтори системавӣ роҳнамоии касбии хонандагон, моҳият ва хусусиятҳои ҳамкории оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа оид ба роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон тавсиф карда шуд;

- вазъи роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон таҳлилу баррасӣ шуда, технологияи муосири роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон зимни ҳамкории оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа нишон дода шуд;

- шароитҳои педагогии самараноки ташкили роҳнамоии касбии хонандагон ва ҳамкории муассисаи таълимӣ, оила ва ҷомеа дар ин раванд аз ҷиҳати илмӣ асоснок гардиданд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир меёбад, ки ҷанбаҳои педагогии раванди роҳнамоии касбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян гардида, натиҷаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои методии коркард ва манзургардида ҷиҳати роҳнамоии касбӣ ва касбинтиҳобкунии хонандагон истифода шуда метавонанд. Ҳамчунон, асосҳои назариявӣ методӣ ва тавсияҳоро оид ба ҷанбаҳои гуногуни ҳамкории муассисаи таълимӣ, оила ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ ҷиҳати роҳнамоии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ метавон ба таври васеъ истифода бурд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо асоснокӣ ва саҳеҳии усули методологӣ ва назариявӣ, истифодаи маҷмуи усулҳои ба ҳам вобастаи таҳқиқоти илмӣ, ки ба мавзӯ ва вазифаҳои таҳқиқот комилан мутобиқанд, мувофиқати муқаррароту хулосаҳои назариявӣ, кофӣ будани сарчашмаҳои истифодашуда, гузаронидани таҳқиқоти озмоишии мувофиқ дар шароити хонавода, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир, асоснокии истифодаи усулҳои озмоишӣ ва маълумотӣ дар натиҷаи таҳқиқоти озмоишӣ бадастомада таъмин мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ (13.00.05.03 - Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ) мувофиқат мекунад: ба банди 1 - Методологияи таҳқиқи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ, моҳият, сохтор, вазифа, принципҳои онҳо; моделсозии равандҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва банди 4 - Сифати ташкили ҷорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ (технология ва усулҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ).

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳлили ҳамаҷонибаи масъала; дар омузиши дурусти таҳқиқотҳои назариявӣ ва озмоишӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатии маводу натиҷаҳои дар ҷараёни корҳои озмоишӣ бадастомада; дар истифодаи маҷмӯи усулҳо вобаста ба мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот; дар ташкил ва баргузор кардани таҳқиқоти озмоишӣ, тасдиқи амалии муқаррароти қори илмӣ дар раванди озмоиш, таҳлили натиҷаҳо ва коркарди маълумот, дар таҳия ва нашри мақолаҳои илмӣ, иштирок дар ҷорабиниҳои илмӣ, ҷаъбасти натиҷаҳои бадастомада ва дар коркарди таҳқиқоти диссертатсионӣ зохир мегардад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои қори илмӣ солҳои 2018-2022 дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ, семинарҳои илмӣ-методӣ ва мизҳои мудаввар баррасӣ ва тасвиб гардиданд. Татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№15, 16, 17 ва 20 шаҳри Хучанд, Литсеи физика ва математикаи ба номи Муҳаммад Осимии шаҳри Хучанд, Мактаб-гимназияи №24 шаҳри Хучани вилояти Суғд дар муддати 5 сол (солҳои 2018-2022) сурат гирифта, самаранокии худро собит сохтаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 9 номгӯи мақолаҳои илмӣ, аз он ҷумла 7 номгӯи онҳо, ки дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи

тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 2 номгӯй дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо ба таърифи расидаанд, инъикоси худро ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия: Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса ва феҳрасти адабиёт таркиб ёфта, ҳаҷми он 170 саҳифаи чопи компютери ро ташкил мекунад.

БОБИ 1. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ РОҲНАМОИИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН

1.1 Моҳият ва хусусиятҳои ҳамкориҳои онла, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа оид ба роҳнамоии касбии хонандагон

Хусусиятҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ – фарҳангии низоми ҷомеа тақозо менамояд, ки характери омодаسازی педагогӣ ва таълим, умуман, пайваста дигаргун карда шавад. Ба хоҳири муассиру судманд гаштани таҳсилоту таълим дар шароити кунунӣ бояд низоми омодаسازی мутахассисони педагогӣ, мақсади таълими педагогӣ, муҳтаво ва технологияи он тағйир дода шавад.

Омӯзиш ва таҳлили таълифоту таҳқиқоти илмӣ нишон медиҳад, ки тарбияи меҳнати хонандагон маҳаки асосии самти роҳнамоии касбӣ ба шумор меравад. Оид ба ин масъала муҳаққиқони зиёде фикру ақида ва андешаҳои худро иброз доштанд. Масалан, Н.К. Крупская ба касбомӯзии барвақтии кӯдакон дар синни хурдӣ андешаи зиёд баён намуда, онро зараровари нисбати кӯдак гуфтааст: “Кӯдакро аз хурдсолӣ ба омӯзиши ин ё он касб одат кунондан ба ошкор намудани қобилиятҳои эҷодии ӯ ва инкишоф додани ин қобилиятҳо ҳалал расонда, имкониятҳои маънавии ӯро ба нестӣ мебарад” [60, С. 22-23].

Академик М. Лутфуллозода дар асари худ “Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин” хуб дарҷ намудааст: “Дар ҷомеа омӯхтани касб ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Аҳли ҷомеа, падару модарон, махсусан омӯзгорон вазифадоранд, ки ба воситаи таълими фанни худ аз синни хурдсолӣ меҳри кудакону хонандагонро ба омӯзиши касбу ҳунар афзун намоянд. Тарбиятгирандагон дар синни навраси бояд дарк намоянд, ки касбомӯзӣ омили тарбияи меҳнатӣ ва зиндагии бофароғат аст [81, С. 8-12].

Бо ин мақсад дар ҷараёни таълими ҳама гуна фанҳо ва мазмуни фанҳои алоҳидаро бояд истифода бурд.

Муҳимтарин корҳои, ки дар ин раванди тарбия бояд анҷом диҳем аз инҳо иборатанд:

1. Эҳёи касбу ҳунарҳои мардумӣ, омӯхтан ва донишҷӯи касбҳои замони муосир, эҳтироми касбу ҳунар ва баланд бардоштани эътибори ҳунармандон.

2. Дастгирии майлу хоҳиши хонандагон дар интихоб ва омӯзиши касбу ҳунар.

3. Тарбияи ҳисси меҳнатдӯстӣ, меҳанпарастӣ, покҷидонию нақдорӣ зимни ҳамкориҳои педагогӣ миёни муассисаи таълимӣ, оила, ҷомеа, рафқону наздикон, миллат ва саноати кӯшиш баҳри афзун намудани ғановати маънавию ахлоқӣ, арзишҳои миллию умумибашарӣ.

4. Ошно намудани хонандагон, ба фарҳанги миллати худ ва дигар халқҳои ҷаҳон, зимни асосҳои маънавият ва одамият.

5. Дар замири хонандагон тарбия намудани ҳисси сарфаю сариштакорӣ ва мувофиқи мақсад истифода бурдани неъматҳои моддӣ.

6. Бедор намудани ҳисси масъулияти тарбиягирандагону хонандагон дар боби маърифати экологӣ, ҳаёти солим, ҳифзи муҳити зист ва иштироки ғайрифаъолони онҳо дар афзоиши сарватҳои моддӣ маънавӣ.

Азбаски таҳсилоти миёнаи умумӣ аз се зина иборат аст, зиннаи дуюм зиннаи таҳсилоти асосӣ ба шумор меравад, ки баъди хатми ин зинна хонандагон ба шавқу рағбат ва эҳсоси ҳисси масъулият бомувафакқият таҳсил мекунанд, касбу ҳунарҳои анъанавии мардумӣ ва ҳунарҳои ҳозираи барқию техникаро аз худ менамоянд. Ин ҳам бошад дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, литсейҳои касбӣ, таълимгоҳҳои махсуси касбӣ, ҳунарстонҳои касбӣю техникаи сурат мегирад.

Он диққате, ки дар солҳои охир махсусан ба истифодабарии технологияи нав дар раванди таҳсилот дода мешавад, хусусиятҳои онмавиरो дар таҳсилоти олии касбӣ пайдо намудааст. Ин тавачҷуҳ, бо мақсади омода намудани мутахассисони ҷавобгӯи талаботи бозори меҳнат гардидан, муассисаҳои таълимии кишварро водор месозад, ки дар татбиқи он тавачҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Ин мушкилотро бе

истифодаи технологияи нав тибқи маълумоти коркардшуда ва дар таҷрибаи оммавӣ санҷидашуда ҳал намудан номумкин мебошад.

Мафҳуми “корманд” бо муҳтавои нав пур мешавад: барои афроди бештаре, ки сарфи назар аз ҳар гуна сохтор маҳалли кори худ фаъолият мебаранд. Ин роҳе аст, ки аз худ чун як шахси ташаббускор бо андешаву мафкураи эҷодӣ дарак медиҳад. Равиши истифода аз донишҳои гуногун, тавоноӣҳо, истеъдодҳо, василае барои қонъ намудани талабот дар муколама, эҷодиёт. Тарике, ки имкониятҳоеро боз кард, то инсон дар низоми муносибатҳои меҳнатӣ на танҳо чун коргари касби муайян, балки чун шахсият, яъне дар сармояи қобилиятҳои фардӣ, тамоили ва манфиатҳо аз худ дарак диҳад.

Ҳамзамон бояд зикр кард, ки дар чараёни инкишофи илмӣ-техникӣ на танҳо муҳтаво, балки хислати фаъолияти инсон низ дигаргун мешавад. Инсон ба як объекти фаъоли нерӯҳои нави истехсолӣ табдил мегардад. Ин ба он маъност, ки зарур аст ба ҳамаи талаботҳои, ки истехсолоти маҷмуъӣ-автоматӣ назди инсон мегузорад, посух дода тавонад. Дар ҷойе, ки ҳамаи шаклҳои фаъолиятҳои механикӣ, кухнашуда ба мошинҳо дода шудааст, аз субъект чун истехсолоти ҷамъиятӣ ва ҳам хусусӣ дониши васеъ, малакаву маҳорат, рушди баланди фикрӣ, қобилиятҳои эҷодӣ, эҳсоси волои масъулият ва иродаи муносибу мувофиқ талаб карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” навишта шудааст: “Ба вазифаи таълим ва тарбия чун қисми таркибии маориф дар шароити давлати демократӣ, ҳуқуқӣ, дунявӣ омода намудани шахрвандони соҳибмаълумот, эҷодкор, рушдёфта, дорои дониши амиқ, маҳоратҳо, малакаҳои касбӣ, соҳиби ғояҳои сулҳпарварӣ, башардӯстӣ, ватанпарварӣ, адолати иҷтимоӣ, риояи арзишҳои маъмулии башарӣ, ҳуқуқҳо ва қонунҳо дохил мешавад” [64].

Дар аксари таҳқиқотҳои илмӣ дар ин замина баъзан таъкид мешавад, ки тавлид дар муҳити иҷтимоӣ-иқтисодии феълӣ ба таври айнӣ ниёз дорад, то ниҳодҳои омӯзишии маориф ба масъалаҳои инсон машғул

шаванд ва ин вобаста аз муҳити ҷамъияти метавонанд ба суръат ба навъи нави фаъолияти меҳнатӣ мутобиқ гарданд. Ин мутобиқшавӣ ба ҳар намуни фаъолият шарҳи фаҳмишро чун рушди ҳамаҷонибаи кӯдак ва рушди ҳаматарафаи шахсиятро талаб дорад, ҳарчанд онҳо аз ҳамдигар вобаста мебошад. Аммо рушди ҳамаҷонибаи кӯдак қабл аз ҳама ба сатҳи донишҳои касбӣ, малакаҳо, тавоноҳои вай, ки барои ширкат дар меҳнати попу табиӣ ва муштарақ зарур мебошад, лозим аст. Ин фаҳмиш он талаботро инъикос мекунад, ки истеҳсолоти муосир аз инсон талаб дорад ва ба омодагиҳои умумӣ ва хоси вай, таҳассус, маҳорати касбии ӯ ва ғайра дохил мешавад. Ҳар ҷома ба ин гуна талаботҳо рӯ ба рӯ мешавад, новобаста аз низоми иҷтимоӣ-иқтисодии он, ки сатҳи муосири рушди техниро соҳиб шудааст.

Мафҳуми “рушди ҳамаҷонибаи шахсият” қабл аз ҳар чизи дигар моҳияти вуруди инсон ба низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, воқеияти табилии он ба субъекти воқеии раванди таърихро нишон медиҳад.

Мафҳуми муосири “интиҳоби касб” чун “...фаъолияти ҳадафноки инсон, ки ба тағйир ёфтани ва мутобиқ гаштани ашёи табиат барои қаноат бахшидан ба хостаҳои худ муайян карда мешавад. Меҳнат дар раванди тамоюли касбӣ ва интиҳоби касб ин унсуро дар бар мегирад: меҳнати худ ё фаъолияти матлуб, ашёи меҳнат, воситаи меҳнат, натиҷаи меҳнат”. Дар ҳакин иртибот бояд қайд кард, ки донишҳои унсурҳои меҳнат ва омӯзиши онҳо дар тамоюли касбӣ ва интиҳоби он аз ҷониби заҳматкеш дар айни замон маъниву мафҳуми бузурги педагогӣ дорад. Ҳамчунин бояд қайд кард, ки омӯзиши ин унсурҳо, ҷуноне таҷрибаи ҳамкории муштарақи оила ва муассисаи таълимӣ нишон медиҳад, имкон хоҳад дод кори таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мушаххас ба роҳ монда шавад, падару модар ё шахсони онҳоро ивазкунанда ва омӯзгорон ба раванди омодагии хонандагон ба интиҳоби касб ва тамоюли касбӣ, ба тарбия ва рушди онҳо бо усулҳои гуногуни меҳнат ҷалб карда шаванд.

Бояд таъкид кард, ки меҳнати ғоидаовар ва босамар дар ҷома як

абзори таъсирбахш ва одилона барои омӯзиши фардӣ ба таври комил тавсеа ёфтааст. Дар мавриде, ки сухан дар бораи ояндаи тамоилҳои меҳнативу касбии хонандагон меравад, ин як роҳи бебадалу ивазнашавандаест. Омӯзиши кори сермаҳсулу самарабахш яке аз принципҳои асосии мактаби касбомӯзӣ дар оянда аст.

Мутобиқ ба “Концепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” [61] барномаҳои нави омӯзиши меҳнатӣ ҳам барои синфҳои У-IX -и муассисаҳои таҳсилоти асосӣ ва миёнаи умумӣ ва ҳам барои синфҳои X-XI муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тартиб дода шудаанд. Бояд таъкид кард, ки дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил намудани кори истехсолӣ ва касбии пайваставу ҳамешагӣ мавриди таълиму тарбияи сурат мегирад ва инро натиҷаҳои таҳқиқоти мо тасдиқ мекунад. Хонандагон паси мизи дарсӣ нишаста, аллакай мавриди таълиму тарбия талошҳои ватандӯстӣ мекунанд ва мецоҳанд амалан ҳиссаи худро гузоранд. Талабот, қобилият, тафаккуру андеша, ҳислат ва дигар сифатҳои шахсияти наврас танҳо дар қору меҳнатӣ ӯ зохир мешавад ва инкишоф меёбад.

Анъанай баёни ақидаҳои инсондӯстӣ бо тобиши сӯфиёна баъди Қошифӣ дар эҷодиёти дигар шоирону олимон ва мутафаккирони барҷастаи тоҷик, аз ҷумла дар осори асосгузори ҷараёни маорифпарварӣ, олими табиатшинос, файласуф, муаррих ва адиби маъруф Аҳмад Маҳдуми Дониш таҷассум ёфтааст.

Аҳмади Дониш тарғибгари фаъоли фарҳанги пешқадами рус буд. Ӯ самимияти худро нисбат ба Россия баён дошта, талош меварзид, ки тавачҷуҳи насли наврасро ба омӯхтани дастоварду навоариҳо бедор намояд. Ӯ даъват мекард, ки насли наврас дар рӯҳияи эҳтироми илму дониш таълиму тарбия ёбанд ва шахсонеро, ки молу сарватро аз ҳама болою воло медонистанд, маҳкум намуда, омӯзиши касбу ҳунарро арзиши олии инсонӣ меҳисобид.

Аҳмади Дониш аз худ мероси бои илмию адабӣ боқӣ гузоштааст, ки асарҳои табиатшиносӣ, фалсафӣ, таърихӣ ва педагогиро дар бар мегирад.

Андешаҳои Аҳмади Дониш дар бораи интихоби касбу ҳунар диққатҷалбкунандаанд. Ин андешаҳоро адиби маорифпарвар дар асари “Наводир-ул-вақоеъ” [9] асосан дар фасли “Дар васоёи фарзандон ва баёни ҳақиқати касбу пешаҳо” баён доштааст. Аҳмади Дониш дар бораи зарурати муносибати ҷиддӣ ба интихоб ва ҷобачогузори кадрҳои роҳбарикунанда дар дастгоҳи Аморати Бухоро дар рисолаи “Таърихи сулолаи манғит” ва “Рисолаи сиёсӣ” низ мулоҳиза рондааст. Андешаҳои педагогӣ ва тавсияҳои ӯ вобаста ба интихоби касбу ҳунар панду андарзҳои адиб ба фарзандонашро дар бар мегиранд, ки дар фасли махсуси “Наводир-ул-вақоеъ” ҷой дода шудаанд. Дар ин қисми асар Аҳмади Дониш чун давомдиҳандаи анъанаҳои гузаштагони худ зоҳир гардида, мулоҳизаҳои маънавию ахлоқии худро дар шакли панду андарзҳо ба фарзандон баён менамояд.

Аҳмади Дониш дар тавсияҳои худ ба амир Музаффар зарурати таъсиси мақоми машваратӣ “мушоваратхона”, яъне шӯроеро, ки аз ҳисоби ходимони босавод ва соҳибтаҷрибаи давлатӣ новобаста ба мансубияти иҷтимоии онҳо ташкил ёфтааст, талқин мекард. Ба андешаи Дониш, хангоми пешбарии номзадҳо ба кори дастгоҳи давлатӣ санҷиши сатҳи саводноқӣ, истеъдод, маҳорату малака, таҷриба ва дигар сифатҳои хоси онҳо ҳатмист. Танҳо баъди чунин санҷиш дар асоси ҳулосаи комиссияи ҳукуматӣ номзадҳоро бо тартиби зерин ба умури давлатдорӣ ворид намудан мумкин аст: зираку суҳанварро ба сафорат, далеру часурро ба лашкар, шӯҳу зарифро ба мулозиматии амир, ҳисобдон ва поквичдону беғаразро ба хазина ва ғ.

Ин тавсияҳо далели онанд, ки Аҳмади Дониш бошуурона хангоми интихоб ва ҷобачогузори кадрҳо қонунигардонии низоми ташхис ва интихоби касбу ҳунарро пешниҳод менамояд. Чунин тавсияҳоро адиби маорифпарвар дар мавриди ташкили кори мақомоти маҳалии ҳокимият

низ баён доштааст. Хусусан, Аҳмади Дониш талош меварзид, ки дар муассисаҳои таълимии Аморати Бухоро дар баробари фанҳои динӣ фанҳои дунявӣ низ таълим дода шаванд.

Панду андарзҳои Аҳмади Дониш ба фарзандони худ хусусияти анъанавӣ доранд. Ӯ дар асоси фармудаҳои Авасто ва Қуръон масъулияти таълиму тарбияи фарзандонро баён менамояд. Ба андешаи ӯ, мақсад аз омӯхтани шариат на ба даст овардани мансаб, балки тарбияю роҳбарии одамон ва ба роҳи рост ҳидоят намудани онҳо бояд бошад. Дар назарияи Аҳмади Дониш вобаста ба касбу ҳунар нуқтаи назари гузаштагони ӯ, ки меҳнатро ба намудҳои фикрӣ ва ҷисмонӣ тақсим карда буданд, бартарӣ дорад.

Аз таҳлили панду андарзҳои Аҳмади Дониш ба фарзандон чунин хулоса ҳосил мешаванд:

Аҳмади Дониш дар шароитҳои асримиёнагии Аморати Бухоро тавонист, ки андешаҳои ояндабинона баён дошта, якчанд сарчашмаҳои муҳими касбу ҳунарро пешакӣ дарёбад, ба мисли: таъхиси касбу ҳунар, интихоби озодона ва бошуурокаи касбу ҳунар, озмоиши касбу ҳунар ва ғ.

Аҳмади Дониш низ дар пайравӣ ба мутафаккирони Шарқ меҳнатро ба ду намуд – фикрӣ ва ҷисмонӣ тақсим мекунад. Ба намудҳои олии меҳнати фикрӣ ӯ илм дар бораи шариат ва ҳамаи илмҳои, ки симои маънавии инсонро ташаккул медиҳанд, мансуб мекунад. Ба намудҳои оддии меҳнат ӯ ҳамаи намудҳои меҳнати ҷисмониро нисбат медиҳад.

Аҳмади Дониш, ба фарқ аз гузаштагони худ, дар маҷмӯъ, намудҳои олии ва оддии меҳнатро ба ҳам муқобил намегузорад. Ба андешаи адиби маорифпарвар, меҳнати фикри ақлу шуури инсонро меафзояд ва меҳнати ҷисмонӣ бадану саломатии инсонро мустаҳкам гардонад, ба инкишофи тақмили инсон мусоидат менамояд. Хулоса, барои инсон ҳарду намуди меҳнат заруранд.

Аз таҳлили андешаҳои педагогии мутафаккирони тоҷик бармеояд, ки онҳо дар шароитҳои ҷаҳолатпарастии феодалии асрҳои миёна масъалаи интиҳоби касбу ҳунар ва аҳамияти иҷтимоию иқтисодӣ, психофизиологӣ, ҷамъиятӣ ва умумидавлатии онро пешакӣ дарк карда тавонистанд. Ҳамзамон, омӯзиши андешаҳои педагогии онҳо далели он аст, ки теъдоди бештари онҳо дар масъалаҳои тарбияи меҳнатӣ ва интиҳоби касбу ҳунари хонандагону наврасон ҷонибдори андешаҳои ирсият дар инкишофи инсон ва гузариши сифату хусусиятҳои муайян аз волидон ба фарзандон (аз насл ба насл) мебошанд.

Мулоҳизаҳои педагогии мутафаккирони тоҷик оид ба ин масъала чунин хулосаи илми генетикаро пешакӣ муайян менамоянд, ки хосиятҳои организм бо рамзи хоси генетикӣ рамзгузорӣ гардида, ин рамз маълумотро дар бораи хосиятҳои организм ҳифз менамояд ва интиқол медиҳад. Бино ба маълумоти олимони соҳаи генетика, инсон нишонаҳои хоси истеъдодро вобаста ба намуди муайяни меҳнат, аниқтараш, вобаста ба соҳаи фаъолият (санъат, нақшакашӣ, математика ва ғ.) мерос мегирад.

Бояд гуфт, ки мерос гирифтани истеъдод дар оилаҳои алоҳида, яъне пайдоиши инсонҳои боистеъдод дар соҳаи муайяни дониш паиҳам дар якҷанд насл бештар на танҳо бо меросӣ будани нишонаҳои муайяни истеъдод шарҳ дода мешавад, балки ҷой доштани чунин омил дар оила ба тарбияи фарзандон дар муҳити тавачҷуҳ ба намуди муайяни фаъолият ва иштирок дар он низ вобаста мебошад. Нишонаҳои истеъдод одатан танҳо ба соҳаҳои аз ҳама умумии фаъолият тавсиф медиҳанд. Ин нишонаҳо ба ягон намуди муайяни меҳнат ё эҷод, ки ҳамеша ба намудҳои муайяни истеҳсолот, санъат ва илм ба таври мушаххас вобаста буда, бо сатҳи рушди онҳо муайян мегарданд, нигаронида нашудаанд. Нишонаҳои истеъдод дар сохтори мағзи сар, узвҳои ҳис, нутқ ва ҳаракат ҷойгир гардида, чун яке аз шартҳои иҷроии муваффақи фаъолияти муайяне, ки бо таъсири шароитҳои зиндагӣ интиҳоб намудааст, истифода бурда мешаванд.

Зикр намудан бо маврид аст, ки касбу ҳунар дар ҳама давру замон

беҳтарин хирадмандони олами башарро маълуму машхур гардонидааст. Чунончӣ, дар таърихи халқи тоҷик ба омӯзиши касбу ҳунар, тарбияи наслҳо дар ин рӯҳия тавачҷуҳи зиёд ёфтааст. Дар асарҳои классикони адабиёти форсу тоҷик ин мавзӯё басо густарда пайгирӣ шудааст. Чунончӣ, шеърҳои Носири Хусрав - яке аз маъруфтарин чехраҳои адабии тоҷик дар ҳақиқи кишоварзон саршор аз тараннуми ин гуна ғояҳост:

Ба дунё оқилона тухм киштанд,
Ба уқбо ҷумла дар боғи биҳиштанд.
Агар деҳқон чунон бошад,ки бояд,
Сабук гӯй аз малоик даррабояд
Агар ҷӯёи қаҳти нон набошад,
Касеро пояи деҳқон набошад. [4].

Шоири маъруфи тоҷику-форс Носири Хусрави Қубодиёни ба ин назар буд, ки яке аз масъалаҳои муҳими тарбияи ахлоқӣ ин ситоиши илм ва ҳунаромандӣ, таблиғи омӯзиши илм ва тавлидоти маҳсулоти ҳунаромандист, ҳамчунин интиқод аз ҷаҳолат ва маҳкум намудани он аст. Шарафи инсон дар донишу фаҳм, илм, заковат ва ҳунари ӯст. Ва инро шоир дар яке аз мисраҳои ғазали худ чунин васф кардааст.

Беҳ аз сонё ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест.
Ба рӯз андар паи сомони хеш аст,
Чу шаб дар хона шуд, султони хеш аст. [4].

Дар идома вай менависад, ки инсон бо ҳунари худ назди дигарон обурӯю эътибори зиёде ба даст меорад. Аз ин рӯ ӯ набояд аз касбу ҳунар ва меҳнати худ шарм кунад, баръакс бояд илм биёмӯзад ва ҳунар ёд гирад, то ин ки машхур шавад ва шуҳрати гузаштагонашро боз ҳам болотар бардорад:

Чу рӯз ояд,равад боз аз паи кор,
Ба тоъат то зи мустақбал ба мозӣ,
Худо розӣ аз ӯ,ҳам халқ розӣ,

Зи касби даст набвад ҳеч оре,
Беҳ аз мактаб набошад ҳеч коре.
Сари сонёъ ба гардун бас фароз аст,
Салотинро ба санноён ниёз аст. [4].

Ин мутафаккири бузург ва ин шоири тавоно чунин меҳисобид, ки инсон чун дар чома зиндагонӣ мекунад, бояд корҳои ғоидаовареро анҷом диҳад, ки ба суди дигарон бошад ва тибқи ашъори худ бекорхӯчаву танбалонро маҳкум мекард:

Бояд қайд кард, ки дар мафҳуми педагогӣ ва тарбиявии он аз ҷониби бисёре аз педагогҳо ва ғайбони ҷамъияти арзёбӣ шудааст. Лев Толстой ва К.Д.Ушинский [130] ба масъалаи тарбияи интиҳоби касбу ҳунар ва тамоюли касбӣ инчунин тарбияи меҳнати таваҷҷуҳи ҳос доштаанд. Масалан Л.Н.Толстой тарбияи меҳнатиро басо муҳим медонист. Дар асарҳои худ “Алифбо”, “Китоб барои бачаҳо”, ки дастурҳои педагогии нависандаи маъруф ба шумор мераванд, барои бачаҳо арзишҳои ахлоқии ғайбати меҳнати, таъсири кор ба инкишофи неруи ҷисмонии инсон ва аз ҳама асосӣ, дар ташакули ахлоқиву рушди ҷисмонии вайро кушод.

Дар ҳамин иртибот вуруди ба анвои мухталифи ғайбиятҳои коргарӣ уфукҳои шахрвандии онҳоро густариш медиҳад, ба онҳо кумак мекунад, то эҳтиром ва муҳаббат ба корро афзоиш диҳанд ва ҳамчунин нигариши мусбати волидайн ва омӯзгорон барои инкишофи сифатҳои арзишманде чун муносибати эҳтиёткорона ва сарфаҷӯна на танҳо ба сарвату дороии худ, балки моликияти ҷамъиятро боло мебарад. Ҳамзамон бо чунин нигаришҳои аз хонавода ва муассисаи таълимӣ ҳамчунин метавонанд унсурҳои муҳиме монанди фарҳанги кор, эҳсоси вазифа, коромадӣ, диққат, дақиқият, тавоноии қадрдонӣ аз замон, ҳар лаҳза вориди кор шудан ва иҷрои сифатҳои онро аз худ кунанд.

Натиҷаҳои ба дастовардаи мо дар ҷараёни таҳқиқот нишон медиҳанд, ки ҳангоми кори муштараки хонавода ва муассисаи таълимӣ махсусиятҳои синнусолии хонандагон ба назар гирифта мешавад ва ин

ба инкишофи ҷисмонии онҳо, баланд рафтани қобилияти умумии қорӣ ва тобоварии организм мусоидат мекунад. Масалан, қори ҷисмонии ивазшаванда бо дарсҳои таълимӣ ба рушди фикрии хонандагон низ таъсир мерасонад, то ҳадде раванди азхудкунии асосҳои илмиро қонок мекунад, донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳоро қӣ дар дарсҳои гуманитарӣ ва қӣ табиатшиносӣ мушаххас менамояд. Дар фаъолиятҳои меҳнати тафаккури техникӣ, амалӣ, эҳтимолие, ки ба таъмин ва тарбияи насли наврас ба дидгоҳҳо ва боварҳо, ба даст овардани ягонагии қаҳонбинӣ ва амалии рафтор мусоидат мекунад, инкишоф меёбад ва рушд мекунад. Қор ҳамчунин барои дар хонандагон тарбия намудани ҳисси қарз, масъулияти ахлоқӣ, меҳнатдӯстӣ ва ба вучуд овардани одатҳо ба меҳнати дурудароз ҳиссаи сазовор мегузорад.

Педагоги машҳур А.С.Макаренко бо ибрози назар дар бораи ин ки қаро аҳамияти омӯзиши қасбу ҳунар зимни тарбияи устодону устозон ва мавриди қор дар устохонаҳои ҳунармандӣ ноқиз аст. Дар ин маврид диққати асосиро ба он қалб намуд, ки ҳуди аҳамияти асосии ин гуна қорҳо пақ аст. Зеро қор дар соҳаи худхизматарсонӣ ҳастакунанда, якранг аст ва унсурҳои он ҳамеша ба як сурату ҳолат тақрор мешаванд ва инчунин дар ин масир аз тарафи омӯзгор ва роҳбариятҳои муассисаҳои таълимӣ ҳавасмандии қамтар низ дорад. Қори ҳунармандӣ дар ҳақиқат масъулиятнок аст, вале тибқи мушоҳидаҳои А.Макаренко қасбӣ хонандагонро тамоил ба навъи шахсият қард, ки ин ба вазифаҳои тарбия қавобгӯ набуд. Вай ба ин назар буд, ки объекти тарбия метавонад танҳо қулли қоллектив бошад, зеро танҳо дар қоллектив ангезаҳои нав ба вучуд меоянд ва меқабзанд, танҳо дар қоллектив омилҳои пайравӣ пайдо мешаванд [78, С.39-48].

1. Бояд қайд қард, ки Н.К.Крупская дар мақолаҳо ва суҳанронҳои худ иртиботи дохилӣ миёни қасбомузию ҳунаромӯзӣ дар муассисаи таълимӣ ва ворид қардани бачаҳо ба қори якқояи фикрӣ ва ҷисмониро зикр намудааст. Н.К. Крупская ба он тавваққуҳ қард, ки “пайвастанӣ намудҳои гуногуни фаъолият ба тарбияи ҳамақонибаи шахс имқон

фароҳам меоварад” [60, С. 22-23, 49]. Вазифаи тарбияро бошад дар он мекӯяд, ки кормадони инсон ба талаботҳои гуногуни меҳнат ташаккулдода шавад. Зарур аст қобилияти хонандагонро ҳам дар оила ва ҳам дар муассисаи таълимӣ ба ҳисоб гирифт, рушди онҳоро дар мадди назар дошт, барои баргараф сохтани якҷонибагии манфиатҳо чора андешид, ҳамчунин истеъдод ва завқи онҳоро ба ҳисоб гирифт, бо ҳам мушкилоти садди роҳи истеъдодро ҳаллу фасл кард ва ин бояд барномаи асосии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар самти роҳнамоии касбии хонандагон бошад.

Бояд таъкид намуд, ки меҳнат чун як воситаи умумии педагогӣ амал мекунад, аммо наметавонад аз имконоти он худдорӣ кунад, зеро истифода аз ин воситаҳо танҳо дар ҳадди маълум самаровар аст. Ин воситаҳо ба вижа аз тариқи имкони истифода аз фаъолиятҳои коргоҳӣ барои ҳалли ин мушкилоти педагогӣ, ҳамчунин шароитҳои объективии маҳдуд эҷод мешавад.

Чуноне мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, дар марҳилаи муосир, ки боиси ҳидояти касбии хонандагон мешавад, метавонад оила ва муассисаи таълимӣ бошад, зеро ҳуди раванди тарбияи меҳнатӣ таъсири ташаккулдиҳанда ба шахсият дорад. Ба ақидаи мо муҳтавои меҳнат, яъне низоми ба роҳ мондани вазифаҳо, ташкил ва шароити кор ин воситаи тарбиякунанда аст.

Омӯзиши касбу ҳунар чун восита ва омилҳои тарбия дар раванди фаъолиятҳои дарсиву ғайридариӣ дар ин ҷанбаҳо зоҳир мешавад:

- раванди коркарди вижаҳои хоси фард, ки унсурҳои хатмии ахлоқӣ ва иртиботҳои дар амал татбиқшавандаи дониш, маҳорат, тавоноии дар раванди интихоб ва омӯзиши касбу ҳунар шомили онанд;

- воситаҳои ҳадафноки тарбияи ин ё он сифатҳои шахсият, ки бо воситаҳои ғайрипедагогӣ амалӣ мешаванд.

Маъриди аввал хосияти сифатҳои шаклгиранда ба талаботҳои объективии ҷомеа вобастагӣ дорад, ҷанбаи дуюм бошад нисбатан мафҳуми васеъ дорад ва ба унвони як унсур аз низоми таъсири омӯзиш

дониста мешавад.

Бояд қайд кард, ки ба масъалаи тарбияи омӯзиш ва интихоби касбу хунари хонандагон дар иртиботи тарбияи оила ва муассисаи таълимӣ В.А.Сухомлинский таҳқиқ кардаву ба ин масъала бештар тавачҷух намудааст: “фаъолияти гусаста аз тарбияи ғоявӣ, зеҳнӣ, моддӣ, эстетикӣ...бошад, дур аз эҷод, манфиатҳо ва талабот, аз муносибатҳои серпахлӯ миёни тарбиягирандагон бошад, сабабгори он мешавад, ки меҳонанд ҳарчӣ зудтар аз он раҳой ёбанд” [141, С.115, 525].

Сухомлинский як сирри тарбияро дар он медид, барои илҳом бахшидан ва рӯҳбаланд кардан ба омӯзиши касб, моҳияти шахрвандии онро бояд кушод. Аммо вай исбот мекард, ки на ҳама намуди фаъолият инсонро тарбия мекунад

Дар замони омӯзишҳо хонандагон ба навъи гуногуни фаъолиятҳои меҳнатӣ ҷалб мешаванд. Бахусус, хонандагони синфҳои болоӣ намудҳои гуногуни корро таҷриба мекунанд: кори дарсӣ (дарс дар муассисаи таълимӣ, иҷрои вазифаҳои хонагӣ, худомӯзиҳо); фаъолиятҳои ҷамъиятӣ (иҷрои супоришҳои ҷамъиятӣ дар муассисаи таълимӣ, корҳои сарпарастӣ дар муассисаҳои томақтабӣ, кумак ба пиронсолон ва ғайра); кор дар дарсҳо аз рӯйи майлу рағбат (кор дар маҳфилҳои пажӯҳишӣ, техникӣ, бадеӣ, ҳунарий, варзишӣ ва ғайра); кори хоҷагӣ-маишӣ (худхизматрасонӣ, кумак ба хонавода, кор дар маҳалли истиқомат ва ғ.); меҳнати муфиди ҷамъиятӣ (худхизматрасонии ҳамагонӣ, корҳои таъмир дар муассисаи таълимӣ, кор барои беҳсозии хона ва муассисаи таълимӣ, ҳифзи муҳити атроф ва ғайра).

Ба ақидаи педагоги машҳур Лазерев Д.Н. “Фаъолият ин – фаъолияти ҷисм, ин таҷриба аст” ки имрӯзҳо назарияи фаъолиятро ба номи ӯ алоқаманд медонанд, қайд мекунад, ки консепсияе, ки мо таҳия мекунем, аз ҳамин фаҳмиши умумипсихологии инсон сарчашма мегирад ва асоси онро принсипи фаъолият, мурочиат ба фаъолияти модда, ки ҳамаи падидаҳо, сифатҳо, хусусиятҳо, равандҳо ва вазъи шахсе, ки дар сатҳи иҷтимоӣ амал мекунад, ташкил медиҳад. [72].

Таҷриба нишон медиҳад, ки беҳбудӣ дар омодагиҳои омӯзишӣ касбу ҳунар, имкон медиҳад барои ба ҳар аъзои ҷомеа интихоби баробар ва озоди дарсҳо ва ихтисосҳо бо назардошти на танҳо манфиатҳои шахсӣ, балки ҷамъиятӣ шароити воқеъиро фароҳам оварад. Тарбия ва омодагии мутахассисони баландихтисос дар шароитҳои наво бояд барои ба даст овардани чунин донишҳо, малакаҳо, маҳоратҳои нақшабардорӣ шавад, ки ба онҳо имкон бидиҳад навоҳои наво касбу корро азхуд кунанд ва муваффақона қобилиятҳои фикрӣ ва ҷисмонии худро инкишоф диҳанд. Зеро имрӯзҳо дар дунё беш аз 40 ҳазор наводи касб мавҷуд аст.

Баробари тараққиёти босуръати илму техника, иқтисоди бозаргонӣ, талаботи бозори - меҳнат ва пешравиҳои ҷомеа 500 наводи касб аз байн рафта, ҳамзамон зиёда аз он касбҳои наво ҷавобгӯи талаботи даври замон ба миён меоянд. Оё хонандагон имрӯзҳо касбро аз рӯи хоҳиш ва қобилияти хеш интихоб мекунанд. Ҳоло на танҳо мардон, балки занон низ дар ҷустуҷӯи кор ва дарёфти ризқу рӯзӣ ба кишварҳои дуру наздик рафта, ба корҳои вазини каммузд машғул мешаванд ва дар он ҷо бо шароитҳои номусоиди зиндагӣ дучор мешаванд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки яке аз сабабҳои асосии чунин вазъият дар бозори меҳнат ва умуман дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ паст будани сатҳи дониш, соҳиби касбу ихтисос набудани шахрвандон, ҳамзамон ба иқтидори пурра фаъолият надоштани корхонаҳои истеҳсолӣ ба хусус дар муассисаҳои таълимӣ мавҷуд набудани омӯзиши касбу ҳунар ва татбиқи омодагиҳои касбӣ мебошад.

Бар пояи омода намудани ҳамин гуна мутахассис омӯзиши касбу ҳунар ва татбиқи омодагиҳои касбӣ меҳнатӣ ҳам дар оила ва ҳам дар муассисаи таълимӣ бояд қарор гирад. Пояи омодагиҳои ояндаи касбӣ-меҳнати хонандагон ҳам дар ҷараёни таълим ва ҳам берун аз корҳои омӯзишӣ дар ҳамин аст. Зеро мафҳуми омӯзиши касбу ҳунар ин гуна омӯзише фаҳмида мешавад, ки бо принципҳои асосии ҳамаи равандҳои истеҳсолот ошно созад ва ҳамзамон малакаи мурочиат бо таҷҳизоти

одии ҳамаи истехсолотро дода тавонад.

Тибқи “Консепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” омӯзишҳои умумӣ, касбомӯзию ҳунаромӯзӣ, вижагиҳои махсуси касбӣ-меҳнатӣ чун “соҳаи дугарафа ё байнисоҳавӣ” дида баромада мешавад. Таҳсилоти миёнаи умумӣ омодагӣ ба дарёфти маълумоти махсусро таъмин менамояд ва инсонро ба иҷрои вазифаҳои умумӣ тайёр мекунад; маълумоти махсус ба иҷрои вазифаҳои иҷтимоӣ-тафриқавӣ медиҳад. Бояд қайд кард, ки мафҳуми омӯзишҳои махсус ва маориф дар муассисаҳои таълимоти махсус мувофиқат намекунанд, аз он ҷо, ки охири дар қатори донишҳои вижа маълумоти касбомӯзию ҳунаромӯзӣ ва маълумоти таҳсилоти умумиро низ дар бар мегирад. Омӯзиши махсус ба низоми донишҳои умумӣ ва ба низоми маҳоратҳои умумӣ ҳиссаи калон мегузорад.

Дар низоми таҳсилоти касбӣ имконоти нав ба навро технологияи фавқулматнӣ (гипертекстӣ `hypertext` - калимаи юнонӣ буда, маънояш фавқулматнӣ мебошад) боз менамояд. Низоми фавқулматнӣ маҷмӯи иттилооти гуногун мебошад, ки метовонанд натавонанд дар файлҳои гуногун, балки дар компютерҳои гуногун ҷойгир бошанд. Хосияти хоси фавқулматнӣ иборат аз он аст, ки имкон медиҳад, ба қисматҳои мухталифи матн ба осонӣ истинод шавад, яъне иқтибос гирифта шавад. Як матн метавонад дорои чандин фавқулиқтибос бошад. Низоми фавқулматнии муосир аз дигар низомҳо бо он фарқ мекунад, ки ба осонӣ дар он иттилооти дарқориро пайдо кардан ё ба мавзӯи собиқ баргаштан имкон дорад. Низомҳои автоматии омӯзиш, ки бар асоси технологияи фавқулматнӣ сохта шудааст, омӯзиши босамарро бо сабаби иттилооти мавҷуд таъмин месозад. Истифодаи гуногунҳадафи фавқулматнӣ имкон медиҳад, ки хонанда ташхис карда шавад ва баъдан яке аз самтҳои матни мавриди омӯзишро биёмӯзад. Фавқулматнӣ низомҳои омӯзиши иттилоотро тавре пешниҳод менамоянд, ки донишҷӯ бо истифодаи иқтибосҳои матнӣ ва нақшавӣ метавонад бо маводи мавриди назар ба осонӣ кор кунад.

Истифодаи технологияи компютерӣ дар низоми таҳсилоти касбӣ ба амалишавии аҳдофи зерини педагогӣ мусоидат менамояд:

- инкишофи шахсияти хонанда, омодагӣ ба фаъолияти мустақилу самараноки касбӣ;
- амалисозии супориши иҷтимоӣ, ки эҳтиёҷоти ҷамъияти имрӯзро ба миён мегузорад;
- суръатбахшии раванди таълим дар мактаби касбӣ.

Натиҷаҳое, ки аз ин бармеояд, ба тариқи зайл мебошанд:

1. самаранокии раванди таълим ба дараҷаи қобили мулоҳиза бо интиҳобу амалишавии касбии технологияи таълими муосир муайян карда мешавад;

2. интиҳоби технологияи таълим вобаста ба як қатор ҳолатҳост, ки дар муассисаҳои таълимӣ яқсон буда наметавонад, балки дар шароити педагогии гуногун ва истифода аз ҷониби омӯзгорони гуногун метавонанд шаклҳои мухталиф дошта бошанд;

3. интиҳоби технологияи таълимро омилҳои зиёд муайян мекунад: мӯҳтавои фанни таълимӣ, воситаҳои таълимӣ, мучахҳаз будани раванди таълим, таркиби хонандагон ва сатҳи фарҳанги касбӣ – педагогии омӯзгор.
[161]

Дар воқеъ кулли низоми комили донишу маҳоратҳои як фард шомили донишу маҳоратҳои мебошад, ки ба инсон барои анҷоми он вазифаҳое, ки ҳамаи одамон иҷро мекунанд (дониши умумӣ ва маҳоратҳо) ва низ як низоми донишу маҳорати лозим барои фаъолиятҳои фардӣ, бахусус ба волидайн ҳангоми омода намудани фарзандонашон барои интиҳоби фаълияти ояндаи касбӣ-меҳнатӣ зарур мебошад. Зина ба зина сурат гирифтани таҳсил, аз ҷумла таҳсилоти касбӣ мушкилоти ҷиддии илмӣ дорад, зеро он то ба ҳол аз нигоҳи илмӣ пурра омӯхтаву асоснок карда нашудааст. Вале бо вучуди ин аллакай баъзе талошҳо дар ҳалли мушкилот сурат мегиранд.

Чунончи, А.С. Макаренко масъалаи ҷудо намудани ҷузъҳои

меъёрҳои сатҳи омодагиҳои касбии инсон дар иҷрои навъҳои мухталифи фаъолиятро таҳқиқ кардааст. Педагоги барҷаста басо одилона хулоса мекунад, ки бояд фаъолиятро маҷмуъан фаҳмид; маҷмуъи меъёрҳои хос дар сифати алгоритми мураккаби кори иҷро мешуда зоҳир мешавад. Яке аз омодагиҳои касбӣ сатҳи рушди эҷодии инсон аст. "Ба назар гирифтани он, ки фард на танҳо ташаккул меёбад, балки дар дараҷаҳо, аз ҷумла дар сатҳҳои асосии омодагиҳои касбии он низ зоҳир мешавад, пас метавон оид ба намудҳои хоси фаъолият, ки одам метавонад иҷро намояд ва дар ин ҳолат ба сифати маҳаку меъёр аст, ҳукм кард» [84, С. 59.8]

Консепсияи дар айни замон амалишавандаи таҳсилоти пайваста аз нуқтаи назари омода намудани коргари навъи нав бояд ҳамаи звеноҳои омӯзиш ва муассисаи таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти олиии касбӣ ва миёнаи махсус, низоми такмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳоро бояд дар бар гирад. Дар ин низом таҳсилоти махсус (касбӣ) бо назардошти талаботи омода сохтани мутахассис бояд ҷойи муносибу мувофиқ дошта бошад.

Дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзиши касбӣ дар назар аст. Навъҳои гуногуни муассисаҳои таълимӣ: гимназияҳо, литсейҳо, колледжҳо ва ғайраву ҳоказо дар ҳалли ин масъала дар назар дошта шудаанд.

Татбиқи фаъолонии ислоҳоти низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад, ки аз ҳалли он рушди босамару муфиди мо мустақиман вобаста мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба он ҷиддан тавачҷуҳ намуд: «Сохтори кунунии илм ва маориф, ки аз давлати пешин ба мо мерос мондааст, ба талаботи низоми нави иқтисодӣ ҷавоб намедихад. Ҳаёт бо исрор таҷдиди низоми маорифро талаб дорад. Ислоҳоти мактаб, маориф, илм имрӯз яке аз муҳимтарин вазифаи кишвари мост» [95], [96].

Мо бояд таъҷилан талаботи иқтисодиёт нисбат ба кадрҳоро бар

асоси низоми нави иқтисоди бозорӣ меҳнат қонеъ созем ва ҳамзамон оmodасозии мутахассисонро ба он соҳаҳое, ки дигар ба онҳо эҳтиёче нест, қатъ кунем. Низоми муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ бояд фаъолияти касбии педагогиро дуруст ба роҳ монанд.

Тахти мафҳуми вазифаҳои фаъолияти касбии педагогӣ маҷмӯи аз нигоҳи муҳтаво яқсонӣ фаъолиятҳо фаҳмида мешаванд. Навъҳо ва хусусиятҳои вазифаҳои касбии педагогӣ аз инҳо иборатанд:

1. Таълимӣ. Ҳадафу моҳияти нави мазкур дар ниҳоди донишомӯз ташаккул додани низоми донишу малакаҳои касбӣ мебошад. Фаъолияти омӯзгор дар давраи умумикасбӣ, асосан, ба ташаккули донишу малакаҳои касбӣ – техникӣ равона шудааст.

2. Тарбиявӣ. Мақсад аз ин вазифаҳо тарбияи иҷтимоӣ – касбии донишомӯзон аст (тарбияи иҷтимоӣ–сиёсӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, эстетикӣ ва ҷисмонӣ). Дар ин ҳолат низ нуқтаи асосӣ - ташаккули самти касбии шахсияти хонандагон, яъне эҳтиёҷ ба меҳнати касбӣ, устувории ангезаҳои мусбати меҳнат, тамоюл ва манфиати фаъолияти касбӣ дар назар аст.

3. Инкишофдиҳанда. Дар ин ҷо инкишофи психикии шахсияти хонандагон: бахши зеҳнӣ (интеллектуалӣ) ва ҳиссию ҷинсии донишомӯзон аҳамиятнок аст. Илова бар ин вазифаи омӯзгор дар радифи инкишофи зеҳнӣ ташаккули сифатҳои муҳими касбӣ мебошад.

4. Истеҳсоли-технологӣ. Ин вазифа аз ҷониби устои таълими истеҳсоли сурат гирифта, аз корҳои соддаи тармимӣ, оmodасозии воситаҳои техникӣ – истеҳсоли, таҳияи ҳуҷҷатҳои техникӣ ва технологӣ, роҳбарии эҷодкорҳои техникӣ иборат аст. Танзими асбобҳои таълимии намоишӣ, иҷрои корҳои таҳлилӣ–муҳоҳисавӣ, ихтирооту навоарӣ, намоиши тарзу шеваҳои корӣ дар ҷараёни таълими назариявӣ ба ӯҳдаи омӯзгор аст.

5. Ташкилӣ. Вазифаҳои ташкиливу созмондиҳӣ ҳангоми баргузори дарсҳо, ташкили фаъолиятҳои маърифатии донишомӯзон, идораи гурӯҳҳо дар машғулиятҳои беруназсинфӣ, ташкили корҳои манфиатноки ҷамъиятӣ, речаи қору истироҳати хонандагон амалӣ мегарданд.

6. Ташхисӣ (диагностикӣ). Ташхис ва муназзамсозии донишу малакаҳо, маҳорату рафторҳои ахлоқӣ, коршоямии касбӣ ва омодагӣ маҷмӯи вазифаҳои ташхисиро ташкил медиҳанд. Ташхис бояд дар мӯҳлатҳои кӯтоҳтарин гузаронида шавад. Корҳои ташхисӣ аз чанд ҷиҳат муҳиму дорои аҳамиятанд: аввал ин ки, дар мактаби касбӣ шумораи зиёди наврасон норасоҳои психикӣ ва рафторӣ доранд. Дуюм ин ки, дар ниҳоди бисёр хонандагон эҳтиёҷоти маърифатӣ ва шеваҳои таъсири таълимӣ ташаккул наёфтааст (Онҳо ба омӯзишгоҳ барои гирифтани касб омадаанд, на барои донишандӯзӣ), яъне онҳо дар аввал ба моҳияти таҳсилу умқи роҳи интиҳобкардашон намерасанд.

Маъмулан, намудҳои асосии фаъолияти педагогӣ таълим ва корҳои тарбиявӣ мебошанд, вале дар мактабҳои касбӣ мувофиқи матлаб аст, агар намудҳои дигарро, аз қабили корҳои методӣ ва технологӣ низ ҷудо намоем.

Намудҳо ва мазмуни фаъолияти касбӣ – педагогиро низ шарҳ медиҳем:

1. Омӯзгорӣ (таълимӣ). Идораи фаъолияти маърифатӣ дар ҷаҳорҷӯбаи таъиншуда амалӣ мегардад. Маҳдудиятҳои замонӣ, мақсадҳои муайян ва шеваҳои ноил гаштан ба мақсадҳои мавриди назарро доро мебошад. Устои таълими истеҳсолӣ бо назардошти риояи талаботи технологияи истеҳсолоти муосир ва ташкили кор ӯҳдадор аст ба хонандагон донишу маҳорат ва малакаҳояшро омӯзонад ва иҷрои сарфакоронаву судманди корҳои гуногунро нишон диҳад.

2. Тарбиявӣ. Ташкили муҳити тарбияӣ ва идораи намудҳои гуногуни фаъолияти тарбиягирон бо мақсади иҷрои инкишофу рушди касбӣ шакла дигари фаъолияти касбӣ–педагогӣ мебошад. Устои боистеъдоди таълими истеҳсолӣ натавонад ба хонандагон дониш меомӯзад, балки боиси ташаккули шаҳрвандӣ ва касбии онҳо мегардад. Танҳо устое, ки касби худро хуб медонад ва масъулиятшинос аст, метавонад дар ниҳоди тарбиягирон ифтихору шарафи касбиро бедор намояд ва онҳоро барои фарогирии комили ихтисоси мавриди назар водор созад.

3. Методӣ. Фаъолияти методи касбӣ–педагогӣ аз оmodасозӣ, таъмин ва таҳлили раванди тарбиявӣ иборат аст. Омӯзгорони таълими касбӣ бояд ба таври мустақил иттилооти илмӣ–техникиро интихоб ва аз нигоҳи методӣ онҳоро таҳия намуда, ба маводи таълимӣ мутобиқ созанд. Гузашта аз ин, воситаҳои муассири таълимро интихоб намоянд.

4. Истеҳсолӣ–технологӣ. Фаъолияти истеҳсолӣ–технологӣ намуди дигари фаъолияти касбӣ – педагогӣ мебошад. Устои таълими истеҳсолӣ ба таҳияву коркарди ҳуҷҷатҳои техникӣ ва технологӣ машғул мешавад ва корҳои истеҳсолиро иҷро менамояд. Ин намуди фаъолият ҳангоми нақшакашӣ ва оmodасозии дарсҳо, таҷҳизонидани синфхонаҳо ва устохонаҳо, ошноӣ бо иттилооти илмӣ–техникӣ зимни иштирок дар фаъолияти ҷамъиятҳои илмӣ - техникӣ амалӣ мегардад.[161]

Ҳамин тариқ тамоилҳои касбии хонандагон қисме аз низоми нави ҳадафҳои иҷтимоӣ мегардад ва вазифаҳои оmodасозии мутахассисони навъи навро, ки ба бозори меҳнат аз замони хатми муассисаи таълимӣ рақобатпазир бошанд, дар миён мегузорад. Вазифаи мазкур, чуноне таҷриба нишон медиҳад, дар хонандагон ташаккул додани тамоилҳои касбӣ бозсозии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро яъне гузаштан ба низоми 12 соларо ба ин самтҳо талаб мекунад:

- тағйир додани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо, коллечҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо назардошти талабот ба мутахассис дар бозори рақобатпазир дар қор;

- эҳёи низоми шарикӣ махсус бар пояи усули нав, ки ба ҳамкориҳо бо муассисаҳои таълимии бисёрсоҳаи тамоюли касбӣ ва омӯзишҳои касбӣ-меҳнати омӯзиш бо корхонаҳои таълимӣ-истеҳсолӣ ва субъектҳои бозор равона шудааст: хоҷагиҳои кишоварзӣ, ассотсиатсияҳои корфармоён, Вазорати меҳнат, ҳадамоти шуғли аҳоли ва ғайра.

- ороиш ва ҷалби кабинетҳои омӯзиши таълими меҳнат ва тамоилҳои касбии муассисаҳои таълимӣ ба низоми мониторинги бозор, ки ба масъалаҳои муайян намудани талабот ба ин ё он касб, ки дар

ноҳия, шаҳр, вилоят фаъолият мекунад, дурнамои омӯзиши касбҳои замонавӣ, ки барои бозори меҳнат заруранд ва ғайра.

- таъиноти муҳими низоми омӯзишҳои касбӣ чун яке аз унсурҳои ҳимояи иҷтимоии хонандагон.

Бояд қайд кард, ки харчанд меҳнати хонандагон и синфҳои 7-11 дар назари аввал мувофиқи фаъолияти меҳнати калонсолон ташкил карда мешавад ва дар аксар мавридҳо нусхабардори он аст, вале вижагиҳои худро дорад ва аз меҳнати калонсолон қабл аз ҳама бо ҳадафи худ фарқ мекунад. Агар меҳнати калонсолон ҳадафи арзишҳои истеъмолиро дунбол кунад, меҳнати хонандагони синфҳои 7-11 бо мақсади омӯзишӣ ва тарбиявӣ роҳандозӣ мешавад, харчанд дар чараёни он коре низ анҷом дода мешавад, ки барои ҷомеа манфиат дорад. Лаҳзаҳои психологӣ, маҷмуи сабабҳо, чараёни натиҷаҳои кор, усулҳои танзими фаъолияти меҳнатӣ ва ғайра низ дар бисёр ҳолатҳо мувофиқ намеояд. Таҷрибае, ки мо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳоти кишвар дар ташкили меҳнати истеҳсолии хонандагон ва омодагии онҳо ба фаъолияти мустакил дар хоҷагии деҳот омӯхтем, шаҳодат аз дастовардҳои кофӣ дар ин замина медиҳад. Махсусан, ин фарқият дар муқоиса бо гузориши ин кор дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки дар шаҳр мавҷуданд бармало зоҳир мешавад.

Аз лиҳози ҷалби хонандагони муассисаи таълимӣ ба корҳои иҷтимоии судманд ва созанда, хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳот аз хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳр дар сафи пеш қарор дошт.

Ин якчанд сабаб дорад. Хонандагоне, ки дар деҳот сукунат доранд назар ба ҳамсолони дар шаҳр сукунатдошта хеле барвақтар ба фаъолияти корӣ ҷалб карда мешаванд ва яке аз сабабҳои аслии он таъсири шароити муҳити зисту зиндагии онҳост. Пӯшида нест, ки ҳаёти деҳот аз нигоҳи иқтисодиву иҷтимоӣ аз зиндагӣ, ки шаҳрнишинон доранд, фарқ мекунад. Дар деҳот бисёре аз оилаҳо хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ёрирасон доранд ва шароити зиндагии онҳо то ҷойе аз зиндагии

шаҳрнишинон аз нигоҳи роҳату ҳаловат тафовут дорад, дар деҳот сатҳи хизматрасониҳо пастанд ва волидон назар ба волидони ҳамсолони шаҳрии ин хонандагон бештар заҳмат мекашанд, соати кориашон ҳам тӯлонитар аст. Зеро муҳити истеҳсолии кишоварзӣ як бахши чудонашавандаи фаъолияти ҳаётии хонандагони деҳот ба шумор меравад.

Бояд қайд кард, ки тамоми рафти истеҳсолии корҳои кишоварзӣ дар пеши чашми вай мегузаранд, яъне вучуди ин хонандагон чудо аз он корҳои нест, ки волидонаш машғуланд. Аз ин рӯ назар ба хонандагони шаҳрнишин хонандагони деҳоти ба меҳнати ҷисмони ҳарчи зудтар ҷалб мешаванд. Ҷалби васеи хонандагони синфҳои болоӣ ба меҳнат дар истеҳсолоти кишоварзӣ як воқеияти басо одист ва он сабабҳои дигар ҳам дорад, ки нарасидани дасти мададгор бинобар камбудии қувваи қорӣ на танҳо дар шаҳрҳо, балки дар деҳаҳо низ мебошад. Яъне, ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамеша дар деҳот аз нокифоя будани захираҳои неруи қор ранҷ мебарад ва як сабаби бармаҳал ба қори саҳро ҷалб шудани хонандагони синфҳои болоӣ ин аст.

Аз ин рӯ, хонандагони деҳот назар ба ҳамсолони шаҳрии худ басо фаъолтару бармаҳалтар ба муҳити қорӣ ворид мешаванд.

Ба муҳтаво ва ҳислати қори хонандагони деҳот омилҳои бо вижагиҳои хос (ба мисли иқлимӣ, демографӣ, миллӣ, истеҳсолӣ) таъсиргузоранд.

Масалан, Ҷумҳурии Тоҷикистон вижагиҳои иқтисодӣ-ҷуғрофӣ, иҷтимоӣ-ахлоқии худро дорад. Дар Тоҷикистон дар қиёс ба манотиқи дигар таъсири нисбатан ҷашмраси балоғати бармаҳали физиологии насли наврас мушоҳида мешавад ва ин ба номутаносибӣ дар рушди фикриву рӯҳӣ оварда мерасонад, ки мушкилоти муайяне дар тарбия дорад. Аз ин рӯ, аз нигоҳи синунсолӣ ҷалби хонандагон ба фаъолияти меҳнатӣ назар ба давлатҳои дигар бармаҳалтар шуруъ мешавад. Дар Тоҷикистон касбуқори мардумӣ як шуглест, ки дар зиндагии мардум ҷойгоҳи хос дорад. Аз ин рӯ соли 2019 дар бисёре аз муассисаҳои

таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Хучанд хонандагон дар дарсҳои таълими меҳнат ва роҳнамоиҳои касбӣ ба касбу ҳунарҳои аз қабилӣ либосдӯзӣ, тоқидӯзӣ, бо истифода аз риштаҳои зарҳалӣ дӯхтани сарулибосҳо барои арӯсон, кулолӣ, сохтани зарфҳои гуногун аз гил ва чӯб, кандакорӣ дар чӯб, гачкорӣ, сикказанӣ ва ҳақоқӣ дар устухон, тайёр кардани асбобу олоти мусикӣ ва ғайра машғул мешаванд.

Бо ишора ба аҳамияти интиҳоби кори истеҳсолӣ олимони П.Р.Атутов қайд мекунад, ки : «...объектҳои кори хонандагон ба онҳо имкон фароҳам меорад, ки ҳамзамон вазифаи касбомӯзӣ ва пайвастанӣ омӯзиш бо меҳнати истеҳсолиро ҳаллу фасл намоянд, агар онҳо ба ин талаботҳо ҷавоб дода тавонанд:

- дори аҳамияти хоҷагӣ бошанд;
- ба барномаи омӯзишҳои меҳнатӣ мувофиқат кунанд;
- кори фойданоки ҷамъиятӣ-истеҳсолӣ бошанд;
- талаботи корхонаи асосиро дар назар гирифта бошанд;
- ба шартҳои истеҳсолоти маҳсулоти мушобеҳ наздик бошанд ..." [8, С. 14].

Ҳамин тавр, меҳнати истеҳсолӣ, муҳтавои он, объектҳо, ташкил дар шароитҳои муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ бояд хусусияти касбомӯзӣ дошта бошанд. Хусусияти касбу ҳунаромӯзӣ меҳнати истеҳсолии хонандагон қабл аз ҳама ба муҳтавои он ифода меёбад, ки бояд ба хонандагон дар раванди кор дониши муайяне дода тавонад. Ба дарки мафҳуми омӯзиши касбу ҳунар дар бораи низомии истеҳсолоти муосири саноатӣ ва кишоварзии хонандаи синфи болоӣ мусоидат кунад; донишҳо ва малақаҳои меҳнатӣ, умумистеҳсолӣ, технологияи махсусро инкишоф диҳад, барои густариши тамоилҳои умумӣ дар вазъи истеҳсолоти муосир ба хонандагон мусоидат кунад.

Зикр кардан бомаврид аст, ки меҳнати истеҳсолии хонанда бевосита дар корхонаи асосӣ метавонад муассисаи таълимиро аз ин гӯшагирӣ берун кашад, онро бо ҷомеа на танҳо маҳсулоти ниҳой наздик мекунад, балки ин алоқаро ҳамарӯзӣ ва муфид мегардонад.

Вақтҳои охир аллакай иртиботи муассисаи таълимӣ ва оила бо корхонаҳо наздик шудааст ва корхонаҳо ҳатто муассисаҳои таълимиро ҳам ба шефӣ гирифтаанд. Тамоилҳои чун меҳнати истеҳсолии хонандагон хусусиятҳои политехникӣ касб мекунад; муҳтавои он бештар ба омодагиҳои меҳнатӣ ва касбии хонандагон мусоидат мекунад, ки имкон медиҳад принципҳои алоқаи омӯзиш ва меҳнатро пурратар амалӣ созад; меҳнати истеҳсолиӣ на танҳо дар доираи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил мешавад, балки беш аз ҳар вақти дигар ба шароитҳои воқеии истеҳсолоти муосир наздик мегардад. Меҳнати истеҳсолии хонандагон бозӣ бо меҳнат нест, балки барои онҳо як кори басо ҷиддист, ки дониш, шавқу завқ ва мустақилиятро талаб мекунад.

Масалан, дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 16 шаҳри Хучанд хуб медонанд, ки кори ғоиданоки ҷамъиятӣ ва истеҳсолиӣ на танҳо ба таҳкими дониш ва малакаву тавоноииҳои хонандагон дар самти техника, технология, иқтисод ва ташкили истеҳсолот мусоидат мекунад, балки муносибати шаҳрвандии хонандагонро ба меҳнат ташаккул медиҳад. Шакли дигари ташкили меҳнати истеҳсолии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 15 шаҳри Хучанд дар корхонае, ки онро ба сарпарастӣ гирифтааст, тасвиб шудааст. Ин корхона дорои як сеҳи начандон бузургест, ки бо ҳама таҷҳизоти зарурӣ мучахҳаз гардонида шуда аст. Дар он ҳамарӯза устоҳо хонандагонро дар ҳаҷми сесоат омӯзиш медиҳанд ва ба онҳо муносибат бо таҷҳизот, дастгоҳҳо, механизмҳоро меомӯзонанд. Омӯзгорон кушиш ба харҷ мебаранд, то ин ки бо ҷараёни истеҳсолот ошно гарданд. Дар марҳилаҳои аввал ба хонандагон амалиётҳои одиву ибтидоиро бовар мекарданд. Аммо бовариҳои зина ба зина дурустии чунин муносибатро исбот карданд, чун диданд, ки бачаҳо тибқи вичдону инсоф кор мекунанд.

Дар айни замон фаъолияти хонандагон дар хоҷагиҳои истеҳсоливу кишоварзӣ ба сатҳи нави рушд мерасад: онҳо ба ин корҳо нисбатан бо

чиддият рафтор мекунанд, худназоратии хонандагон беш аз ҳар вақти дигар густариш меёбад ва ба онҳо дар ин кор маҷмуъи малакаҳои ҳосилкардашон дар дарсҳо ёрӣ мерасонад. Ҳамин тариқ мехостем қайд кунем, ки дар айни замон принципи пайваст шудани омӯзиш бо меҳнати ҷамъиятӣ аз лиҳози ташаккули тамоилҳои касбии хонандагон зарурате ба баррасии нисбатан густардатар дорад, зеро меҳнати хонандагон имрӯз ба сатҳи баландтару сифатан навтар мебарояд.

Мавриди зикр аст, ки дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ – санҷишӣ тавсияҳои илмӣ-методӣ барои дар муассисаҳои таълимӣ амалан татбиқ намудани самтҳои асосии пайвастани омӯзиш ба меҳнати ғоиданоки ҷамъиятии хонандагон ва омӯзгорон, ки бар асоси тарбияи роҳнамоиҳои касбии хонандагон таҳия шудаанд, ки ин ҷанбаҳоро дар бар мегиранд:

- истифодаи донишҳои ба дастмада оид ба асоснок намудани илм, омодагиҳои меҳнатӣ дар меҳнати истеҳсолии берун аз муассисаи таълимӣ, дар истеҳсолот;

- истифодаи донишҳои ба даст овардашуда, омодагиҳои касбӣ ва кори ғоиданоки ҷамъиятӣ дар муассисаи таълимӣ;

- донишҳои ба дастмада оид ба асоснок намудани илм, омодагиҳои меҳнатӣ дар раванди эҷоди техникӣ истифода шаванд;

- истифодаи донишҳои ба дастмада, омодагиҳои меҳнатӣ дар кори ғоиданоки ҷамъиятии берун аз муассисаи таълимӣ;

- истифодаи донишҳои ба дастмада, омодагиҳои меҳнатӣ дар кори ғоиданоки ҷамъиятӣ, ки дар ҷойи истиқомат ташкил карда мешавад.

1.2 ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ РОҲНАМОИИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН ЗИМНИ ҲАМКОРИИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА ҶОМЕАИ МУОСИР

Дар оғози асри ХХ соҳаи нави илм – илм дар бораи навоариҳо ба вучуд омад, ки дар чаҳорчӯби он қонунмандиҳои навоариҳои техникӣ дар риштаи истехсолоти моддӣ омӯхта мешавад. Илм дар бораи навоариҳо ё навоаришиносӣ ҳамчун инъикоси эҳтиёҷоти мубрами корхонаву коргоҳҳо, ширкатҳо дар фаъолиятшон доир ба таҳия ва амалисозии хидматрасониҳои нав ба вучуд омад.

Зимни омӯзиши шахсияти донишчӯ ва сохтмони модели идеалии шахсият бояд на танҳо ба натиҷаҳои таҳқиқоти педагогӣ ва психологӣ таъяс намуд. Дар иртибот ба ин, махсусан, осори таҳқиқии С.Л.Рубинштейн доир ба масоили шахсият арзишманд аст, ки тибқи он бояд ба нуқтаҳои зерин таваҷҷӯҳ намуд:

1. самту равияе, ки донишчӯ интиҳоб намудааст, яъне ҳадафу мақсад, эҳтиёҷоту идеали ӯ;
2. нуруи воқеии зеҳнии донишчӯ ва дигар истеъдодҳои ӯ;
3. ошкорсозии маҷмӯи сифатҳои донишчӯ, ки зимни фаъолият ва муошират зоҳир мегарданд.[118]

Дар шароити муосир омодагӣ ба интиҳоби касб, тарбияи насли наврас дар роҳнамоии касбӣ, ҷуноне натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, иртиботҳо бояд дар сатҳи нав ба роҳ монда шаванд. Аз ҷумла:

1. Интиҳоби касб бо таъсири омилҳои ҷун пешрафтҳои илмӣ-техникӣ, болоравии сатҳи фарҳангӣ ва маърифати умумии аҳоли тибқи қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла «Дар бораи маориф» мураккаб мешаванд [64].

2. Ба як фард фурсатҳои бештаре зиёдтари интиҳоби роҳи ҳаётро фароҳам оварда ҷомеа барои татбиқи ин интиҳоб шароитро мусоид мекунад.

3. Дар ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд ба интиҳоби касб идеалҳои нави ҷамъиятӣ-сиёсӣ таъсири бештар хоҳанд расонд.

4. Афзоиши ҳамарӯзаии иттилоот ба шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии муносири интихоби касб барои ҳар шахс бевосита таъсир мерасонад.

5. Ҷомеа ба далели чараёни рушди худ ба таври афзояндаи мураккаби истехсолот тамоюли касбиру чун раванди зарурӣ ва идораи имконпазири шахсият ба назар мегирад.

Чуноне таҳқиқоти баъзе олимон дар пажӯҳиши мо нишон медиҳад, заминаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро барои ширкати ҳар нафар дар фаъолиятҳои меҳнатӣ чиҳати амалӣ намудани интихоби озоди касб ҷомеа фароҳам меорад ва чуноне В.А. Сухомлинский навишта буд: «истеъдоди худро бояд ҳамачониба рушд дод, ҳам аз нигоҳи ҷисмонӣ ва ҳам аз нигоҳи равонӣ» [125, С.525].

Амалӣ гардидани ҳуқуқи ҳар инсонро ба интихоби касб ва шуғли муносибу мутобиқро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат додааст.

Аз ин рӯ моро лозим омад атрофи ин масъала бо як гурӯҳ падару модарон суҳбат ороем. Дар чараёни таҳқиқот тибқи нақша пеш аз оне, ки мо аз мадди назари худ амал намоем, бо як гуруҳ волидон оиди ин масъала яъне роҳнамоии касбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ суҳбат орооста, чунин хулосаю натиҷаҳо ба даст овардем:

Дар ин сурат шахрванд Бахтиёр Раҳимов ба ин андешааст, ки бедор кардани интихоби касби мувофиқ дар вучуди фарзандон вазифаи асосии падару модар аст. Аз он ки аксари волидони мо имрӯзҳо аз ин истеъдод камтар бархӯрдоранд, ҳадди ақал дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ рӯҳияи касбинтихобкунии онҳоро омӯзгорони фанни технологияи меҳнат бояд дар вучуди хонандагон бедор созанд. Ӯ ботаассуф изҳор меорад, ки: “Қариб дар ҳама муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кишвар, фанни таълими меҳнат чун дарси гӯё нодаркор таълим дода мешавад. Омӯзгороне, ки соати дарсияшон камтар аст, бар дӯшаш дарси таълими меҳнатро мегузоранд. Ба зами он дар ками андар кам муассисаҳои таълимӣ синфхонаҳои муҷаҳҳаз бо асбобҳои таълими

меҳнат фароҳаманд. Ҳамчунин омӯзгорони ин самт соҳибкасб ва ихтисосманд буданашон шарт ва зарур аст. Онҳо бояд дониши баланди завқиву равонӣ дошта бошанд, то тавонанд меҳри интихоби дилхоҳ касбро дар вучуди хонандагон бедор кунанд”.

Бахтиёр Раҳимов дар идома қайд намуд, ки маҳз ҳамин омилҳост, ки имрӯз фарзандони мо дар тарбияи меҳнати бахусус омӯзиши касбу ҳунар роҳгум мезананд. На дар муассисаи таълимӣ ва на дар оила ба онҳо роҳи дурусти омӯзиши касбу ҳунарро тавсия намедиханд.

Ё ин ки ҳангоми суҳбат Аҳмадшоҳ ном ҷавоне дар ин раванд бештар волидонро гунаҳкор ва фориғбол мешуморад. Зеро ӯ чунин иброз дошт: “ Интихоби нодурусти касб моро ба ташвишҳои зиёд рӯ ба рӯ мекунад!”

Аҳмадшоҳ аз замони мактабхониаш орзу дошт, ки дар оянда ба Донишкадаи давлатии забонҳо дохил шаваду касби тарҷумониро аз худ кунад. Ӯ пайваста мекӯшид, ки донандаи ҳуби забонҳои русию англисӣ шавад. Ҳамин буд, ки мунтазам аз паи омӯзиши ду забон шуд. Иштирокчии фаъоли озмунҳои байнимуассисаҳои таълимӣ гашта буд. Дар омӯзиши ин ду забон кушиш ба харҷ меод. Соли 2012 баъди хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мехоҳад, ки ҳуҷҷатҳояшро ба Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улӯғзода супорад, аммо волидонаш розӣ намешаванд ва барои давом додани таҳсилаш дар Донишкадаи молия ва иқтисод мусоидат мекунанд. Аҳмадшоҳ ҳарчанд исрор меварзад, ки дар ин ҷо таҳсил кардан намехоҳад, аммо падару модараш ба гуфтаҳои ӯ аҳамият намедиханд. Ӯ аз аввали таҳсил бо донишкада бо дили нохоҳам ба дарс мерафт.

Баъди як соли таҳсил аллакай ба дарс намерафтагӣ шуд. Дар курси сеюм аз шуъбаи рӯзона ба шуъбаи ғоибона интиқол ёфт. Дар ин вақт Аҳмадшоҳ дар мағоза ба кор даромад. Дигар хоҳиши ба дарс рафтан дар дилаш чуш намезад. Зеро ин касб интихоби худӣ набуд. Оқибат ӯ донишгоҳро тарк карду роҳи муҳоҷиратро пеш гирифта ба Руссия рафт. Аксари вақт хонандагон дар дил хостгори он ҳастанд, ки касбашонро

худашон интихоб кунанду волидайн монеи онҳо нашаванд. Ба мисли Аҳмадшоҳ зиёданд ҷавононе, ки дар донишгоҳу донишкадаҳо на бохости худ, балки бо хоҳишу майли волидон таҳсил мекунанд. Ҳамин аст, ки ба касби интихобкардаи волидон чандон рағбат пайдо накарда, оқибат ба тарки ину он касб даст зада роҳҳои пурпечутоби зиндагиро пеш мегиранд. Зиёданд ҷавононе, ки чун Аҳмадшоҳ шиква мекунанд, ки онҳоро волидон маҷбур кардаанд, то ин ё он касбро интихоб намоянд.

Ҳамсуҳбати дигари мо Далер оҳангари хеле хуб ва дар омода сохтани дару тиреза, панҷара ва асбобҳои рӯзгор (аз қабиле миззу курси, досу табар, алвончу раҳти хобби оҳанин) устои моҳиру беҳамто аст. Ё ба саволи «Оё ин касбу ҳунари интихобкардаи худ шумост?», «Чаро дорои маълумоти олии гаштан нахостед?». Дар посух Далер чунин гуфт: «...барои як мард чил ҳунар кам гуфтаанд. Ман дар дил орзуи шахси ҳарби шудан доштам. Меҳостам то қуллаҳои баландтарин, дорои рутбаи «Генерал» рафта расам. Азбаски ман писари ягона дар оила будам, тибқи қонун маро ба мактаби олии ҳарби қабул накардаанд. Модарам дигар донишгоҳро тавсия намуд. Ман напазируфтам. Гуфтам, ки агар дар ин мактаби олии ҳарбӣ маро роҳ надиханд, дар дигар муассисаи таълимӣ нахоҳам хонд. Модарам низ ба он хотир, ки фарзандаш дорои маълумоти олии гардад ва инчунин ба орзӯҳояш расад, ба назди садорати донишгоҳи ҳарбӣ рафт. Аммо сухани модарамро низ рад намуданд. Гуфтанд, ки ин якаписар аст. Мавриди шунидани ин суханҳо тамоми орзую омолам дар дилам фавтид. Ҳунари оҳангариро ман аз синни 15 солагиам аз амакам омӯхта будам. То имрӯз бо ин ҳунари худ пушти риску рӯзӣ мегардам.

Аз ин суҳбат ба хулосае омадем, ки яъне қонуну ҷамъият низ боиси аз байн бурдани орзую омоли хонандагон дар интихоби касбу ҳунари дилхоҳи онҳо низ мегардидааст. Албатта аз ҳар як суҳбати мо бо падару модарон ва ҳуди хонандагон хулосаҳое, пеши назар омаданд, ки мо бояд дастаҷамъона байни муассисаи таълимӣ, оила ва ҷомеаи марбути

ичтимоӣ дар ҳалли ин масъала сахмгузор бошем. То ин ки хонандагону наврасони мо дар пешрафти иқтисодиёти кишвари хеш тибқи касбу хунари хостаи худ ба халқ хизмат кунанд.

Аммо раванди татбиқи ин имкониятҳо табиатан мураккабанд. Аз як тараф ҷомеа талош мекунад ҳама имконоти рушди шахсиятро фароҳам оварад, аз ҷониби дигар вай ноғузир аст талаботҳои объективии истеҳсолотро ба назар гирад ва аз ҳамин нуқтаи назар захираҳои меҳнатиро ҳадафмандона истифода намояд. Зоҳиран, дар ин гуна ҳолатҳо майлу рағбати шахс бо манфиатҳои ҷомеа на ҳамеша мувофиқ меоянд. Ин майлу рағбат дар шароитҳои мушаххаси таърихӣ яке аз муҳимтарин вазифаҳои замони иҷтимоӣ-иқтисодии асри XXI маҳсуб мешавад.

Тамоюли касбӣ бояд аз нуқтаи назари иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор бигирад, зеро худмуайянкунии касбӣ ба даст овардани ҳолати иҷтимоӣ алоқаманд аст. «Интиҳоби яке аз касбҳои коргарӣ, - қайд мекунад М.И. Руткович, - ҳамзамон ба маънои ворид шудан ба сафи синфи коргар аст, аммо таҳсил масалан дар факултети математикаи донишгоҳ ин дар оянда шомил гардидан ба сафи зиёиён мебошад». [120, С. 25].

Ба ақидаи В. Б. Голубов зинаи имрӯзаи роҳнамоии касбӣ бо он фарқ мекунад, ки вазифаҳои иҷтимоиро нисбатан муваффақона иҷро мекунад. Ва интиҳоби нисбатан муваффақона фаъолияти мушаххаси ҷавонон мутобиқ ба майлу рағбати онҳо, имкониятҳои психологӣ-физиологии, фард бастагӣ дорад. [34, С.49].

Чуноне мебинем, олимони дар ин иртибот нуқтаи назарҳои гуногун доранд: тамоюли иҷтимоӣ касбӣ раванди ба ҳам алоқаманд ва шартан вобаста мебошанд.

Ворид гардидани наврас ба зиндагӣ, ташаккули минбаъдаи шахсияти он дорой аҳамияти муҳими иҷтимоӣ мебошад, вай ба унвони як пайванди басо муҳим дар идораи худидорӣ зиндагӣ амал мекунад ва дар танзими муносибатҳо дар сохтори ҷамъиятӣ ширкат мекунад.

Тамоюли касбӣ чун як низом чӣ маъно дорад, ҳадафҳои он дар омода намудани хонандагон ба меҳнат ва интихоби касб аз чӣ иборат аст?

Ин масъала дар зинаи муосири рушди ҷомеа дар назди ниҳодҳои тарбия – оила ва муассисаи таълимӣ дар ташаккули гароишҳои касбии бачаҳо ва хонандагон талаботи баланд мегузорад.

Вазифаҳои номбаршуда тақмил ва сохтани низоми ягонаи тамоилҳои муттасили касбии хонандагонро талаб мекунад. Раванди пайвастаи таъсири иҷтимоӣ - педагогӣ барои худмуайянкунии шахсияти иҷтимоӣ ва касбӣ зарур мебошад.

Ҳадафи аслии ин раванд, чуноне мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, дар ошкор намудан, рушд ва тақмили беҳбуди хусусиятҳо ва сифатҳои инсонӣ комил, ҳамчунин он донишҳо, маҳорату малакаҳои лозим барои гароишҳои касбӣ мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки барои дарки тамоюли касбии шахсият муҳим аст на танҳо сохтори он, балки он чизе ки мо шартан хислатномаи психологӣ ва шаклҳои психологии тамоилҳо меномем, омӯхта шавад. Маҳз дар тамоюли шахсият талош, кӯшиш, майлу рағбат, идеалҳо, ҳама сарвати дохилӣ ва берунии ҳаёти инсон кушода мешавад.

Чунончӣ, К.К.Платонов ба ин назар буд, ки « ... роҳнамоии касбӣ вобаста аз сатҳ ва умқи рушди он дар фаъолияти инсон дар зоҳир дар шаклҳои гуногун зухур мекунад: дар сатҳи поин рушди роҳнамоӣ дар шакли шавқу рағбат, хоҳиш ва дар сатҳи нисбатан баланди рушд дар шакли майлу рағбат, тамоил ва боварҳо» [111, С. 80].

Инкишофи навоариҳои педагогӣ дар кишвари мо бо ҳаракати оммавии иҷтимоӣ–педагогӣ, бо пайдоиши зиддият миёни эҳтиёҷоти мавҷуда барои инкишофи ҳарчи босуръати роҳнамоии касбӣ алоқаманд аст. Дар иртибот бо ин эҳтиёҷ ба донишҳои нав, ба дарку фаҳмиши мафҳумҳои нав аз қабилӣ «навоарӣ», «нав», «раванди навоарона» тезу тунд шуд. Мафҳуми навоарӣ моҳиятан аз падидаи нав ва тоза иборат

буда, ҳамчун раванди ворид намудани навовариҳо дар амалия шинохта мешавад.

Роҳнамоии касбӣ дар ҷомеа аз волидон ва омӯзгорон мавриди ба ҳисоб гирифтани талабот, эҳсос, дастур, майлу рағбат, тамоил, идеал ва кушишу ғайрати хонандагонро барои фаъолияти ояндаи меҳнатӣ талаб мекунад.

Талабот ин ҳолати субъективии ниёз ба чизест, ки амалро ташвиқ мекунад. Барои тавсифи талабот чун ҳолати психологӣ шахс, истилоҳоти гуногуне мавҷуданд: «шиддат», «изтироб», «носоз», «нороҳаткунанда», «ғайриқаноатбахш» ва ғайра. Нисбатан муносибтару мувофиқтари онҳо, чуноне мушоҳидаҳои мо дар раванди корҳои таълимиву ғайритаълимӣ хонандагон нишон медиҳанд, истилоҳи «шиддат» мебошад. Вижагии талабот чун шиддати асабӣ-равонӣ аз он таркиб шудааст, ки зарурати ҳалли заъфи худ ва дар ниҳояти амр бардоштан ва ё аз миён бурдани ин шиддатро дар назар дорад.

Раванди рушди талаботро аз ташкилоти ибтидоӣ дар ҳақиқат то сатҳи талаботи олии маънавӣ бахусус дар интихоби касб мушоҳида кардан осон нест. Танҳо ҳаминро метавонем қайд кунем, ки бар пояи одитарин талаботҳо дар раванди фаъолият ҳиссиёт, дастурҳо, шавқу завқ, тамоил, боварҳои инсон инкишоф меёбанд.

Вобаста ба масъалаҳои таҳқиқоте, ки мавриди назари мо қарор гирифтааст, бо ташаккули самти устувори касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ алоқаманд аст, тасдиқ менамоем, ки шартҳои муҳимтарини рушди тамоюлоти шахсият дар ҷараёни таълим рангомезии эҳсосии он мебошад. Масалан, дар давраи ибтидоии омӯзиш барои хонандагон ҳиссиёти тааҷҷуб, кунҷқовӣ, ки қисман ба сахнаи нави зиндагиву ҳаёти онҳо иртибот дорад, боло меравад.

Ҳамчуноне натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, аксарияти хонандагон дар солҳои охир фаъолона талош мекунанд, ки шомили литсейҳо, коллеҷҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ шаванд.

Бояд зикр кард, ки фаъолият дар коллектив ва барои коллектив бо

нигарониҳои гуногун алоқаманданд ва аз ин рӯ, сарчашмаи асосии ҳиссиёти ахлоқии хонандагон интиҳоби касб ба шумор мераванд.

Олимони соҳаи равоншиносӣ бар он ақидаанд, ки интиҳоби касб се вазифаро дар бар мегирад:

- иттилоотӣ-маълумотӣ, маърифатӣ;
- дастгирии ахлоқӣ-эҳсосӣ, ки муносибати некбинонаро оид ба касби ояндаи шахс ташаккул медиҳад;
- интиҳоби мушаххас, қабули қарор ва тайёр будан ба якчанд интиҳоб, ки дурнамои касбӣ ва ҳаётии шахсро муайян мекунад.

Дар ҷараёни касбинтиҳобкуни ба хонандагон ду гурӯҳи омилҳо таъсир мерасонанд: субъективӣ ва объективӣ.

Ба омилҳои субъективӣ инҳо дохил мешаванд:

- манфиатҳо (донистагирӣ, касбӣ, таваччуҳ ва майл ба касб);
- қобилиятнокӣ (ҳамчун механизмҳои психологӣ, ки барои ноил гардидан ба муваффақият дар намуди муайяни фаъолият зарур аст);
- мизоч;
- рафтор.

Ба омилҳои объективӣ инҳо мансубанд:

- сатҳи омодагии хонанда барои интиҳоби касб;
- вазъи саломатии хонанда;
- иттилооти хонанда дар бораи олами касбҳо.
- тавсифоти иҷтимоӣ (муҳити иҷтимоӣ, шароити муҳити хона, сатҳи дониш ва маърифати волидайн).

Дар ҷараёни касбинтиҳобкунии хонандагон диққати бештар бояд ба омилҳои зерин дода шавад: ҳавасмандии фаъолияти касбӣ, арзишҳои ҳаётии шахс, таҷрибаи гузашта, тасаввурот дар бораи оянда.

Гурӯҳи дигари равоншиносон аҳамияти муҳимми омилҳои дигарро низ қайд менамоянд:

- аҳамияти фаъолии касбинтиҳобкунанда;
- худбаҳоидиҳӣ;
- боварӣ ба ноил шудан ба муваффақиятҳо;

-ташаккули худтанзимкунии рӯҳӣ.

Интихоби касб аз нигоҳи психологӣ аз ду қисм иборат мебошад:

-субъекти интихоб, яъне шахсе, ки касб интихоб менамояд:

-фаъолии умумӣ, худбаҳодиҳӣ, боварӣ барои ноил гардидан ба комёбӣ, сатҳи ташаккулёфтаи худташаккулдиҳии бошууруна;

-объекти интихоб, касбе, ки интихоб карда мешавад.

Яке аз омилҳои омӯхташуда ва аз ҷониби ҳама эътирофгардидаи худмуайянкунии касбӣ манфиатҳои субъекти касбинтихобкунанда ба шумор меравад. Ин манфиатҳо дар интихоби касб омили муҳими ҳавасмандкунӣ ба шумор рафта ба касбинтихобкунанда имкон фароҳам меоранд, ки онҳоро аз дигарон барвақттар ва хубтар фаҳмад.

Дар заминаи дарки манфиатҳо манфиатҳои касбӣ, майл ба интихоби ин ё он намуди касб, ки ба намуди муайяни фаъолияти меҳнатӣ равона гардидааст ва аз нигоҳи касбинтихобкунанда фарқкунанда мебошад, ба вучуд меояд.

Чараёни интихоби касб фаъл будани шахсро талаб менамояд. Аз сабаби он ки интихоби касб вазифаи мураккаб ва гуногунпахлу аст, барои интихоби дурусти он субъекти касбинтихобкунандаро зарур аст, то як катор корҳоро иҷро кунанд. Аз ҷумла, ба ӯ зарур аст: захираҳои дохилии худро таҳлил намояд (манфиатҳо, қобилиятнокӣ, хусусиятҳои хос ва ғайра), ки ин талаботи касби интихобшаванда мебошад. Бамаи ин вазифаҳоро субъекти касбинтихобкунанда танҳо дар ҳолати мавҷудияти сатҳи баланди дониш ва маърифати хуб иҷро карда метавонад. Бинобар ин, хангоми омӯзиши ҳамаи омилҳои ба чараёни касбинтихобкуни таъсиррасонанда масъалаи муҳим ба таври умумӣ ва дуруст баҳо додани ин омилҳо аз ҷониби субъекти касбинтихобкунанда ба шумор меравад.

Олимон-равоншиносон қайд менамоянд, ки аз сабаби ба таври кофӣ нафаҳмидани интихоби касб аз ҷониби субъекти касбинтихобкунанда, дар бисёр ҳолатҳо ӯ ин ё он касбро бо тавсия ва пешниҳоди рафиқонаш ва таъсири волидайн интихоб мекунад.

Ба ақидаи равоншиноси рус Е.А.Климов [54], [55], [56] якчанд ҳолат

ва ё омили интихоби касб мавчуд аст:

1. Мавқеи аъзои сардори оила.
2. Мавқеи рафиқон (хамсолон).
3. Мавқеи омӯзгорон.
4. Нақшаҳои касбии инфиродӣ оид ба ҳар як хонанда.
5. Қобилиятнокӣ.
6. Доштани иттилоот оид ба олами касб.
7. Майлу рағбат ба ин ё он касб.

Таъсири волидайн ба чараёни касбинтихобкунии хонандагон аҳамияти муҳим ва ҳалқунанда дорад. Зеро баъзе хонандагон аз бетачрибаги касби хуб интихоб карда наметавонанд. Волидайнро зарур аст, то ба завқу қобилияти кӯдак бештар диққати ҷиддӣ диҳанд. Писар ё духтари худро дар интихоби ин ё он касб маҷбур нақунанд, аз ҷумла интихоби касбӣ авлодӣ ё меросӣ.

Фарзанд бояд ҳамон касbero интихоб намояд, ки ба он майлу рағбат ва қобилият дошта бошад. Роҳбари синф ва дигар омӯзгоронро низ зарур аст, ки ба масъалаи касбинтихобкунии хонандагон диққат дода, дар ин самт ба онҳо кумак расонанд, яъне қобилияти касбинтихобкунии хонандагонро сайқал диҳанд.

Дар раванди касбинтихобкуни майлу рағбат як ҷанбаи шахсияти инсон шумурда мешавад ва яке аз вижагиҳои фардиест, ки дар ҳаёти вай нақши басо муҳим мебозад. Зеро он ба сохтори шахсият чун шакли муҳими самти он, ки дар муносибати фаъол ба олами кунҷковӣ ифода меёбад, амал мекунад. Аз ин рӯ дар таҳқиқоти мо майлу рағбат аз нуқтаи назари ташаккули тамоюли касбӣ ба фаъолияти ояндаи касбӣ - меҳнати хонандагон ҳамачониба баррасӣ шудааст.

Аз ҷумла майлу рағбат – ин муносибати бевоситаи ҳиссиёти таҷрибавӣ – маърифатӣ ба касб дар шароитҳои мусоиди фаъолияти касбии мушаххас, ангега ва ҳадафҳо мебошанд, ки бояд мувофиқат кунанд.

Муҳтавои ин гуна таркибҳо дар тамоилҳои касбии хонандагон дар

зер оварда шудааст:

1. раванди фаъолияти меҳнатӣ,
2. ашё ва силоҳи меҳнат,
3. хонанда,
4. натиҷаи меҳнат,
5. маълумот дар бораи касбҳо

Мо ҳамчунин муайян кардем, ки яке аз махсусиятҳои роҳнамоии касбии хонандагон ба навъе ба истилоҳ «ихтисос додан» зоҳир мешавад. Ин махсусият ба афзоиши якбораи тафриқа дар фаъолиятҳои касбии одамон вобаста мебошад.

Таҷрибаи кори муштараки оила ва муассисаи таълимӣ нишон медиҳад, ки яке аз шеваҳои асосии рушди майлу рағбат ва тамоюли хонандагон ба касб метавонад инҳо бошанд:

1. Ошноии хонандагон бо дурнамои рушди ҳар дарс ва нақши он дар ҳаёти инсон.

2. Ташкили раванди таълим бар пояи омӯзишҳои барномарезишуда.

3. Гуногунрангии шаклҳои мухталифи корҳои таълимӣ. Ба мисли мубоҳиса, суҳбат, суолнома, сайругашт, мизҳои гирд, шомҳои суолу ҷавоб, ҳалли мушкилоти тамоюли касбӣ ва ғайра.

Инчунин бар асоси майлу рағбат ва тамоилҳо дар хонандагон идеалҳо шакл мегиранд ва тавсеа меёбанд. Дар таҳқиқоти мо ба идеали касбӣ ҷойи муҳим дода шудааст.

Орзу ё ормони касбӣ – ин тимсолест, ки дар он сифатҳои беҳтарини касб ва шахсиятҳои шинохтаи он таҷассум ёфтаанд. Он талош ба ҳадаф – фаро гирифтани касбро дар бар мегирад. Дар идеал касб тимсоли ҷолиб ба худ мегирад ва ба ҳадаф табдил меёбад. Хоҳиши кайҳонавард шудан, духтур, омӯзгор, ҳуқуқшинос, биносоз, ҳаррот, кулол ва бофанда шудан ҳамин гуна ба вучуд меояд.

Танзими ҳадафи идеали касбӣ дорои асоси физиологии худ – рефлекси ҳадаф мебошад. Орзуи касбӣ мухтавои вижа – касбӣ ва

чамбиятӣ дорад. Онро майлу рағбати касбӣ, талоши бештар доништан ва ошноии зиёдтар дар бораи касби оянда, ошноӣ бо талаботҳои касбӣ ва ғайраву ҳоказо ҳамроҳӣ мекунад. Таҷриба нишон медиҳад, ки мавҷудияти ормони касбӣ ин шарти муҳими интихоби бошуурона ва саривақтии касб аст. Агар дар интихоби касб ҷустуҷӯи ормони касбӣ набошад, ин интихоб метавонад саросема, тасодуфӣ ва нобарор бошад. Дар ҳоли мавҷуд будани ормони касбӣ интихоби касб на танҳо ба манфиатҳои касб, балки ба дарки масъулияти шахрвандӣ ва ахлоқии ин касб таъя мекунад. Барои ташаккули ормонҳои касбӣ ба волидон ва омӯзгорон зарур аст дар назди онҳо ҳадафҳои наздик ва дастрас гузошта шавад.

Боварию эътиқод – «шакли олии гарониши шахсист, сохтори психологии он шомили ҷаҳонбинӣ ва тамоил ба татбиқи фаъолияти он аст. Боварӣ дар ин мафҳум болотарин сатҳи шахсият аст ва худро мутобиқ бо вижагӣҳои отифӣ ва ихтиёрии шинохти худ, мутобиқи муҳтавои идеологии худ қарор медиҳад.» [51, С. 56-61].

Мо ин вижагиро дар таҳқиқоти худ ба унвони муносибати пуртаъсир ва асоснок , ки бар асоси рафтори дохилӣ ба роҳнамои амалӣ табдил ёфтааст, мавриди баррасӣ қарор додем.

Натиҷаи мушоҳидаи хонандагон дар ҷараёни таҳсил ва берун аз таҳсил, дар дарсҳои меҳнат нишон медиҳанд, ки эътиқод ин боварии маҳкаму устувор, ҳаққонияти дидгоҳҳо, мулоҳизаҳо, боварҳо, ормонҳо мебошад ва ин худ нерӯи муҳим дар интихоби фаъолиятҳои касбии оянда ба шумор меравад. Ташаккули боварҳо ба ташаккули ақлонӣ ва муносибати интиқодӣ ба ҳақиқат бо имкони ба даст овардани донишҳо ва малакаҳо дар самти дахлдор, бо рушди тафаккуру андеша, доштани қобилияти муносибати муайяни ҷомеа ва таҳлилу хулосаҳои хусусии рӯйдодҳо алоқаманд аст. Ҳамин тариқ дар асоси майлу рағбат ва тамоилҳои гуногун ҷаҳонбинӣ ва ормонҳо шакл мегиранд. Ормонҳои устувор, ки ба бовару эътиқот табдил шудаанд, самти шахсиятро муайян мекунад. Дар такмили тамоюли касбӣ омилҳои самти касбии хонандагон

муҳим аст.

Чунончӣ, масалан шаклгирии омилҳои тамоюли касбии довталабони оянда, чун мушкилоти дидактикӣ дар таҳқиқоти мо аз мавқеи назарияи умумии рушд мавриди барасӣ қарор гирифтааст.

Раванди омӯзише, ки ба роҳбарӣ ва идораи фаъолиятҳои таҷрибавӣ – маърифатии хонандагон равона шудааст, тарбия ва рушди асосии тамоюли касбӣ ба шумор меравад. Маҳз дар чараёни омӯзиш, ки худи фаъолияти таълимӣ чун омил бағоят муҳими инкишофи тамоюли касбӣ хизмат мекунад, иртиботи мутақобилаи ҳадафҳои, ки ҳома пешбарӣ менамояд ва онҳо, ки падарону модарон ва муассисаи таълимӣ бояд дар наздаш гузоранд, равшан инъикос ёфтааст. Таҷрибаи таҳқиқот нишон дод, ки моҳияти амалии омӯзиш аз ду тарафи ба ҳам алоқаманди ҳамон як раванд таркиб ёфтааст: фаъолияти омӯзгорон ва фаъолияти хонанда, ки барои ба даст овардани дониш, маҳорат ва малақаҳо, фаро гирифтани усулу шеваҳои нисбатан мураккаби фаъолиятҳои таҷрибавӣ-маърифатӣ, ҳалли масъалаҳои тадриҷан мураккабшаванда равона шудааст.

"Омилҳо – воситаҳои мебошанд, ки инсонро ба меҳнат ҷалб мекунад. Омилҳо ин талаботи ҷамъиятӣ, пайравӣ ба шахсиятҳои муътабар, ҳавасмандгардонӣ буда метавонанд» навиштааст Н.Д.Левитов [73, С. 80-82].

Дар идома вай омилҳоеро номбар мекунад, ки ба самтгирии меҳнатӣ таъсир мерасонанд ва аз тариқи он ба меҳнати истеҳсолии коргар низ асари худро мегузоранд:

1. Омилҳои ҷамъиятӣ.
2. Шароитҳои ҳуби техникӣ, ташкилӣ ва беҳдошти меҳнат.
3. Нерӯи худ.
4. Дурнамои тақмили ихтисос, пешбарӣ ба кори нав барои ҳуб нишон додани қувва ва маҳорати худ.

Солҳои охир масъалаҳои омилҳо ва иртиботи онҳо бо ангеҷаҳо таваҷҷуҳи муҳаққиқон (Б.Д.Леухин, З.И.Рикин, Г. И. Шукин ва дигарон)-ро ба худ ҷалб намуд. Аҳамияти он қобили инкор нест ва

харчанд дар он номуайяниҳо зиёданд, зеро он ба беҳбуди шароити омӯзиш ва тарбия, пешбини раванди ташаккули шахсият равона шудааст.

"Дар назди мураббӣён вазифаи басо муҳим, аммо ҳолиб ва наҷибу бошараф қарор мегирад,- менависанд дар як мақолаи дастаҷамъии худ муҳаққиқон В.Д. Леухин и З.И. Ривкин: - ба олами ботинии тарбиятгирандагон жарфтар ворид шудан, бодикқат омӯхтани ангезаҳои рафтори ҳар кадоме аз онҳо зери таъсири ин ё он омил».

Зикр бомаврид аст, ки вобастагии омилҳо аз сохтори ангезаҳо камтар мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ва ҳарчанд ангезаҳои устувор ҳамоно ба ҷараён ва хислати фаъолият назар ба омилҳои беруна таъсири бештар мерасонанд, дар ин маврид иқрор бояд шуд, ки омилҳои тамоюли касбии хонандагон дар ҷараёни таҳсил зарур аст, зеро амалҳои таълимии ҷудоғона ва фаъолиятҳои таълимӣ-тарбиявӣ дар умум, баҳусус дар довталабони оянда, дар бисёр ҳолатҳо на танҳо ба ангезаҳои дохилӣ, ханӯз нопойдор, балки бо ангезаҳои хориҷӣ алоқаманданд.

Бояд қайд кард, ки ҳавасманд кардан дар раванди таълим аз ҷумлаи воситаҳои методӣ маҳсуб мешаванд. Аммо қисмати асосии раванди омӯзишӣ – таълимии хонандагон аз ҷониби омӯзгор ироа шудани дониш, малака, маҳорат ва онро соҳиб гардидани хонандагон ба шумор меравад, пас ҳавасманд кардан ин омилҳои водор намудани довталаби оянда ба омӯзиш, ба муваффақона аз худ намудани касб мебошад.

Мо бар асоси матолиби назорат ва таҳлили махсуси 215 дарси омӯзгорони мухталиф ва 161 дарси омӯзиши меҳнат аз рӯи ихтисосҳои чун барқчӣ, сохтмончӣ, кулолӣ, зарриндӯзӣ, кандакорӣ, кафшергарӣ, механизатор, ҳуқуқшинос, иқтисодчиён, табиатшинос ва ғайра дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №15, 16, 17, 20 ш. Ҳучанд ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳрҳои Гулистон, Бӯстон, Истравшан ва Истиклоли вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

масъалаҳои ҳавасмандии тамоюли касбии шахсияти хонанда дар чараёни омӯзишӣ-тарбиявиро таҳқиқ кардем.

Бо омӯзгорони ихтисосашон гуногун дарсҳои кушод гузаронидем, ки дар он падару модарони хонандагон низ ширкат намуданд. Дар ин дарсҳо ҳамаи шеваҳои озмудашудаи амалӣ ва методӣ дар шӯроҳои муассисаҳои таълимӣ истифода шудаанд. Як қатор дарсҳо дар як гурӯҳ ва дарсҳое, ки ҳамзамон ва ҳамон омӯзгорон дар гурӯҳҳои гуногун роҳандозӣ мекардаанд, ба ҳисоб гирифта шуданд. Матолиби дарсҳои кушод ва таҳлилҳои бадастомада далели онанд, ки дар чараёни омӯзиш истифодаи се омили рушди тамоюли касбии хонандагон ҷой дорад. Манбаъи омили аввал мазмуни маводи омӯзишӣ-таълимӣ; омили дуюм ба ташкили фаъолияти омӯзишӣ-тарбиявӣ довталаби оянда алоқаманд буд. Манбаъи сеюми ҳавасманд кардан ин муколама ва он муносибате буд, ки дар раванди таълимӣ-омӯзишӣ миёни волидон, омӯзгорон ва хонандагон ба вучуд омада буд.

Муҳтавои омӯзиш ҳамчунин имкониятҳои бештареро барои бедор кардани шавқу рағбати касбҳои азхудшаванда дар бар мегирад. Вазифаи асосии муҳтавои омӯзиш чун воситаи ташаккули роҳнамоии касбӣ аз он иборат аст, ки он (муҳтавои омӯзиш) ҳамчунин сарчашмаи шаклгирии ҷаҳонбинӣ, муҳтавои дарс ва сифатҳои динамикии шахсият ба шумор меравад.

Муҳтавои омӯзиш боз вазифаи дигаре ҳам дорад, ки ба тамоюли касбӣ мусоидат менамояд. Ин ташкили мустақилонаи корҳои гуногуни амалӣ аз ҷониби хонандагон ва мушоҳидаи ашъи мавриди омӯзиш қарордошта, равандҳои гуногуни меҳнатӣ дар устохонаи муассисаи таълимӣ ва сайёҳат ба ташкилотҳои сарпараст мебошад.

Дар ин маврид омӯзгорони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 12 шаҳри Истаравшан Раҳмон Мирзоев таҷрибаи хубе андӯхтааст. Вай дар мавзӯи «Касбе, ки мо интиҳоб мекунем» суҳбатеро роҳандозӣ карда, муҳим будани касбҳои интиҳобии хонандагонро барои на танҳо худӣ онҳо, балки барои ҷомеа таъкид менамояд. Ин муассисаи

таълимӣ дар деҳа чойгир шудааст, аз ин рӯ таъкидҳо бештар дар он мавриданд, ки интихоби касб аз ҷониби донишомӯзон ба хоҷагии кишоварзии кишвар чӣ нафъе хоҳанд дошт.

Натиҷаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки ҳангоми ҳалли масъалаҳои тамоюли касбӣ суҳбатҳои педагогӣ замоне арзиш хоҳанд дошт, ки агар онҳо самти дурусти касбӣ доштаву ҳадафнок сурат гиранд. Суҳбатҳое, ки ба фаъолияти маърифатии хонандагон мусоидат мекунанд, бояд ба талаботҳои зерин мувофиқ ва ҷавобгӯ бошанд:

1. Меҳвари аслии гуфтугӯҳо бояд дар марҳилаи аввал ошноии хонандагон бо ҷанбаҳои фикрии кор бошад ва дар фосолаи ҳар кадом ошноӣ бо касб ва ихтисоси онҳо.

2. Суҳбат дар бораи ин ё он кор ва ё касб бояд дақиқ, мушаххас, илмӣ ва дастрас бошад.

3. Ҳамзамон суҳбат бояд озод, пурмуҳтаво бо истифода аз маводҳои мушаххас сурат бигирад.

Солҳои охир дар масоили ташкили тамоилҳои касбии хонандагон бештар ба машваратҳои касбӣ дар назди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ширкат ва ҳидояти бевоситаи директорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чандон таваҷҷуҳ намекунанд.

Дар ин росто дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд дар шӯро на камтар аз ду маротиба дар дар як моҳ ин масъалаҳоро мавриди баҳсу баррасӣ қарор диҳанд: масалан

- ҷамъбасти корҳои таблиғоти касбии хонандагон ва таъмин бо ҷойи кор зарфи як соли гузашта ва вазифаҳо дар соли нави хониш;
- тамоюли касбии хонандагон дар ҷараёни дарсҳои омӯзиши меҳнат, физика, кимиё, таърих, ҷуғрофи ва дигар дарсҳои омӯзишӣ;
- нақши китобхонаи муассисаи таълимӣ дар таблиғи касб;
- корҳои маҳфилҳо ва тамоюли касбии хонандагон;
- корҳои муштараки оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар ташкили корҳои тамоюли касбӣ бо хонандагон;
- иттилои роҳбарони синфҳо дар бораи кори тарбияи меҳнатии

хонандагон ва кумак ба онҳо дар худмуайянкунии касбии онҳо;

- омода сохтан ва баргузор намудани як моҳи роҳнамоии касбии хонандагон ;

- нақши шӯрои таълимӣ-методӣ ва утоқи методӣ дар интихоби ақлони касби коргарӣ аз ҷониби хонандагон ;

- ширкати духтури муассисаи таълимӣ дар кори ёрӣ ба хонандагон дар интихоби касб бо назардошти ҳолати саломатӣ ва маълумоти рӯҳӣ-физиологии онҳо;

- нақши кумитаи падару модарон дар ташкили тамоилҳои касбии хонандагон.

Ғайр аз шаклҳои номбурдашудаи фаъолиятҳо оид ба ташаккули роҳнамоии касбии хонандагон дар таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ бояд усулҳои низ мавҷуд бошанд, ки барои дар коллективи муассисаҳои таълимӣ ба вучуд овардани фазои мусоиди равонӣ ва дигар эҳсосоти мусбӣ мусоидат намоянд.

Унсuri сеюми рушди тамоюли касбии докталабони оянда аз дидгоҳи мо муносибатҳои мутақобилаи омӯзгорон бо хонандагон ба шумор меравад.

Зикр бомаврид аст, ки муносибати шаклгирифта дар раванди фаъолиятҳои таълимӣ-тарбиявӣ миёни хонандагон, докталабони оянда ва омӯзгорон омили мустиқили рушди тамоюли касбӣ ҳисобида намешавад. Онро метавон чун омили ангезаи иҷтимоӣ ва рафтори хонандагон донист. Аммо аз он ки тамоюли касбӣ чудо, берун аз таъсири шароитҳои гуногуни фаъолият инкишоф намеёбад, пас муносибат миёни иштирокдорони раванди омӯзишӣ-тарбиявӣ дар ташаккули тамоюли касбии шахсияти хонандагон нақши таҳриқдиҳанда ва ё ҳавасмандкунанда дорад.

Тибқи маълумоти таҳқиқоти мо ин омил аз нигоҳи теъдодаш дар омӯзишҳои назариявӣ ва дарсҳои таълими меҳнат ва аз нигоҳи таъсир ба шахсияти хонандагон нақши басо муҳим мебозад, зеро ҳар қадар омилҳои алоқаманд ба муҳтавои омӯзиш ва раванди фаъолиятҳои

омӯзишӣ-тарбиявӣ пуркудрат набошанд, омилҳои иҷтимоии алоқаманд ба муносибатҳо миёни хонандагон барои рушди шахсияти докталаби оянда кудратмандтар аз дигар омилҳост.

Дар ин маврид таҳқиқотҳои мо зимни озмоиш дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Хучанд қобили қайд аст. Хонандагоне, ки дар чараёни таҳқиқот ширкат меварзанд донишҳои назариявӣ-амалӣ гирифтаанд, онҳоро дар чараёни тарбияи интихоби касб муваффақона амалӣ мекунанд.

Зикри ин нуқта бомаврид аст, ки дар низоми ташаккули тамоюли касбии хонандагон, ки дар иртиботи наздики омӯзгор – хонанда чараён мегирад, бешак ба раванди омӯзишӣ-тарбиявӣ дахл дорад. Муҳтавои дарсҳо қабл аз ҳама ба мусаллаҳ кардани хонандагон бо донишҳои касбӣ равона шудааст. Хонанда агар дар бораи касби оянда тасаввури мушаххас надошта бошад, тамоюли асосноке дар мавриди фаъолияти касбии ояндаи худ дошта наметавонад. Дар чараёни тавсияи методӣ ва кори озмоишгоҳӣ ба дарси “Асосҳои тамоилҳои касбӣ дар муассисаи таълимӣ” таҳия шудааст. Ин дарс аз бобҳои зерин иборат аст:

1. Асосҳои назариявии тамоюли касбӣ.
2. Касб ва ихтисос.
3. Низоми тамоюли касбӣ.
4. Омӯзишҳои касбӣ ва машваратҳои касбӣ.
5. Интихоби касб ва мутобиқшавии касбӣ.
6. Омӯзиши хонандагон ва ҳадафи роҳнамоии касбӣ.
7. Ташкил ва фаъолияти роҳнамоии касбӣ.
8. Шаклҳо ва усулҳои кори муштараки оила ва муассисаи таълимӣ дар роҳнамоии касбии хонандагон.

Омӯзгорон донишҳои дар ин чараён омӯхтаву андӯхтаи худро дар чараёни таҳқиқоти дарс истифода мекунанд. Масалан. Маъмулан, онҳо дар дарсҳо бештар ба ин лаҳзаҳо тавачҷуҳ зоҳир мекунанд:

- майлу рағбати хонандагонро ба дарс бедор кунанд ва онро таҳким бахшанд;

- ба хонанда ёрӣ расонанд то самти интихоби касбии худро мушаххас кунанд;
- хонандагонро то андозае ба донишҳои муайян дар бораи тамоюли касбӣ мусаллаҳ созанд;
- ба хонандагон фикр кардан, дониш омӯхтанро меомӯзанд ва сифатҳои арзиширо тарбия мекунанд;
- хонандагонро водор месозанд, ки аз корҳои неки омӯзгорон ва волидонашон ибрат гиранд;
- вақти худро муфид истифода кунанд, онро беҳуда нагузаронанд ва ғ.х.

Дар раванди корҳои озмоишӣ ва дарсҳои амалӣ бояд хонандагонро бо ин мафҳумҳо ошно созанд:

- ✓ тартиби инкишофи фаъолнокии эҷодӣ ва тафаккури мустақилонаи хонандагон ;
- ✓ шаклҳои ташаккули тамоюли касбии хонандагон ба касби ояндашон;
- ✓ амалҳои, ки ба фаъол гардидани фаъолиятҳои омӯзишӣ-таълимӣ дар чараёни соатҳои тарбиявӣ мусоидат мекунанд;
- ✓ роҳҳои таҳкими ҳофизаи каломӣ ва мантиқӣ ва фаъолияти зеҳнии хонандагон;
- ✓ роҳҳои омӯзиши мустақилонаи адабиётҳои тавсияшуда дар дарсҳо.

Ҳамин тариқ таҷрибаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки шаклгирии ҳадафҳои касбии хонандагон бештар ба он вобаста аст, ки омӯзгор аз маҳорати худ чӣ гуна истифода мебарад ва тавачҷӯҳи хонандаро ба худ ҷалб месозад ҳамчунин вобаста ба сифатҳои шахсӣ, фазилятҳои илмиву амалӣ, маҳорати пешниҳоди матолиб ва ғайра соҳиб мебошад .

Натиҷаҳои таҳқиқот собит мекунанд, ки фаъолиятҳои мақсадноки муассисаи таълимӣ ва оила дар мавриди шаклгирии тамоюли касбии хонандагон бештар аз таҷрибаи муассисаи таълимӣ вобаста мебошад.

Ба таври дигар илми педагогика ва таҷриба асосан ба масъалаҳои ташаккули тамоюли касбии хонандагон вобаста аст.

Дар ҳамин иртибот наметавон ба афкори олимони ҷомеашинос розӣ нашуд, ки мегӯянд: «...педагогика, ки асосан далелҳои дурусти ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодиро бо василаҳои педагогӣ пешниҳод мекунад, чараҳои иҷтимоии роҳнамоии хонандагон ба кори касбиро танҳо миёни наврасони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ мемонад.

Дар ин чараён, чун қоида, ба гурӯҳҳои ҷавонон, хонандагони литсейҳо, коргароне, ки дар хидматанд, тавачҷуҳи камтар сурат мегирад».

Ин раванд дар масъалаи низоми роҳнамоии касбӣ «вале амудӣ» (шуруъ аз омӯзишҳои касбӣ ва анҷом ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ва касбии шахсият дар шароитҳои корҳои омӯзишӣ таълимӣ низ), идома меёбад.

Роҳнамоиҳои иҷтимоӣ-касбӣ ба ақидаи мо аз оила оғоз меёбад ва дар муассисаҳои таҳсилоти асоси ва миёнаи умумӣ, литсей, коллеҷ, муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ва истеҳсолот бо таъсири ҷомеа идома меёбад. Аз ин нуқтаи назар роҳнамоии касбӣ ин раванди диалектикий ошкор намудан, ба шакл даровардан, рушд ва такмил додани самти касбӣ, махсусиятҳо ва сифатҳои ахлоқии шахсият мебошад. Ба омӯзиши ҳамачонибаи шахсият бо мақсадҳои муайян намудани самти касбии он махсусиятҳои дигари психофизиологие, ки барои интихоби он заруранд, намудҳои фаъолияти меҳнатӣ, касбҳои ҳамгун, ки ба омӯзиши вижагҳои зерини шахсият заруранд, мусоидат менамоянд:

1. Ҷаҳонбинӣ, сифатҳои ахлоқӣ, талошҳо, орзуи мақсадҳо.
2. Хусусиятҳои психологӣ, мизоч, хислат, қобилият, тамоилҳо ва майлу рағбат.
3. Омодагӣ – сатҳи дониш, малака, маҳорат (сатҳи рушд, шахсият).
4. Вижагҳои фардии чараёнҳои зеҳнӣ (тафовут дар омӯзиш, тавачҷӯх, тафаккур, ҳофиза, суръат ва дақиқияти ҳаракат).

Н.Н.Захаров мутобиқ ба чараёни гароиши касбӣ дар сохтори фаъолияти таълимӣ (омӯзишӣ) фаъолияти истехсолӣ-меҳнати омӯзиши муносибатҳои инсониро баррасӣ мекунад. Ба ақидаи вай фаъолияти омӯзишӣ чун раванди маърифатӣ ҳам дар чараёни дарсҳо ва ҳам берун аз дарсҳо сурат мегирад. Фаъолияти истехсолӣ-меҳнатӣ ин намуди фаъолиятест, ки хислатан наздик ба касб аст. Дар чараёни он инсон дар як кори мушаххас ташаккул меёбад, малака ҳосил мекунад, соҳиби маҳорат мешавад. Фаъолияти омӯзиши меъёрҳои муносибатҳои инсонӣ азхудкунии таҷрибаи муносибатҳои мутақобила дар коллективи меҳнатӣ мебошад» [40, С.68-69].

Мутобиқати касбӣ дар навбати худ эҷоди вижагиҳои шахсии лозим барои кори муваффақ, дар хонандагон ташаккул додани тамоюли касбӣ, майлу рағбати устувору пойдор ба ихтисоси интихобшуда, тавонистани татбиқи амалии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои касбӣ дар ҳаёт мебошад. Бояд қайд кард, ки омӯзишҳои касбӣ ва тарбиявӣ навъи чудоинопазир аз гароиши хонандагон ба азхуд намудани касби мушаххаси интихобкарда ва ҳамзамон оғози тамоюли касбӣ ва мутобиқати иҷтимоии он ба шароитҳои омӯзишӣ ба шумор мераванд.

Яке аз воситаҳои муҳими иҷтимоӣ-касбии гароиши хонандагон ин мураббигӣ ва ё устодӣ мебошад. Дар мавзӯи таҳқиқоти мо ин мураббӣ падару модарон ва омӯзгорон мебошанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули тамоюли касбии хонандагон дар чараёни корҳои омӯзишӣ-таълимӣ дар марҳилаи муосири рушди ҷомеаи дар назди муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва омодагиҳои касбии хонандагон талаботҳои баланд мегузорад. Вазифаҳои дар боло зикршударо ба омодагиҳои хоҳони бунёди низоми ягонаи омӯзиши пайваста мебошанд.

Табиист, ки ҳар як оила бо роҳи мустақам намудани хоҷагии худ, барои беҳтар намуани ҳаёташ мекӯшад, вале вай инро на аз ҳисоби истисмори ғоратгаронаи мардумон, балки аз ҳисоби иштироки меҳнати аъзоёни оила дар ҳаёти умумӣ, дар кори умумии тамоми

точик ба чо меоварад. Боигарии ҳар як оила на танҳо ба саъю кушиши оида, балки ба тамоми комёбиҳои он ва муваффақиятҳои он дар соҳаи хоҷагӣ ва маданият вобаста аст.

Ҳар як бача аъзои оила буда, бинобар ин ҳам шарикӣ хоҷагии оилаи худ мебошад ва аз ин ҷост, ки то як андоза иштироккунандаи тамоми хоҷагии Тоҷикистон низ мебошад. Аз ин нуқтаи назар тарбия кардани бачагонӣ мо маҳз бояд аз он иборат бошад, ки на танҳо тарбияи хоҷагии аъзои оилавӣ, балки тарбияи сардори оила буанро низ дар бар бигирад.

Бисёрии падару модарон фикр мекунан, ки кори тарбия танҳо дар вақти бо бача суҳбатгузарони ва гапзанонкунӣ, дар вақти роҳбари намудан ба бозӣ ё муносибати он бо оамон гузаронида мешавад. Дар ҳамаи ин соҳаҳо ҳақиқатан ҳам бисёр корҳои аз ҷиҳати педагогӣ фоиданок ба аст даровардан мумкин аст. Вале агар бача дар рӯҳияи дӯстдорандаи хоҷагӣ тарбия наёфта бошад, ин фоида камаҳамият мешавад. Зеро дар ин чараёни тарбия аз бача на танҳо одами нағзи бовичдон, инчунин сардори хуби оилаи низ ба воя расиданаш низ лозим.

Хоҷагии оилавӣ барои тарбияи роҳнамоии касбии наврасону ҷавонон, ки дорои хусусиятҳои хеле муҳимми яъне вориси оянда бисёр майдони хуб мебошад. Дар ин ҷо ҳатто мухтасар номбар кардани ҳамаи ин хусусиятҳо ғайриимкон аст. Мо танҳо дар бораи муҳимтарини ин хусусиятҳо истода мегузарем.

Дар натиҷаи дуруст роҳбарӣ намудан ба соҳаи хоҷагӣ: иттифоқӣ, бовичдонӣ, ғамхорӣ, сариштакорӣ масъулиятнокӣ худмуайянкунӣ ва ҷусту ҷолоқӣ барин сифатҳо тарбия карда мешавад.

Мо ҳар яки ин хислатҳои муҳимро алоҳида – алоҳида дида мебароем.

Иттифоқӣ. Содатарин маънои тифоқ ин ҳамфикрии тамоми аъзои оила мебошад. Дар баъзе оилаҳо дар натиҷаи ба ин масъала дилхунукона рафтор кардан ин гуна худпараст тарбия меёбанд. Агар бача то айёми ба воя расиданаш аз кучо омадани маблағи барои оила

сарф мешудагиро надонад, агар вайтанҳо барои таъмини талаботи худ одат кунаду талаботи дигар аъзоёни оилашро фаромуш намояд, агар вай оилаи худро бо тамоми бо тамоми ҷамияти онвақта алоқадор накунад,агар вай вай бисёр хасис бошад, - ин маънои тарбияи фардӣ (худписандӣ)- ро дорад, ки ин баъдтар ҳам ба тамоми ҷамъият ва ҳам ба худи бача оқибатҳои бад меорад. Дар ин маврид баъзе падару модарон аз ин хел тарбия ёфтани фарзанд беҳабар мемонанд.

Дар бисёр маврид онҳо кушиш мекунанд, фарзандони онҳо дорои тамоми шароитҳо бошад. Онҳо инро аз накукорӣ ва меҳрубониҳои барзиёди худ мекунанд.Аз бисёр чизҳо, ҳатто, аз чизҳои зарурӣ ҳам худашонро маҳрум мекунанд,аммо бача аз ҳамаи инҳо баъзан беҳабар мемонад ва оҳиста-оҳиста ба он одат мекунад ки гӯё вай аз ҳама беҳтар аст ва хоҳиши ӯ барои падару модар қонун мебошад. Бачагони ин хел оилаҳо бисёртар аз қори падару модар беҳабаранд. Онҳо намедонанд,ки ин то чӣ андоза душвор,муҳим ва барои ҷамъият манфиатбахш аст. Ин хел бачаҳо танҳо қонеъ гардонидани талабот ва хоҳиши худро медонаду бас.

Ин роҳи тамоман нодуруст ва зарарноки тарбия мебошад ва зарари инро бештар аз ҳама худи падару модарон мебинанд. Танҳо тарбияи Коллективӣ дар ҷамъияти мо дурусттарин роҳи тарбия мебошад ва ба падару модарон лозим аст, ки ҳама вақт чунин намуди тарбияро маслиҳат медиҳем:

1. Бача бояд ҳар чӣ қадар барвақттар доништа гирад,ки падару модараш дар кучо қор мекунанд, қори онҳо аз чӣ борат аст ва дар он чӣ гуна душворихо, чи гуна муваффақиятҳо мавҷуданд. Бача бояд донанд,ки падар ё модараш чӣ истехсол мекунад ва он барои тамоми ҷамъият чӣ манфиат мерасонад. Падару модар дар имконияти аввалин бояд бачаи худро бо ҳамқор ва ҳамқасбони худ шинос кунанд, дар бораи аҳамияти қори онҳо ба бача нақл кунанд. Агар ягон шахс ба таъби падару модар намефорида бошад ҳам, бо нақл намудани ҷиҳатҳои манфии он дар дили бачаи наврас нисбат ба ӯ нафрат парваридан лозим нест.Умуман бача

бояд барвақттар ба хубӣ фаҳмад,ки пулҳои ба хона меовардагии падару модар ба осонӣ ба даст надаромада, балки музди меҳнати ғоидабахши ҷамъиятӣ мебошан ва онҳоро беҳуда сарф кардан дуруст нест. Падару модарон барои ба бача фаҳмонида додани ҳамаи ин бояд вақт ва калимаҳои соддаи ғорамро ёфта кор фармоянд.

Инчунин ҳангоме,ки то рафт калонтар шуд, ҳамин хел содда карда, ба вай дар бораи дигар идора ва ташкилотҳо, корхонаҳо, завоу фабрикаҳо, дар бораи кор ва комёбиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нақл кардан лозим аст. Агар имконият бошад, албатта, бачаро ба завод ё фабрика бурда тамошо додан ва ҷараёни истеҳсолотро фаҳмонидан лозим аст. Агар модар дар идора ё истеҳсолот кор накарда, бо кори хона машғул бошад, бача ин кори ӯро бояд фаҳмад,хурмат кунад ва нағз донад,ки кори хона бисёр меҳнат ва кӯшиширо талаб мекунад.

2. Бача ҳар чи барвақттар бояд бо бамлағи ба оила ворид шуда шинос шавад. Вай музди кори падар ё модарро бояд донад. Нақшаи молиявии оиларо аз вай пинҳон кардан лозим нест, балки баръакс диққати ӯро оҳиста-оҳиста ба муҳокимаи нақшаҳои молиявии оила ҷалб намудан лозим. Вай бояд донад,ки падар ё модар ба чӣ эҳтиёҷ доранд ва ин эҳтиёҷ то чӣ андоза муҳим ва таъхирнопазир аст. Вай бояд ёд гирад, ки барои беҳтар таъмин намудани талаботи аъзоёни дигари аз баъзе талаботи худ даст кашидан мумкин аст. Махсусан диққати вай ба муҳокимаи чунон масъалаҳои ҷалб карда шавад, ки ба талаботи умумии оилавӣ дахл доранд: харидани косою табак,дару тиреза ва ҷевони хона, китоб ва ғайра.

3. Агар шароити модии оила бисёр нағз бошад, боҳабар шудан лозим,ки бача бо либоси зебо ва хонаи худ дар назди бачаҳои дигар фахр ва калонигарӣ накунад. Вай бояд донад, ки боигариҳои оила барои мағрурӣ сабаб шуда наметавонад. он,ки талаботи изоғагии бачаро таъмин накарда, талаботи умумии аъзоёни оиларо таъмин намоянд: ба ҷойи либоси зебою қиматбаҳо китоб харанд.

Аммо агар оила бо баъзе сабабҳо тлаботи худро ба зӯр таъмин намоянд, коре кардан лозим,ки бача ба дигар оилаҳо ҳасад набарад. Бача бояддонад,ки муборизаи суботкорона баҳри беҳтар намудани ҳаёт нисбат ба чанд сӯми барзиёд доштан боиси ифтихор мебошад. Маҳз дар ҳамин оилаҳо пуртоқат, саъю кӯшиш ба ояндаи дурахшонро, ки дар ватани мо ба амал хоҳад омад, гузашткунии ҳамдигарӣ ва шодию нишоти худро бо рафиқон баробар диданро тарбия кардан лозим аст. Ҳар як дигаргунии ҳақиқии оила бояд албатта қайд карда шавад.

1.3. ВАЗЪИ ҲАМКОРИИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМИ ВА ҶОМЕА ДАР РОҲНАМОИИ ИНТИХОБИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН

Имрӯз дар ҷаҳон беш аз 40 ҳазор намуди касб мавҷуд аст. Баробари тараққиёти босуръати илму техника, иқтисоди бозоргонӣ, талаботи бозори меҳнат ва пешравии ҷомеа 500 намуди касб аз байн рафта, ҳамзамон зиёда аз он касбҳои наву ҷавобгӯи талаботи давру замон ба миён меоянд. Оё хонандагони имрӯза касбро аз рӯи хоҳиш ва қобилияти хеш интихоб мекунанд.

Ташаккули шахсият ва ҳамзамон бо ин рушди тамоюли касбӣ аз ҷониби психологҳо ва педагогҳо дар ҷанбаи ягонагии иҷтимоиву фардӣ баррасӣ мешавад. «Таъсири беруна аз тариқи ҳолати рӯҳии субъект ин ё он таъсири рӯҳӣ хоҳад дошт», - қайд карда буд С.П. Рубинштейн. [107, С. 38-99].

Табиист, ки кӯдак бори нахуст ба муассисаи таълимӣ қадам мениҳад, омӯзгор аз ӯ пурсон мешавад: “Ту дар оянда ки шудан мехоҳӣ?”. Аз ин хулоса бармеояд, ки интихоби касб ҳанӯз аз давраи қадам ниҳодан ба муассисаи таълимӣ оғоз меёбад. Дар ин маврид омӯзгор бояд майлу хоҳиш, қобилият ва шавқу ҳаваси хонандагонро ба инобат гирифта, дар қалби онҳо нисбати касби дӯстдошташон на танҳо меҳру муҳаббатро бедор созад, инчунин расидан ба ин мақсаду маром ба ӯ кумак расонад. Бо ин мақсад дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шакли овеза гӯшаҳои интихоби касб бо унвони “Ҳамаи касбҳо хубанд”, “Касби ман - ифтихори ман”, “Кӣ шудан мехоҳӣ,” ва ғайраҳо ташкил шуда, вохӯриву суҳбатҳо бо намояндагони соҳаҳои гуногун гузаронида мешавад. Мутаассифона, ин чорабиниҳо дар қисми зиёди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мувофиқи мақсад ба роҳ монда нашудаанд. Масалан, дар аксарияти муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияҳо хангоми суҳбат бо хонандагони синфҳои болоӣ маълум шуд, ки ба масъалаи касбинтихобкунии хонандагон сатҳӣ муносибат мекунанд. Хонандаро аз рӯи касби интихоб намудааш омода намесозанд ва ба ӯ барои тавачҷӯх намудан ба кадом равияи муайян ҷиддан тавсия

намедиҳанд. Махсусан чихати маълумотнокии шогирдон дар бораи дар кучо ва чӣ гуна касб омӯзонидан, аз ҷониби роҳбарони ин муассисаҳои таълимӣ кӯмак расонида намешавад.

Бояд зикр кард, ки амалан ин ҳамон ҳолатест, ки дар он тақмили хусусиятҳои фардии шахсият, аз ҷумла тамоюли касбии он бидуни таҳлили муносиби шароити дохилии рушди хусусиятҳои фардии шахсият имкон надорад. Зери мафҳуми шароити дохилӣ мо вижагиҳои рӯҳиву ҷисмонӣ: сифатҳои ахлоқии он, майлу рағбат, қобилият, муносибат, ангеҳои ғолиб ё бартаридошта, сифатҳои шахсӣ ва ғайраро дар назар дорем.

Албатта татбиқи роҳнамоии касбӣ бе омӯзиши шахсияти худи хонанда дар даврони муосир ғайриимкон аст. Этминони комил дорем, ки дар таҳқиқот истифодаи маводҳои омӯзишӣ барои интихоби дурусти усулҳо, шаклҳо ва мундариҷаи ҳама корҳо оид ба роҳнамоии касбӣ дар интихоби касб барои хонандагон хидмати босамар хоҳад дод. Омӯзгор дар хотир бояд дошта бошад, ки омӯзиши шахсияти хонанда барои роҳнамоии минбаъдаи касб танҳо вақте самарабахш мегардад, ки он мунтазам ва мақсаднок гузаронида шавад. Тавре, ки шумо медонед, усули омӯзиши падидаи таҳқиқ метод ном дорад.

Барои омӯзиши шахсияти хонанда бо мақсади роҳнамоии минбаъдаи касбӣ усулҳои зеринро истифода бурдан мумкин аст.

Яке аз усулҳои ба роҳ мондани таҳқиқот ин усули мушоҳида мебошад. Он метавонад мустақим ва ғайримустақим, кушода ва пӯшида бошад, дохилӣ ва берунӣ карда нашавад, кӯтоҳ ва дароз, давомнок ва бетараф (фосилавӣ), монографӣ ва танг бошад. Мушоҳидаҳои мустақим бо он далолат мекунанд, ки байни муҳаққиқон ва объектҳои мушоҳида робитаҳои мустақим мавҷуданд. Баръакси ин, дар мушоҳидаҳои ғайримустақим, натиҷаҳои мушоҳидаҳои мустақим бо мушоҳида, ки одатан шахсони ваколатдор анҷом додаанд, илова карда мешаванд.

Мушоҳидаҳои дохилшуда мушоҳидаест, ки дар он муҳаққиқ барои иҷрои ҳадафҳояш ба даста ҳамчун узви баробар шомил карда мешавад.

Агар мушоҳидаҳо дохил карда нашаванд, баръакс, хонандагон медонанд, ки онҳоро як пажухишгари мушаххас меомӯзад.

Мониторинги монографӣ барои бисёр нишондиҳандаҳо ва барои бисёр хонандагон фавран гузаронида мешавад. Он одатан барои муддати дароз гузаронида мешавад. Аммо мушоҳидаҳои хурд ҳадафи чудо кардани он ва омӯзиши ҳар як падидаи таҳқиқшударо дорад. Таҳлили ҳуҷҷатҳо ва натиҷаҳои фаъолияти наврасон - парвандаҳои шахсии онҳо, натиҷаҳои ташҳиси тиббӣ, маҷаллаҳои синфӣ, гузаронидани анкетаҳо, корҳои эҷодӣ, навиштани эссе ва ғайра. Таҳлили амалҳои хонандагон дар оила, муассисаи таълимӣ ва ҷойҳои ҷамъиятӣ. Ҷамъбасти иҷрои нақшаҳои ҳаёти хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ. Усули дигаре, ки мо бояд дар раванди таҳқиқ истифода барем, ин усули савол мебошад. Усули саволнома универсалӣ нест. Он як қатор нуқсонҳо дорад. Ин усул то андозае субъективист, зеро натиҷаҳои он, пеш аз ҳама, ноғузир аз ҷониби шахсе, ки саволномаро иҷро мекунад, унсурҳои субъективии мусоҳибон, ва дуюм, маълумоти нодурустро одатан аз истифодаи номувофиқ ба даст меоранд. Аммо, бояд қайд кард, ки коркарди саволномаҳо барои хонандагон на ҳама вақт тавсияшаванда ва имконпазир аст. Саволнома ҳеч гоҳ набояд суиистифода шавад.

Яке аз усулҳои хоси мутаалиқ ба кори омӯзгор ин усули озмоиши педагогӣ мебошад. Онро метавон бо ҷараёни таълимии пинҳонӣ гузаронид. Дар ин ҳолат, хонандагон набояд аз озмоиш огоҳ бошанд. Барои омӯзиши самаранокии усулҳо ва шаклҳои роҳнамоии касбӣ таҷрибаҳои педагогӣ истифода шуда метавонанд. Таҳқиқотро зимни мушоҳида, сӯҳбат, саволнома, пур кардани анкета, навиштани эссе дар мавзӯи мазкур ва ғайра гузаронидан лозим меояд.

Таҳлили натиҷаҳои санчиш тавассути муқоиса гузаронида мешавад. Дар ин робита, гурӯҳҳои (синфҳои) таҷрибавӣ ва назоратии хонандагон пешакӣ муайян карда мешаванд. Дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда корҳои таҷрибавӣ мегузаронанд. Дар

гурӯҳҳои назоратӣ кор ба шакли муқаррарӣ, қаблан вучуддошта ташкил карда мешавад.

Пеш аз озмоиш, дар марҳилаҳои фосилавӣ ва дар ниҳоят, сифатҳо, дониш, қобилият, малака, ҳавасмандӣ ва ғайра, ки дар хонандагон омӯхта мешаванд, санчида мешаванд.

Усули ҷамъбасти хусусиятҳои мустақил, аксар вақт аз мадди назари омӯзгорон нисбати хонандагон мувофиқи мақсад нест. Ва ин на аз он сабаб аст, ки баъзе омӯзгорон дар тавсифи хонандагон хато мекунанд, балки аз он сабаб, ки ҳар як омӯзгор хонандагонро аз дигар ҷиҳат баҳо медиҳад.

Дар ин маврид пешниҳод чунин аст, ки ҷараёни тавсифи хусусиятҳои хонандагонро тавассути ҷамъбасти хусусиятҳои мустақилона такмил додан зарур аст. Барои ин бояд қорҳои стандартӣ ҷоп шаванд, ки ҳар яки онҳо барои як хонанда пешбинӣ шуда бошад. Дар қорт дар тарафи чап (аз боло ба поён) ҷанҳои асосии таълимӣ нишон дода мешаванд, дар тарафи рост (дар панҷ сутун) саволҳои зерин гузошта мешаванд: муваффақият ва дигар маҳфилҳо; майл ва қобилиятҳо. Аз ҷониби хонандагон дараҷаи мустақилият, эҷодкорӣ; хусусиятҳои асосии ҳислат ва рафтор; тавсияҳо оид ба қорҳои тарбиявӣ ва интиҳоби касб муайян карда мешаванд.

Омӯзгорро лозим меояд, андешаҳои худро дар ҳар як сутун сабт карда ғирад ва сипас роҳбари синф барои ҳар як сутун ҳулосаи умумӣ мебарорад.

Хусусиятҳои, ки бо ин тарз таҳия шудаанд, дар иҷрои қорҳои тарбиявӣ бо назардошти майлҳои инфиродии хонандагон, тавсияи дуруст барои ҳар як хонанда дар интиҳоби касб ва ғайра кӯмак мерасонад. Барои омӯзиши шахсияти хонанда аз усулҳои дигари омӯрӣ, саволнома ва тестро истифода қардан мумкин аст.

Натиҷаҳои санҷишро бояд омӯзгор тавассути муқоиса ҷамъбаст ва ҳулосабарорӣ намояд. Дар ин асно, гурӯҳҳои (синфҳои) таҷрибавӣ ва назоратии хонандагон пешакӣ муайян карда мешаванд. Дар гурӯҳҳои

таҷрибавӣ (дарсҳо) оид ба масъалаи таҳқиқшаванда корҳои таҷрибавӣ гузаронида мешаванд. Дар гурӯҳҳои назоратӣ (синфҳо) кор ба шакли муқаррарӣ, қаблан вучуддошта идома меёбанд.

Пеш аз оғози таҳқиқ таҳқиқгар ё омӯзгорро лозим аст, дар марҳилаҳои фосилавӣ ва дар ниҳоят, сифатҳо, дониш, қобилият, малака, хоҳиш, (шавқ, рағбат) ҳавасмандӣ ва ғайра дар хонандагон омӯхта шаванд.

Дар ҳама гуна таҳқиқот натиҷагирӣ бояд кард, ки ин як маҷмӯӣ, низомнокӣ, ҷамъбасти сатҳи дониш, дарки мақсад ва мароми хонандагон дар интихоби касб мебошад, ки дар таҳқиқоти гузаронида равшан мегардад.

Хусусиятҳои хотира, диққат, эҳсосот, хоҳиш, шавқ ва қобилиятҳо тавре ки мо мебинем бояд аз тарафи омӯзгор қадр ва тавсифу таҳсин карда шавад, аммо аз ҷониби бисёре аз муҳаққиқон ба ин усул чандон диққати ҷиддӣ дода намешавад, яъне кӯшишу заҳмати хонанда қадр карда намешаванд. Ин ва як қатор сифатҳои дигаре, ки рӯҳияи инсонро баланд мебардорад аз тарафи омӯзгорон ба назар гирифта намешаванд. Аммо дар айни замон, касбҳои гуногун ба хусусиятҳои психологӣ ва физиологии шахс талаботи мушаххас мегузоранд.

Ҳар як шахс дорои хислатҳои муайяни психофизиологӣ мебошад. Аз ин рӯ, гуфта метавонем, ки шахс аз рӯи маълумоти табиӣ, барои устувории бомуваффақияти касб ё гурӯҳи касбҳои муайян зиёд ё кам омода шудааст. Аммо дар ин робита савол ба миён меояд: ин хусусиятҳо ва хусусиятҳои шахсро чӣ гуна дуруст муайян кардан мумкин аст? Дар ниҳоят, тамоми душвориҳо маҳз дар он аст, ки хусусиятҳои рӯҳии хонанда аз ҷониби омӯзгор пурра муайян карда шуда наметавонад, зеро дар корҳои таълимию беруназсинфӣ барои фароҳам овардани шароити муносиб на ҳама вақт имконпазир аст. Вазифаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар он аст, ки танҳо то андозае шароити воқеии меҳнатиро ташаккул медиҳад, аз ин рӯ на ҳама хислатҳои муҳими касбӣ метавонанд пурра нишон дода шаванд. Аз ҷониби дигар, мушкилот дар

он аст, ки на танҳо сатҳи мавҷудаи ташаккули шахсият, балки имконнопазирии инкишофи онҳоро муайян кардан лозим аст.

Омӯзиши хонандагон бо мақсади роҳнамоии касбӣ дар руҳияи тарбияи меҳнати онҳо бо назардошти ташҳиси пешакии касбӣ, тавре ки аллақай қайд кардем, яке аз ҷузъҳои муҳими роҳнамоии касбӣ барои хонандагон мебошад. Дар ин марҳила, бояд хусусиятҳои хоси шахсият тамоюлотӣ арзиш, манфиат, талабот, майл, қобилият, самти касбӣ, ниятҳои касбӣ, ангеҷаҳои интиҳоби касб, хислатҳои шахс, вазъи саломатии хонандаро омӯзем. Омӯзгорро лозим аст дар ниҳоят ҷанбаҳои хусусиятҳои шахсиро, ки ба роҳнамоии касб иртибот доранд, ба таври муфассал дида барояд.

Ҳар як шахс мекушад арзишҳоеро, ки ба мақсад ва манфиатҳои онҳо мувофиқат мекунад, истифода барад. Дар робита бо касб, арзишҳои зеринро фарқ кардан мумкин аст:

- соҳибкасб дар ҷомеа, дар муҳити ҷамъият, дар иқтисодиёти миллӣ, дар байни дигар шахсон, барои фоидаовар ва муфид бошад;

- соҳибкасб дар ҷомеа нуфузи баланд ва эҳтироми хоса дошта бошад;

- соҳибкасб дар назди ҳешовандон, шиносон, дӯстон эҳтирофи баланд пайдо кунад;

- соҳибкасб бо кори ҷолиби худ худшиносӣ ва худнамоиро пеша карда тавонад;

- соҳибкасб дар фаъолияти худ бо одамон муоширати доимӣ ва бештар пайдо кунад;

- мансабе, ки шахсро қонеъ мекунад, дурнамои пешрафт дар хизмат;

- кори ҷисмонӣ назар ба кори фикри барои соҳибкасб осон бошад ё баракс.

Танҳо ҳар як шахс инро бо роҳи худ, бо назардошти манфиатҳои шахсии худ муайян мекунад. Ҳузури тавачҷӯҳ маъноӣ ба шахси мушаххас эҳтиёҷро ифода мекунад.

Аз таҳлилу таҳқиқоти гузаронидашуда бармеояд, ки масъалаҳои ба шуғл ҷалб кардани бекорон, тарбия намудани хонандагон дар руҳияи меҳнатдӯсти чун кадрҳои таҳассусӣ дар самти роҳнамои касбӣ ба такмил ниёз доранд. Зеро пешравию илму техника, рушди бемайлоии муносибатҳои иқтисодӣ бозаргонӣ тарзу усулҳои нави корбарии ҷавобгӯ ба талаботҳои бозори меҳнатро талаб мекунад. Шавқу ҳавас ва рағбат надоштан ҳангоми интиҳоби касб боиси он мегардад, ки хонандагон аз рӯи касби саҳвану таваккалӣ интиҳоб кардашон фаъолият кардан намехоҳанду ба кор дилгармӣ надоранд ва оқибат корашон самар намедихад.

Равоншиносон муайян кардаанд, ки дар интиҳоби касб хонандагон ба чунин хатогиҳо роҳ медиҳанд: интиҳоби касб бо таъсири падару модар; интиҳоби касб бо таъсири рафиқон; интиҳоби касб аз таъсири бӯхронҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, инчунин аз ҷиҳати зоҳирӣ интиҳоб кардани касб ва бемақсад интиҳоб кардани он. Дар самти касбинтиҳобкунии ҷавонону наврасон волидайн бояд нақши муҳимро бозанд. Онҳо имконият ва қобилияти фарзандро ба инобат гирифта, дар ҳамкорию зич бо омӯзгорону равоншиносон ба онҳо дар интиҳоби дурусти касб кӯмак расонанду маслиҳат диҳанд. Махсусан як ҷизро таъкид бояд кард, ки касб аз ҳунар фарқ дорад. Ҳар як шахс дар баробари соҳибкасб буданаш бояд соҳиби ҳунар низ бошад.

Антон Семёнович Макаренко «Маърузаҳо оид ба тарбияи бачагон»-ро, ки ба диққати пешниҳод мегардонид ба воситаи радио сурат мегирефт мувофиқи шароити радиошунавонӣ ин маърузаҳо ҳаҷман хурд-хурд тартиб дода шуда, яқинд масъалаи муҳимми тарбияи оилавино равшан мекунад ва хеле пурмазмуну пурқимат мебошанд.

Антон Семёнович ба воситаи маърузаҳо талаби бисёр ки ба ӯ, ҳамчун ба муаллифи «Достони педагогӣ» ва ҳамчун ба педагоги машҳури мамлакатамон муроҷиат карда, бо маслиҳатҳои илмии худ дар кори дар оила тарбияи дурустро ташкил намудан аз ӯ ёрӣ металабиданд, қонеъ гардонидани буд.

Тарбияи бача яке аз вазифаҳои муҳими оила мебошад. Падару модарон дар назди давлат барои тақдири фарзандонашон масъулиятнок буданро нағз ҳис мекунанд. Фикру эҳсос, иродаю характер, шууру ахлоқи бача аввалин бор дар оила ташаккул меёбад. Қобилияти ӯ дар оила инкишоф ёфта, муҳимтарин хислатҳои ахлоқу одобрӣ дар оила ёд мегирад ва малакаю одати заруриро дар оила пайдо мекунад.

Ҳарчанд бачаҳо дар муассисаҳои томақтабӣ тарбия гиранд ва ё дар муассисаи таълимӣ таҳсил кунанд ҳам тарбияи оилави ҳаргиз қимати худро гум намекунад. Дар ҳама инкишофи бача тарбияи ӯ ба зиммаи оила меистад ва ҳеҷ кас аз ин масъулиятноки рӯ тофта наметавонад.

Агар омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва ё муассисаҳои то мактаби бачагонро тарбиядиханда ихтисос, дониш, ва маҳорати махсус дошта бошанд, пас бисёри падару модарон бо масъалаҳои педагоги шинос нестанд.

Он душворӣ ҳама, ки ба падару модаро дар кори тарбияи фарзандонашон дучор меоянд маҳз ба ҳамин вобаста аст. Аммо онҳо аз мушкилиҳо наметарсанд ва падару модарони мулоҳизакор дар ин ҳолатҳо ба адабиёти педагоги мурочиат мекунанд.

Бисёр педагогҳои сертаҷриба дар тарбияи ҷавонони номуташаккил ки ба ҳаёташон мудохила намудани калонсолонро наменвисандиданд.

Тарбияи бача дар оила бояд мақсади муайян ва асоси ғоявӣ-сиёсии баланд дошта бошад. Муваффақият пайдо кардани кори тарбияи падару модарон ба мақсади тарбия сарфаҳм рафтанишон вобаста аст, ки он бо роҳҳои муайян ба даст мебарояд. Дар соҳаи педагогика ба саволи киро тарбия кардан, нисбат ба саволи чӣ тавр тарбия қадан ҷавоб додан осонтар аст. Антон Семёнович дар маърузаҳо ба масъалаи роҳ ва воситаҳои тарбия диққати махсус медиҳад.

Дар кори тарбия обрӯю эътибори омӯзгор роли калон мебозад. Дар баъзе ҳолатҳо падару модарон аз якчанд варианти обрӯю эътибори қалбаки истифода мебаранд. Макаренко ин гуна амалияро фашқ карда

ягона роҳеро нишон медиҳад,ки падару модарон ба воситаи он обрӯю эътибори ҳақиқӣ ба даст медароранд.Ин роҳ иборат аз меҳнати ҳалол тадричан ба даст даровардани дониш ва дар назди ҷамъият адо кардани вазифаи худ мебошад. Бо ин роҳ ба даст даровардани обрӯи ҷамъияти асоси обрӯю эътибори бузург ва мустаҳками падару модарон шуда метавонад.Тарбияи бача соҳаи муҳими ҳаёти маънави волидайн ба шумор меравад.Фарзандони мо ояндаи худи падару модарон мебошанд.Набояд фаромӯш кард,ки фарзандони мо дастгири мо дар айёми пири мебошанд.Тарбияи дурусти бачаҳо пирии хушбахтонаи мо ва тарбияи баъди онҳо ғаму андуҳи оянда, оби дида ва гуноҳи азими мо дар назди дигарон ва дар назди тамоми аҳли ҷомеа аст.Аз ин рӯ падару модаронро лозим аст пеш аз ҳама аз хотир набароранд,ки масъалаи тарбия кори бисёр муҳим буда, масъулияти калонро дар бар мегирад.

Тарбияи интихоби касбро бе тарбияи меҳнати тасаввур кардан мумкин нест меҳнат ҳама вақт асоси ҳаёти инсонӣ ва сабабгори некӯаҳволӣ ва бо маданияти он буд. Дар Тоҷикистон ҳамчун воситаи истисмор будани меҳнат бар тараф карда шуда он ба кори шараф, ифтихор шучоат ва қаҳрамони мубаддал гардидааст.Ватани мо азони меҳнаткашон буда, шиорамон касе ки меҳнат намекунад роҳат намебинад. Бинобар ин меҳнат дар кори тарбияи касб интихобкуни масъалаи муҳимтарин мебошад.

Хулосаи боби 1.

Натиҷаи таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки ҳангоми кори муштараки оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа бо дарназардошти махсусиятҳои синнусолии хонандагон дар интихоби касб дар рушди қобилияти ҷаҳонбинии шахс мусоидат мекунад. Масалан, кори ҷисмоние, ки бо дарсҳо омехта мешаванд, ба рушди зеҳнии хонандагон таъсир мерасонад, ҷараёни азхуд намудани илмро сабук мекунад, дониш, малака ва маҳоратро ҳам дар дарсҳои гуманитарӣ ва ҳам табиӣ мушаххастар мекунад. Дар фаъолиятҳои кории хонандагон тафаккури эҳтимолии техникӣ, амалие, ки ба таъмин ва тарбияи дидгоҳҳо, боварҳо, ба даст овардани ягонагии ҷаҳонбинӣ ва рафтори амалӣ мусодат менамояд, рушд мекунад. Меҳнат ҳамчунин дар тарбияи интизоми бошуурона, эҳсоси вазифадорӣ, масъулияти ахлоқӣ ба сазою кӯшишҳои пайвастаи меҳнатӣ ҳиссаи бузург мерасонад. Таҳсилоти миёна ва касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар айни замон тадриҷан ҷанбаҳои мусбат касб мекунад.

Омили муҳими навигари таҳсилоти мазкур ба майдон омадани равандҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таҳсил мебошад. Натиҷаи омӯзишҳои ҳолати амалии дигаргуниҳои инноватсионӣ дар низоми таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи касбӣ (муассисаҳои таҳсилоти касбӣ, литсейҳо, коллечҳо ва гимназияҳоро дар назар дорем) тамоилҳои ҷудоғонаи маърифати инноватсиониро, ки пойдору устувор дар фазои омӯзишии ҷумҳурӣ зухур мекунад, нишон медиҳанд.

Дар ин таҳқиқот омилҳои ба саломатӣ таъсирасон ташаккули бозори хизматрасониҳои омӯзишӣ дар таҳсилот инҳо ба шумор мераванд:

- ниёзҳои маърифатии аҳоли;
- хизматрасониҳои пулакии муассисаҳои таълимии касбии давлатӣ ва ғайридавлатӣ.

Тамоюлҳои минтақавигардонии таҳсилот дар робита ба

манфиатҳои минтақа, ба ҳисб гирифтани ҷузъҳои қавмӣ ва ғайра зоҳир мешавад.

Амалан дар ин бора мавҷудияти дарсҳои омӯзишӣ ва чорабиниҳои ғайридарсӣ шаҳодат медиҳанд. Ин ҳолати таҳсилоти миёнаи умумӣ ба зарурати навсозии куллии барномавӣ ва пурмухтавои ҷузъҳои низоми таҳсилоти миёна ва омӯзишҳои технологӣ ва роҳандозии ислоҳоти маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи талаботҳо ва меъёрҳои омӯзишҳои касбии давлатҳои мутараққӣ оварда мерасонад.

Барои ҳалли самаровари вазифаҳои ислоҳоти низоми таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таҳияи дурнамоии рушди таҳсилоти касбии миёна зарур аст. Ояндабинии инкишофи таҳсилоти касбӣ бар асоси дархостҳои иқтисоди ҷумҳурӣ ва таҳлили ҳолати имрӯзаи талабот ба кадрҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба намудҳои гуногуни иқтисоди кишвар сурат мегирад.

Таъмини иқтисод бо мутахассисон аз як қатор омилҳо вобаста аст. Аз ҷумла аз омилҳои:

- демографӣ;
- ҷараёни инкишофи мутахассисони машғул дар иқтисоди кишвар;
- таъмини иқтисоди мамлакат бо кадрҳои соҳибтаҳассус;
- тамоилҳои рушди соҳа; интизориҳо аз талабот ба мутахассис.

Ҳангоми таҳлили ҳолати имрӯза ва ояндабинии таъмини иқтисод ба мутахассисони таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба ҳисоб гирифтани афзалиятҳо дар рушди шаклҳои гуногуни моликияти хусусӣ ва хоҷагидорӣ, вижагиҳои минтақавии ҷумҳурӣ ва омилҳои демографӣ, тамоилҳои асосии рушди иқтисод зарур аст.

Дар раванди тарбия ва омӯзиш на танҳо роҳнамоӣ намудани хонандагон, майлу рағбати онҳо, балки ташкили кори фардӣ оид ба рушди самтҳои касбинтиҳобкунии хонандагон низ имконпазир аст. Ҳамчуноне таҷриба нишон медиҳад ин кор сабабгори он мешавад, ки

сатҳи фаъолнокии хонандагон боло рафта, ба муносибати онҳо ба омӯзиш ва фаъолияти кори таъсири мусбат мерасонад. Инчунин онҳоро ба худтарбиякунӣ ва худомӯзи водор мекунад. Дар роҳнамоии касбӣ ва иттилоотии касбинтихобкунӣ дарсҳои омӯзиши меҳнат, таҷрибаҳо аҳамияти муҳим доранд.

Натиҷаи таҷрибаву омӯзишҳои мо нишон медиҳанд, ки дар раванди интихоби касб, омӯзиши доираи касбҳои барои хонандагон писанд маҳдуданд. Инҳо асосан касбҳои мебошанд, ки маълумоти олии талаб мекунад: омӯзгорӣ, ҳуқуқшиносӣ, иқтисоддҷӣ, муҳандисӣ, тиббӣ ва ғайра. Таҳқиқоти мазкур маълум сохт, ки омӯзиши касбҳои техникӣ ва коргарӣ барои хонандагон хеле кам маълуманд ва мебояд ҳар муассисаи таълимии асосии асосӣ ва миёна аз ҷониби Вазорати Маорифи таҳсилот ва илм бо маълумотномаҳо оид бо муассисаҳои касбии миёна ва олии таъмин карда шаванд.

БОБИ 2. КОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШӢ ДОИР БА САМТҲОИ АСОСИИ ФАӢОЛИЯТИ МУШТАРАКИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА ҶОМЕА ОИД БА РОҲНАМОИИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН

2.1. ТАВСИФ ВА АРЗӢБИИ РОҲНАМОИИ КАСБИИ НАВРАСОНУ ҶАВОНОН

Сифатҳои таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбӣ ба омилҳои зиёде вобастаанд, ки асоситарини онҳо сифати мутахассисони педагогӣ маҳсуб меёбанд. Дар иртибот бо ин аз мавқеияти бархӯрди бонизоми психологӣ – педагогӣ ба суоли мазкур метавон чунин посух гуфт: сифати омодаسازی мутахассисони педагогиро, ки аз ҷониби коллеҷу муассисаҳои олии таълимӣ омода карда мешаванд, бояд вобаста ба сатҳи инкишофи зеҳнии онҳо ва ташаккули низоми психологии фаъолият, омодагии психологӣ барои кор дар соҳаи касбӣ арзёбӣ намуд.

Намудҳои асосии фаъолияти касбии хатмкунандаи коллеҷи касбӣ-педагогӣ ба шарҳи зер оварда шудааст:

- таълими донишу малакаҳои касбӣ тибқи таҳассус ва барномаҳои таълими касбии муассисаҳои таълимии касбӣ, ҳамчунин тарбия;
- ҳамкориҳои доимӣ бо волидайн доир ба масъалаҳои таълиму тарбия;
- фароҳамсозии шароити мусоиди психологӣ–педагогӣ барои фаъолияти гуногунрангу пурмӯҳтавои донишомӯзӣ;
- банақшагирӣ ва ташкили кори коллективҳои ибтидоии меҳнатӣ;
- хизматрасонии техникӣ, тармим ва истифодаи таҷҳизот мутобиқи соҳаи омодаسازی;
- таълими технологияи нав;
- қабули қарорҳои ҷорӣ ва назорати иҷрои онҳо.

Бояд бо ақидаи файласуф А.И. Берг розӣ буд, ки қайд мекунад: "омӯзиширо метавон чун низоми идорӣ баррасӣ намуд, яке аз

махсусиятҳои муҳим ва хоси он ҳуди инсон аст. Ҳадафи омӯзиш ин интиқол додани ин низом аз як ҳолат ба ҳолати дигар, ки аз нуқтаи назари қувваҳои назоратӣ матлуб аст» [23].

Таносуби тамоми қисмҳои таркибии он, инчунин робитаи байни қисмҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти амалии одамон нақши муҳим дорад. Азбаски чараҳои таълимӣ яке аз падидаҳои мушкилтарин ба ҳисоб меравад, дар ин ҷо мушкилот дар умум ва қисм ба қисм маълум аст ва дар ин маврид аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Дар мавриди пажӯҳиш дар марҳилаи аввалияи таҳқиқот ин гуна буд:

- Ошкор намудани унсурҳои асосие, ки низомро ба вучуд меоваранд.
- Муайян кардани вазифаи ҳар унсур (бо тамоюли кулӣ ба тамоилҳои касбӣ).
- Эҷоди иртиботҳо байни унсурҳо, яъне ба вучуд овардани унсурҳое, ки низомро ба вучуд меоранд.

Натиҷаҳои дар чараҳои таҳқиқоти тӯлонӣ ба дастомада нишон медиҳанд, ки унсурҳои асосии сохторӣ, ки низоми тамоюли касбиро ташкил медиҳанд, аз инҳо иборатанд:

- а) омӯзиши касбӣ;
- б) таблиғоти касбӣ;
- в) машварати касбӣ;
- г) интихоби касбӣ;
- д) мутобиқшавии касбӣ;
- е) омӯзиши шахсияти хонандагон бо мақсади тамоюли касбӣ.
- з) тарбияи касбӣ;
- и) мутобиқшавии иҷтимоӣ-касбӣ [23].

Самаранокӣ ва пешрафти фаъолияти таълимии наврасон ва ҷавонон танҳо зимни амалу фаъолияти муносиби зерсохтҳо, муносибатҳо, ахлоқ,

фаъолияти маърифатӣ, ҳолатҳои психикӣ ва физиологӣ метавонад таъмин гардад.

Иҷрои ин ҳадаф бошад танҳо замоне имконпазир аст, ки:

- муносибатҳои хуби ҳамдигарфаҳмӣ, ҳамкорӣ миёни омӯзгорону наврасон ва ҷавонон , мавҷудият ва фазои мусоиди психологӣ дар гурӯҳ барқарор бошад;
- наврасон ва ҷавонон дорои қобилияти идора ва танзими фаъолият ва муоширати худ бошанд;
- таносуби муносиб миёни хусусиятҳои фардӣ–психологӣ наврасон ва ҷавонон ва технология, усулҳои таълим, ки фаъолияти самаранокӣ маърифатии онҳоро таъмин менамояд, мавҷуд бошад.
- ҳамчунин ҳолати мусоиди ҳисси – равонӣ, ки фаъолшавии чараёни шинохти наврасон ва ҷавонон ва саломатии психикии онҳоро таъмин мекунад, мавҷуд бошад.

Бо эҷоди унсурҳои ташкилдиҳандаи аслии низом мо ба ҳалли вазифаи муайян кардани вазифаҳои ҳар унсури низом расидем. Ҳар як унсурҳои ташкилдиҳандаи низом чиддан вазифаҳои муайяншудаи ҳудуди иҷро мекунанд.

Масалан:

-таҳсилоти касбӣ – ба хонандагон пешкаш намудани маълумоти пурра дар бораи намудҳои мухталифи меҳнат, гуногунии касбҳо, ихтисосҳо, махсусиятҳои онҳо, талаботҳо ба кадрҳои ихтисосҳои мушаххас, дар бораи роҳҳои ба даст овардани касб, вижагиҳои таъмин шудан бо ҷойи кор, рушди минбаъдаи касбӣ;

-таблиғоти касбӣ – ба хонандагон ироа намудани ахбор ва мушаххастар шинос шудан ба касбҳои минтақаи иҷтимоӣ-иқтисодии худ, корхонаҳо, хочагиҳо, ташкилотҳои сохтмонӣ, шароитҳои кор дар доираи касб, ки талаботҳо ба иҷрои онро аз тариқи ба даст овардани ин ё он касб мушаххас мекунанд;

-машваратҳои касбӣ – ин маҷмуъаи чораҳои ҳадафнок дар мавриди

расонидани кумаки мушаххас ба хонандагон дар худмуайянкунии касбӣ, ки бар пояи дониши вижаи фардии хонандагон, майлу рағбат, тамоил, ниятҳо ва истеъдоди онҳо асос ёфтааст;

Дар чараёни фаъолияти педагогӣ ғояҳои муайян, маҷмӯи донишу малакаҳо пайдо ва аз худ карда мешаванд, донишу ғояҳои, ки дар ин лаҳзаҳо барои ҷомеа ва низоми алоҳидаи педагогӣ пазируфта мешаванд (аксиология–таълимоти фалсафии мебошад, ки дар бораи арзишҳои моддӣ – маънавӣ, пайдоиш ва моҳияти онҳо баҳс мекунад).

Арзишҳои педагогӣ танзимгари ботинии фаъолият мебошанд ва муносибати инсониро бо муҳити атроф, бо ҳуди инсон муайян месозанд ва мӯҳтавои хусусиятҳои фаъолияти касбиро шаклу сурат мебахшанд. Арзишҳои педагогӣ объективӣ мебошанд, зеро дар чараёни инкишофи ҷомеа, институти омӯзишу таълим таърихан шакл гирифтаанд ва дар илми педагогика ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ дар сурати образҳо ва тасаввурот сабт гардидаанд. Бояд гуфт, ки арзишҳо ба навҳои гуногун, аз қабилҳои арзишҳои иҷтимоӣ–педагогӣ, арзишҳои касбӣ–гурӯҳӣ ва арзишҳои фардӣ–шахсӣ ҷудо менамоянд.

Арзишҳои иҷтимоӣ–педагогӣ хусусият ва мӯҳтавои арзишҳоеро инъикос менамоянд, ки дар низомҳои мухталифи ҷамъиятӣ амал мекунанд ва дар шуури ҷамъиятӣ дар шакли ахлоқ, дин, фалсафа зоҳир мегарданд. Ин ғояҳо, тасаввурот, қоидаҳои мебошанд, ки фаъолияти тарбиявӣ ва муоширатро дар ҷаҳорҷӯби ҷамъият ба низом медароранд.

Арзишҳои касбӣ - гурӯҳӣ фарогири маҷмӯи ғояҳо, концепсияҳои мебошанд, ки фаъолияти касбӣ – педагогиро дар ҷаҳорҷӯби институтҳои муайяни омӯзишӣ танзим менамоянд. Ин арзишҳо метавон ҳамчун низоми фаъолияти маърифатӣ баррасӣ намуд. Онҳо ҳамчун нишонаҳои фаъолияти педагогӣ шинохта мешаванд.

Арзишҳои шахсӣ–педагогӣ аз низоми рушди арзишҳои шахсӣ, таълими мураккаби иҷтимоӣ–психологӣ, ки инъикоскунандаи мақсаду самти муайян мебошад, иборатанд. Ин бахш баёнгари хосияти ҷаҳонбинонаи шахсият аст. Ҳар як омӯзгор арзишҳои иҷтимоӣ - педагогӣ

ва касбӣ–гурӯҳиро чамъоварӣ намуда, низоми арзишҳои шахсияти хешро месозад, ки унсурҳои он ба вазифаҳои аксиологӣ мушобеҳ мегарданд.

Ба чунин намуди вазифаҳо метавон назарияи ташаккули шахсияти мутахассис, назарияи фаъолият, тасаввурот дар бораи технологияи ташкили раванди таълим дар мактабҳои касбӣ, дар бораи хусусиятҳои ҳамкорӣ бо хонандагон ва ғайраро дохил намуд. Вазифаи аксиологӣ ҳамгирӣ, ки дигар чанбаҳоро муттаҳид месозад, назарияи инфиродии маънавӣ ва моҳияти фаъолияти касбии педагогӣ дар зиндагии омӯзгор маҳсуб мешавад. [159]

Ташхиси касбӣ бошад дар муассисаҳои таълимӣ бо ташхиси иҷтимоӣ иртиботи ногузастанӣ дорад ва ин унсурҳоро дар бар мегирад:

- омӯзиши шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии хонандагон ;
- таъсири шароитҳои моддӣ – иқтисодии муҳити истеҳсолӣ ба интиҳоби касб;
- таъсири маъруфияти касб ба ташаккули роҳнамоии касбии хонандагон;
- таъсири оила, муассисаи таълимӣ, ҷомеа ба интиҳоби касб.

Омӯзиши шахсият бо мақсади роҳнамоии касбӣ ба омӯзиши гурӯҳҳои зерини хусусиятҳои шахсии хонанда нигаронида шудааст:

- ҷаҳонбинӣ, сифатҳои ахлоқӣ, талошҳо, яъне тамоюли шахсият ва идеалҳои он;
- сифатҳои психологӣ – мизоч, хислат, қобилият, тамоюл ва шавқу рағбат;
- омодагӣ – сатҳи дониш, малакаҳо, қобилият (сатҳи рушди шахсият);
- махсусиятҳои фардии равандҳои руҳӣ (фарқият дар тарбия, тавачҷух, андешаронӣ, хотира, суръат ва дақиқияти ҳаракат).

Ҳадафҳои тарбияи касбӣ бошад аз инҳо иборат аст:

- ба шакл даровардан ва илман асосноку тасдиқ кардани сифатҳои касбӣ-ахлоқии хонандагон, ки дар оянда барои фаъолиятҳои

муваффақона дар соҳаҳои мушаххаси меҳнат зарур аст; дар хонандагон ташаккули додани муносибати бошууроноии интихоби касб;

- муайян намудани коршоямӣ ё шоистагии касбии хонандагони муассисаи таълимӣ ба ин ё он намуди кору меҳнат, фаъолият;

- ба хонандагон расонидани таҷрибаи кори ғуншудаи гузаштагон.

Омӯзишҳои касбӣ – дар муассисаҳои таълимӣ асосан бояд ин масъалаҳо ҳал шаванд:

- коркарди нигариши огоҳонаи хонандагон ба таҳсил, ташаккули шахрвандӣ, ахлоқӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва рушди ҷисмонӣ;

- тарбияи меҳнатдӯстӣ, талабот ба меҳнат, эҳтироми одамони меҳнатдӯст, сифатҳои одамоне, ки дар ҷомеа соҳиби обрӯянд;

- густариш ва таҳкими ҷаҳонбинии омӯзиши касбу ҳунар, шиносӣ бо асосҳои умумӣ ва илмӣ ва принципҳои ташкилӣ – иқтисодии истеҳсолоти муосир;

- ташаккули малакаву маҳоратҳои меҳнатӣ, техникӣ, технологӣ ва донишҳои аввалияи иқтисодие, ки барои ширкат дар меҳнати истеҳсолии ҷамъиятии ғоидаовар заруранд;

- манфиатҳои касбӣ - дар муассисаи таълимӣ, онҳо бояд асосан дар ташаккули муносибати интихобии хонанда ба як намуди фаъолият, ашё ва зухуроту падидаҳо мусоидат кунанд, алалхусус тавачҷӯҳи касбӣ ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ҳамчун тавачҷӯҳ ба намуди афзалиятноки фаъолияти меҳнати касбӣ баррасӣ карда шавад;

- мутобиқгардонии касбӣ – дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд рушди ҳислатҳои шахсии хонанда, ки барои фаъолияти муваффақонаи касбии оянда, ташаккули меҳнати вазнини хонандагон, манфиатҳои пайдору устувори касби оянда, имкони истифода аз дониши касбии мавҷуд, малакаву маҳоратҳо дар устохонаҳои муассисаи таълимӣ пешбинӣ шавад;

- интихоби касбӣ – ин раванди махсус ташкилкардашудаест, ки ҳадафи он ошкор кардан ва бо ёрии усулҳои илман асосноккардашуда

муайян намудани дараҷа ва имкониятҳои коршоямии психофизиологӣ ва иҷтимоӣ-психологии довталабон (аз ҷумла, мо довталабони ояндаро дар назар дорем) ба омӯзиш ва кор ба ин ё он касб мебошад.

Мо ин ҷо унсурҳои асосиеро, ки низоми тамоюли касбии хонандагон ба ташаккули ҳамаи сифатҳои арзишманди шахсияти номбаршуда фаъолона таъсир мерасонанд, муайян кардем. Унсурҳои низоми омода кардани хонандагон ба фаъолияти асосӣ, ки мо нишон додем, бояд дар онҳо сифатҳои басо муҳими шахсияти инсонӣ нав дар самти тамоюли касбиро ташаккул диҳад.

Таҳқиқоти равоношиносон дар атрофи масъалаи мазкур бешуморанд, ки зикри ҳамаи онҳо аз имкон берун аст.

Вобаста ба таҳқиқоти дар ин самт пиёдашуда сифатҳои, ки модели идеалии шахсияти донишҷӯро инъикос менамоянд, бояд ба қарори зайл бошанд:

1. **Сифатҳои ангежавӣ.** Донишҷӯ бояд ангежаву майли устувор бамаълумотگیرӣ, алоқаи васеъ ба фарҳангу санъат, ба фаъолияти меҳнатӣ майлу рағбати беандоза ва гузашта аз ин, алоқаҳои равшани касбиро дошта бошад.

2. **Сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ.** Шахсият бояд дорои сифатҳои зерин бошад: хоксорӣ, дилсӯзӣ, нақӯкорӣ, поквичдонӣ, адолатхоҳӣ, бонизомӣ ва ғайра.

3. **Сифатҳои ҷисмонӣ.** Донишҷӯ бояд ҷисман солиму бардам, неруманду қавиירו да бошад ва тавонад шахсияти хешро тақмилу инкишоф диҳад.

4. **Сифатҳои зеҳнӣ.** Донишҷӯ бояд дорои тафаккури мантиқӣ, зеҳнӣ, андешаву ақидаи танқидӣ ва дар ин замина истеъдоди эҷодкориву ихтироъкорӣ бошад.

5. **Сифатҳои кор** - меҳнатдӯстӣ, ҷолоқӣ, боинтизомӣ, эҳсоси масъулият маҷмӯи сифатҳои кориро ташкил медиҳанд.

6. **Сифатҳои иҷтимоӣ** доштани ҷаҳонбинии башардӯстона, мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ, эҳтироми дигарон ва ҳифзи анъанаҳои миллӣ,

ватандӯстӣ, мутобиқ шудан ба зиндагии хонаводагӣ ва фаъолияти самаранок дар коллективро дар назар дорад.

7. Сифатҳои умумифарҳангӣ. Шахсияте, ки фарҳанги меҳнати зеҳнӣ ва ҷисмонӣ, муошират ва рафтору кирдор, иқтисодӣ, сиёсӣ, экологӣ, эстетикӣ, мусиқӣ ва бадеиро фаро гирифтааст. [159]

Бояд қайд кард, ки дар низоми ташаккули тамоюли касбӣ ғайр аз унсурҳои номбаршуда, ҳамчунин падарону модарон, омӯзгорон ва шаклҳои кори омӯзишӣ, аз қабилӣ дарс чун шакли асосии ташкили омӯзиш ва тарбия ҷойгоҳи муҳим хоҳанд дошт. Аз ҷумла, унсурҳои зерсохтори зерин низ нақш доранд:

- дарси омӯзишӣ, мавзӯи нав (дарс-лексия, дарс-суҳбат, кинодарс, дарс бо истифода аз ҳамаи воситаҳои техникӣ – доскаи электрони, проектор, слайдҳо, диапозитивҳо, кодоскопҳо ва ғайра);

- дарси такмили дониш, маҳорат, малака (дарси кори мустақилона, озмоишгоҳӣ ва машғулиятҳои амалӣ, семинарҳо ва ғайра);

- дарси ҷамъбасти, ба низом даровардан, омехта, назоратӣ (ҳамаи намудҳои корҳои назоратӣ, пурсишҳо, назорати мутақобила, худназораткунӣ ва ғайра);

- шаклҳои чун машғулиятҳои амалӣ, семинарҳо, дарсҳои факултативӣ, дарсҳои саёхатӣ, дарсҳои иловагӣ, корҳои хонагӣ ва ғайра, ки ба кори касбии масъалаҳои таҳқиқшаванда равона шудаанд.

Бо манзури шиносоии тартиби матлуб аз шаклҳои омӯзиш ва таъсири тарбиявии роҳнамоиҳои касбӣ барои хонандагон дар тӯли давраи корҳои озмоишӣ вариантҳои зерин истифода шуданд:

1. Чунончӣ, масалан дар муассисаи таълимӣ вобаста аз интихоби ихтисоси докталабони оянда дар муддати чанд сол, омӯзгорони ҷавон дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ширкати волидон ва омӯзгорон асосан ба низоми омода намудани хонандагон ба фаъолиятҳои касбӣ ва тарбияи меҳнатӣ, ки мо таҳия карда будем, таъян намуданд.

2. Омӯзгорони ҷавон, ки факултетҳои педагогиро хатм намудаанд, аз ҷумла факултетҳои биология, физика, химия, риёзӣ дар замони таҷрибаи педагогӣ унсурҳои чун табиғоти касбӣ, машварати касбӣ ва ташҳиси касбиро истифода карданд.

3. Омӯзгорони ҷавоне, ки факултети ҳуқуқшиносиро ба итмом расониданд, аз ҷумла шӯбаи “Ҳуқуқшинос-педагог” – унсурҳои омӯзиши шахсият бо мақсади роҳнамоии касбӣ, тарбияи касбӣ, омӯзиши касбиро истифода намуданд.

4. Омӯзгороне, ки факултетҳои филологӣ, таърих – аз унсурҳои чун майлу рағбати касбӣ, мутобиқшавии касбӣ ва интиҳоби касбӣ баҳра бурданд.

Лозим ба таъкид аст, ки на танҳо унсурҳои номбурдашуда барои ҳар муассисаи таълими шарт аст. Мантиқан ҳам дар кори таълимӣ ва ҳам дар корҳои беруназсинфӣ унсурҳои ба танзим ва низом даровардан дар ҳамаи муассисаҳои таълимӣ ҷойгоҳу мавқеи назаррас ва муҳим доштанд.

Таҷрибаи бисёрсола ва натиҷаҳои амалии таҳқиқот нишон дод, ки бо истифодаи унсурҳо, вариантҳо ва сатҳҳои дар боло зикршуда, на танҳо муваффақиятҳои муайян ба даст омаданд, балки баъзе камбудихо низ ошкор шудаанд.

Аввалан, номувофиқатии фаъолияти падарону модарон, омӯзгорон, роҳбарони синфҳо, омӯзгорони тарбияи меҳнатӣ ва тамоюли касбӣ мегузаронанд, ҳам дар ташкили корҳои тамоюли касбӣ ва ҳам дар роҳандозии тарбияи меҳнатии хонандагон оид ба самти касбӣ.

Дуюм, омодагии заъифи субъектҳои ин муассисаҳои омӯзишӣ ва ҷорабиниву тадорукоти тамоюли касбии хонандагон.

Мо низоми комили тамоюли касбии хонандагонро таҳия ва дар амал ҷорӣ намудем ва ҳадаф аз он ифшои камбудихо ва бартараф намудани онҳо буд. Таҳияи чунин банизомдарорӣ ба муайян намудани унсурҳои ташаккулёфтаи низом, муайян кардани вазифаҳо, муносибатҳои онҳо, инчунин усули огоҳии васеъ дар ҷараёни фаъолияти

таълимӣ ва беруназсинфӣ бо василаи иртиботҳои расонаӣ (радио, телевизион, рӯзномаҳои деворӣ, мизҳои мудаввар) асос ёфтааст, ки имкон медиҳанд амали ҳар унсурӣ банизомдарори ҷамоҳанг шавад.

Масалан, дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 24 шаҳри Хучанд бо ташаббуси ҳуди волидон ба нақшаи корӣ ҷорабиниҳое чун гузаронидани маҷлисҳои синфӣ ва муассисаи таълимӣ ва конфронси волидон оид ба роҳнамоии касбӣ дохил карда шуд. Волидон боадолатона чунин меҳисобанд, ки дастоварди конфронси синфӣ он аст, ки дар онҳо баррасии масъалаҳо мушаххастар сурат мегиранд.

Омодагӣ ба конфронси падарону модарони синфҳои нухум дар мавзӯи “Ба хонанда барои интихоби касб чӣ гуна бояд кумак расонд?” ин гуна сурат гирифт:

Ду моҳ пеш аз вақти муқарраршуда (моҳи феввали соли 2018) кумитаи падарону модарон якҷо бо устои роҳнамоии касбӣ нақшаи комили баргузори конфронсро тартиб дод. Нақша баррасии масоили зеринро дар назар дошт:

1. Мо ба фарзанди худ чӣ гуна ёрӣ мерасонем, ки хуб таҳсил кунад?
2. Ман малакаву маҳорати муфидро дар шахсияти фарзандам чӣ гуна рушд медиҳам?
3. Мо бо кадом роҳҳо шуғл, майлу рағбат ва тамоюли фарзандони худро кадр мекунем?
4. Фарзандони худро бо меҳнати калонсолон ва умуман бо касбҳои гуногун чӣ гуна шинос мекунам?
5. Мо чӣ гуна майлу рағбат ва хоҳиши фарзандони худро бедор ва қобилияти онҳоро инкишоф медиҳем?
6. Касби дустдоштаи фарзанди ман ва муносибати ман ба он касб.

Баъд аз таҳқиқотҳои мазкур, аъзоёни кумитаи падару модарон оилаҳоеро муаррифӣ карданд, ки таҷрибаи тарбияи меҳнати онҳо шоистаи таблиғ ва паҳн намудан аст. Онҳо аз ин волидон хоҳиш карданд ва розӣ кунониданд, ки дар конфронс ва семинарҳо ширкат кунанд ва таҷрибаи худро ба дигарон роҳнамоӣ намоянд. Онҳо ҳамчунин ба

падарону модарон дар бораи гузаронидани конфронс ва масъалаҳои асосие, ки баррасӣ мешавад, иттилоъ додаанд. Ҳамроҳ бо роҳбарони синфҳо падару модарон – фаъолон аз оилаҳои зиёде дидан карданд, бо шароитҳои тарбияи фарзандон дар ин хонаводаҳо аз наздик ошно гаштанд, дар бораи тамоилҳо, майлу рағбат, ниятҳои хонандагон ва дар бораи он ки волидон онҳо ба талошҳои тамоюли касбӣ ва меҳнатиашон чӣ гуна муносибат мекунанд, донишанд.

Ҳамзамон ба волидон саволномае пешкаш шуд, ки онро устои роҳнамоии касбӣ ҳамроҳ бо кумитаи падару модарон тартиб дода буд ва ин мазмун дошт:

1. Насаб, ном, номи падар
2. Ҷойи кор
3. Касб (ихтисос).
4. Дар ин ихтисос (вазифа) чанд сол аст фаъолият доред?
5. Дар тӯли ҳаёт шумо барои аз худ кардани чанд касб ва чанд хунари муваффақ шудед? Кадомҳо?
6. Собикаи умумии кории шумо чанд сол аст?
7. Шумо фаъолияти кориро аз синни чаҳд солагӣ сар кардед?
8. Фарзандон нақли Шуморо чӣ гуна пазируфтанд? (хоҳишмандем ба зераш хат кашед):

- бо шавқ шуниданд;
- ба нақл монев шуданд;
- алоқамандӣ нишон доданд;
- хоҳиш карданд, ки боз нақл кунам;
- суханамро бурида, хоҳиш намуданд, ки дар бораи касби дигар нақл кунам.

Дар бораи касби ба Шумо номаълум хоستانд нақл кунед, ё камтар маълум (хоҳишмандем ба зераш хат кашед).

9. Ба назари Шумо ба касбатон писар (духтар)-атон тавачҷухдоранд ва ё бетавачҷух аст?

10. Бо ташаббуси кӣ суҳбат дар бораи интихоби касб ба миён омад?

11. Чӣ ҳолатҳое Шуморо водор мекарданд, ки ба фарзандонатон дар бораи касбу кор нақл кунед? (хоҳишмандем як гузинаи посухро ба зераш хат кашед)

- майлу рағбати фарзанд ба касбу кори Шумо;
- муҳаббат ба касб;
- эҳтиром ба касб;
- шарафу эътибор дар касб;
- хизмати шоиста дар касб;
- кобилият ё хоҳиши худӣ фарзанд ба касб;
- нокомиҳо дар кор;
- интихоби номуваффақи касб.

14. Шавқу рағбати фарзанди Шумо ба кадом касб бештар аст? (агар муайян кардан мушкил бошад, пас лутфан нишон диҳед, ки таваҷҷуҳи вайро чӣ бештар ба худ ҷалб мекунад ва барои расидан ба ин касб чи гуна кушишу ғайрат мекунад).

15. Вақте Шумо суоли “Ту кӣ будан ё шудан мехоҳӣ?”-ро дар миён гузоштед, фарзандатон дар синфи чандум мехонд?

16. Ба фикри Шумо ба саволи фарзанди Шумо агар хатмкунандаи синфҳои 9 ё 11 бошанд чӣ посух медоданд? Оё писар ё духтаратон дар мавриди интихоби касб бо Шумо маслиҳату машварат мекарданд?

17. Шумо ба фарзандатон интихоби кадом касбро маслиҳат медиҳед (лутфан ба зери яке аз гузинаҳои номбаршуда хат кашед ва ё онеро, ки ном бурда нашудааст, нависед:

- муҳандисӣ
- омӯзгорӣ
- тиббӣ
- ҳуқуқшиносӣ
- ҷомеашиносӣ
- иқтисодӣ

- коргарӣ
- санъатшиносӣ
- диншиносӣ

18. Оё шумо бо духтар ё писари худ дар мавзӯи «Кӣ бояд шуд?» “Кадам касбҳо хубанд?” дар бораи ҳадафҳо ва мафҳуми ҳаёт суҳбат мекунад? (лутфан муфассалтар посух диҳед).

19. Ба андешаи Шумо дар навбати аввал фарзандатон чиро бояд ҳал кунанд: «Кӣ бояд шуд?» ва ё «Чӣ гуна шахс бояд буд?»

20. Оё Шумо омилҳои «медонам», «метавонам» ва «бояд»-ро дар интихоби касб асосӣ мешуморед? Агар бароятон мушкил нест, лутфан шарҳ диҳед. Посухи Шумо.

21. Ба боварии Шумо бо и синфҳои 9 – 11 чӣ корҳоро роҳандозӣ кард, то ин ки дар интихоби касби коргарӣ ба онҳо ёрӣ расонда шавад? (лутфан муфассалтар посух диҳед).

Посухҳои падару модарон ба суолҳои пурсишномаи пешниҳодшуда ва суҳанронии онҳо дар конференси волидон имкон доданд, ки ба ин натиҷаҳо расем:

- волидон дар интихоби касби фарзандонашон нақши камфаъол доранд ва интихобро ба худи онҳо вогузор мекунанд;

- волидон талош мекунанд фаъолона ва ақлонӣ ба фарзандони худ ёрӣ расонанд, ки вобаста ба таъбу завқи худ ва тамоилу қобилиятҳои касб интихоб намоянд;

- волидон талош мекунанд ба писар (духтар)-и худ ақидаи ҳудро бор кунанд ва дар ин замина майлу рағбат, ниятҳо, тамоилҳои ӯро аслан ба назар нагиранд;

- волидон муҳим будани интихоби муосир ва асоснокии интихоби касб аз ҷониби фарзандони ҳудро тасаввур намекунанд;

- волидон, намедонанд дар доираи оила чӣ гуна кори тарбияи касбии фарзандони ҳудро ба роҳ монанд, чӣ гуна махсусиятҳои шахсиятии онҳоро дарк кунанд.

Ин хулосаҳо моро ба ҷустуҷӯи роҳҳои минбаъдаи тақмили устои тамоюли касбӣ, кумитаи падару модарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳрик доданд. Зарурати ташкили маорифи интихоби касб барои волидон шадидан ба миён омад. Ба ин зарурат далели дигари муҳим, ки дар раванди иртиботи усто бо волидон ошкор гардид, ишора кард.

Ҷунонҷӣ, дар охири солҳои таҳсили 2018-2019 дар миёни волидон (500 нафар) и синфҳои 9, 10, 11 пурсиши махсус роҳандозӣ шуд, ки ҳадафи он нишон додани дониши волидон дар мавриди моҳияти роҳнамоиҳои касбӣ, дониستاني вижагиҳои синну соли наврасӣ, сабабҳои дар оила ба вучуд омадани усулҳои гузаронидани корҳои роҳнамоии касбӣ дар шароитҳои оила; қобилияти истифодаи махсусиятҳои психологии наврасон дар рушди мустақилияти онҳо, касбомӯзи, ҳунаромӯзи меҳнатдӯстӣ, майлу рағбат, ниятҳо ва ғайра буд. Пурсишнома аз чанд суол иборат буд, ки ба ҳар кадоми онҳо посухи якрағ – ё «ха» ё «не» ва ё «қисман» бояд дода мешуд.

Натиҷаи пурсишнома дар ҷадвали поён оварда мешавад.

Ҷадвали 1. Сатҳи донишҳои тамоюли касбӣ ва маҳорати волидон

№	Суолҳои пешниҳодшуда	Посуҳои дарёфтшуда		
		“ха” (%)	не” (%)	“қисман” (%)
1	Оё Шумо ба мақсад расидани фарзанд дар интихоби касб ташаббускор ҳастед?	50	35	15
2	Оё шумо моҳият ва муҳтавои тамоюли касбиро медонед?	1,5	90,0	8,5
3	Оё шумо кушишу ғайрати фарзандатонро дар раванди расидан ба ҳадафҳои касбиаш эҳсос мекунад?	30	40,5	25,5
4	Оё Шумо махсусиятҳои асосии наврасонро дар интихоби касбаш медонед?	6,5	91,2	2,3

5	Оё Шумо мақсади фарзанди худро дар интихоби касб дарк карда метавонед?	2,5	91,2	6,3
6	Оё Шумо дар интихоби касби фарзандатон норозигӣ намудед?	30,5	40,5	20

Ҳамин тариқ, маълум гардид, ки аксарияти волидон моҳияти тамоилҳои касбӣ ва аҳамияти онро инчунин таъсиррасонии манфӣ ва мусбатро дар ташаккули шахсият чандон дарк намекунанд, аз вижагиҳои синнусолӣ ва муҳим будан ба ҳисоб гирифтани ин махсусиятҳо дар раванди тарбияи оилавӣ хабар надоранд.

Аз ин рӯ, алақай солҳои хониши 2018-2020 утоқи роҳнамоии касбӣ дар мувофиқа бо кумитаи падару модарон дар нақшаи кори худ чорабиниҳои иловагиро дохил намуданд. Ин чорабиниҳо асосан ба он равона шудаанд, ки худи волидон дар мавриди хидояти фарзандонашон ба касбу кори оянда омӯзишхое дошта бошанд, сатҳи дониши худро дар ин заминаҳо боло баранд ва ҳангоми интихоби касб барои фарзандонашон мушкил пеш наояд. Ин вазифа дар доираи роҳандозии як семинари илмӣ-амалии волидон роҳи ҳал пайдо кард. Дар ин семинар масъалаҳоеро омӯхтанд, ки дар чараёни пурсиш ва посухҳои гузашта матраҳ шуда буд ва онҳо ба он суолҳо ё посух додан натавонистанд ва ё ба ҷавоби он мушкिलӣ мекашиданд. Ин суолҳо ба ин тартиб ҷамъоварӣ шуда буданд:

1. Аҳамияти роҳнамоии касбӣ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷомеа.
 2. Ҳадафҳо, вазифаҳо, сохтор, мундариҷаи роҳнамоии касбӣ.
 3. Инкишофи шахсият дар синну соли наврасӣ; вижагиҳои асосии синнусолиии наврасон.
 4. Сабабҳои дар оилаҳо пайдо шудани «наврасони душвортарбия».
- Иртиботҳои байниҳамдигарии оилавии волидон ва фарзандон.
5. Низоми таъсири педагогӣ ба наврас, ки ба ошкор сохтан ва инкишоф додани сифатҳои муҳими шахсият дар онҳо равона шудаанд.

6. Шеваву усулҳои мушаххаси таъсиррасон ба сифатҳои ахлоқи наврас дар иртибот ба ташаккули майлу рағбати касбӣ, тамоилҳо ва ниятҳо.

Фаъолияти касбӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ–фарҳангӣ дорои сохтори мураккаб буда, фарогири мақсад, вазифа, мавзӯъ, васоит, усул ва натиҷа мебошад. Сатҳи баланди фарҳанги касбии мутахассисро дар ҳаллу фасли вазифаҳои касбӣ дараҷаи истеъдоди ӯ муайян менамояд, яъне мутахассис бояд дорои тафаккури шуури касбӣ бошад.

Фарҳанги касбӣ - аз дараҷаи шеваҳои тарзҳои иборат аст, ки инсон барои ҳалли вазифаҳои касбӣ дар соҳаи муайяни фаъолияти касбӣ ба даст овардааст.

Мафҳуми «фарҳанги педагогӣ» дар тӯли солиёни дароз дар адабиёти педагогӣ тавсиф мешуд ва шарҳу эзоҳи зиёдро тақозо мекард. Таҳти унвони фарҳанги педагогӣ маҷмӯи меъёрҳо, қоидаҳо, рафтору кирдор, бархӯрди педагогӣ, техника ва маҳорати педагогӣ, саволу дониши педагогӣ дар назар дошта мешуд.

Бо оғози танзими босуръати бархӯрди фарҳангшиносӣ дар риштаи фалсафа, ҷомеашиносӣ, педагогика ва психология омӯзиши масоили фарҳанги методологӣ, ахлоқӣ–эстетикӣ, технологӣ, маънавӣ ва ҷисмонии омӯзгор шурӯъ гардид. Масъалаҳои фарҳанги педагогӣ, махсусан, дар таълифоти олимону муҳаққиқон аз қабиле С. И. Архангелский, Е.В. Бондалевская, А.В. Барабанщиков М.Лутфуллоев, Ф. Шарифзода инъикоси худро ёфтаанд.

Фарҳанги педагогӣ ҳамчун қисмҳои муҳими фарҳанги умумии омӯзгор, ки дар низомии сифатҳои касбӣ зоҳир мегардад, баррасӣ мешавад. Ин сифати ҳамгироии шахсияти омӯзгори соҳибкасб маҳсуб мешавад ва шароити заминаро барои фаъолияти пурсамари педагогӣ мусоид месозад. Аҳли соҳибони фарҳанги касбӣ–педагогӣ инсонҳои мебошанд, ки меҳнати сангини омӯзгориро амалӣ месозанд.

Барои дарки моҳияти фарҳанги касбӣ–педагогӣ бояд дорои чанд заминаи методологӣ буд, заминаҳое, ки иртиботи миёни фарҳанги умумӣ ва касбиро равшан менамоянд:

- фарҳанги касбӣ–педагогӣ аз тавсифи умумии воқеияти педагогӣ иборат аст;
- чузъиёти таркибии фарҳанги касби педагогиро чузъиёти аксиологӣ, технологӣ ва шахсӣ–эҷодӣ ташкил мекунад.[166]

Ба гузаронидани семинари илмӣ-амалӣ кормандони маркази касбӣ, омӯзгорони кафедраи педагогикаи ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров ҷалб гардиданд.

Гузаронидани чорабиниҳои ишорашуда самаровариву пурманфиат будани онро ба намоиш гузошт ва метавон аз натиҷаи пурсишномаи дигари такрорӣ волидон дар охири соли таҳсил ба чунин ҳулоса расид.

Маълумоти ба дастамада имкон медиҳад чараёни болоравии маърифати волидон дар мавриди тамоилҳои касбӣ ва ҳидояти касбӣ мушоҳида шавад ва натиҷаи он ҳамин семинари илмӣ-амалӣ буд.

Ҷадвали 2. Сатҳи дониш ва малакаҳои волидайн оид ба роҳнамоии касбӣ

№	Суолҳои пешниҳодшуда	Ҷавобҳои ба дастамада		
		“ха” (%)	“не” (%)	“қисман” (%)
	№1	67,5	18,5	14,0
	№2	78,0	11,8	10,2
	№3	81,0	7,7	11,3
	№4	72,8	17,7	9,5
	№5	54,9	26,9	18,2
	№6	60,0	16,7	23,3

Ҷадвали 3. Ҷараёни болоравии сатҳи огоҳии волидон ба донишҳо ва маҳорати тамоюли касбӣ

№	Суолҳои пешниҳод шуда	Ҷавобҳои бадастомада					
		Оғози таҳқиқот			Анҷоми таҳқиқот		
		«ҳа» (%)	«не» (%)	«қисман» (%)	«ҳа» (%)	«не» (%)	«қисман» (%)
1.	№1	1,5	90,0	8,5	67,5	18,5	14,0
2.	№2	2,5	91,2	6,3	78,0	11,8	10,2
3.	№3	4,0	71,5	24,5	81,0	7,7	11,3
4.	№4	1,0	87,0	12,0	72,8	17,7	9,5
5.	№5	0,9	87,6	11,5	54,9	26,9	18,2
6.	№6	1,3	84,2	14,5	60,0	16,7	23,3

Солҳои таҳсили 2018-2019 ташкили семинарҳои илмӣ-амалии шабех барои волидон дар муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳри Хучанд: мактаб-гимназияҳои №№24, 16,15,17 ва 20 гузаронида шуданд.

Ҳамин тариқ, баргузориҳои конференсияҳои синфиву муассисаи таълимӣ падару модарон дар раванди инкишофи рушди тамоилҳои касбии хонандагон ва маърифати волидон таъсиргуздор буданд.

Таҷрибаи ҳамкориҳои устои муассисаи таълимии тамоюли касбӣ бо волидон нишон дод, ки ин гуна мусоидату ҳамкорӣ имкониятҳои ташкилоти мазкури ҷамъиятиро аз миён намебаранд. Дар раванди зинаи хотимавии кори таҷрибавӣ мо имкониятҳои дигари усто, аз ҷумла эҷоди таомули он бо литсейҳо ва коллеҷҳои касбӣ-техникӣ, шӯроҳои педагогӣ ва шӯроҳои устодони истеҳсолотро ифшо кардем.

Аллакай таҷрибаи ибтидоии ин нақша нишон дод, ки ҳамкориҳои байни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки дар онҳо роҳнамоии касбӣ ва шӯроҳои педагогиро метавон дар самти пурзӯр кардани кор дар чунин масъалаҳои мубрам, ба монанди ташкили интихоби ибтидоии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва бо кор таъмин кардани хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ васеъ кард.

Мо ба ин назарем, ки роҳнамоии интихоби касбӣ – ин раванди махсус ташкилшудаи таҳқиқотиест, ки ҳадафи он бо ёрии усулҳои илмӣ асоснокгардида муайян кардани дараҷа ва имкониятҳои ташкили тиббӣ, психофизиологӣ, иҷтимоӣ-психологии лоиқ будани шахсият ба омӯзиш, омодагӣ ба касби муайян мебошад.

Дар манбаъҳои илмӣ интихоби касбӣ ба ду зина чудо карда шудааст: таъкидкунанда (мо онро интихоби аввал меномем) ва созмондиханда. Интихоби касбии таъкидкунанда (зинаи аввал) қабули қарори мусбат ва ё манфиро (ба ҳар сурат дар зинаи аввали интихоб) дар бораи ба касб лоиқ будани ин ё он шахсе, ки мехоҳад таҳсил кунад, дар назар дорад.

Ҳадафи интихоби касбии созмондиханда ошкор намудан ва андоза кардани вижагиҳои фардии инсон на ба як, балки ба чандин касб мебошад.

Бо мақсади ташкили интихоби касбии зинаи аввал дар шароити муассисаи таълимӣ, утоқи роҳнамоии касбӣ суолномаи махсус, масъалаҳои техникӣ (мафҳумӣ, маҷозӣ, маҷозӣ-амалӣ) таҳия ва истифода намуд. Ҳамчунин суолоти тестӣ ҳам истифода шуданд: тестҳое, ки сатҳи тасаввуроти фазоӣ, дарки ашё, тестҳо барои дарки хассосият ва устуворӣ, тестҳо барои сатҳи тавачҷуҳ ва дар хотир нигоҳ доштан ва ғайра.

Натиҷаҳои пурсишҳо, ҳалли вазифаҳои техникӣ, ки ба хонандагон пешкаш мешавад, чамъбасти натиҷаи суолоти тестӣ ба парвандаи шахсии хонанда ҳамроҳ карда шуд ва баъдан падарону модарон дар

чараёни суҳбати чамъбастӣ бо ин мавод шинос карда шуданд.

Омӯзиши мушкилоти ба кор таъмин кардани хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва вобаста кардани онҳо ба корхонаҳо ба устои тамоюли касбӣ ва кормандони литсейҳо, колечҳо имкон дод, ки тавсияҳои зеринро таҳия созанд:

- ҳангоми хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро ба кор қабул кардан дараҷаи омодагии наврасон ба кор дар корхонаи мазкур, майлу рағбати онҳо ва сатҳу дараҷаи омодагии онҳо муайян карда шавад;

- кормандони шӯбаи кадрҳои корхона натиҷаҳои интиҳоби аввалияи касбии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (бо дарёфти маълумоте, ки устои тамоюли касбии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ чамъоварӣ кардааст)-ро истифода кунанд;

- омӯзиши коргарони ҷавон дар корхона бояд бо роҳҳои мухталиф сурат гирад;

- Низоми доимамалкунандаи таҳсилоти умумӣ ва омодагиҳои касбии кормандон ташкил карда шавад, назорати қатъии муҳлати пешрафтҳои касбӣ таҳассусии онҳо муқаррар карда шавад, ёддоште дар бораи таърихи корхона, анъанаҳои меҳнатии он, иртиботҳои бо дигар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои ИДМ (Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил), дурнамои рушди корхона ва ғайра таҳия карда, ҳангоми ба кор қабул шудани коргари ҷавон ба ӯ дода шавад;

- коргарони ҷавон, собиқ хатмкардагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба мусобиқаҳо ҷиҳати дарёфти унвони «беҳтарин дар касб», «беҳтарин коргари ҷавон» ва ғайра ҷалб карда шаванд;

- коргарони ҷавон ба расму маросимҳои корхона: «бахшида ба коргар», «эхдои тантанавии дараҷа», «рӯзи камолот» ва ғайра ҷалб карда шаванд.

Ба ҳамин иртибот, густариши вазифаҳо ва муҳтавои фаъолияти устоқ чун пайванди марказии намунаи педагогии ташкили таъсири муфиди ниҳодҳои чамъиятӣ, ҳамчунин натиҷаҳои қаблан омӯхташудаи

пурсиши хонандагон , омӯзгорон, роҳбарони синфҳо, ки аз соли 2010 сипас соли 2020 дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои соҳиб шудани устои роҳнамоии касбӣ ба мақоми хадамоти муассисаи таълимӣ касбӣ гузаронида шуда буд, мусоидат намуд.

2.2. РОҲҶОИ ТАШАККУЛИ РОҲНАМОИИ КАСБИИ НАВРАСОНУ ҶАВОНОН

Таълими касб ё касбомӯзӣ раванди педагогии идорашавандаи маърифату шинохти соҳаи муайяни касбӣ мебошад, ки ба таври муназзам сурат мегирад.

Раванди таълими касб ду ҷузъи ба ҳам алоқамандро фароғир аст: фаъолияти педагогӣ–касбии омӯзгор ва фаъолияти касбӣ– маърифатии хонанда.

Фаъолияти касбӣ – педагогӣ аз рӯи алгоритми ягона гузаронида мешавад ва дорои шаклҳои зерин аст:

1. таҳлили вазъияти ниҳойӣ, муайянсозӣ ва тарҳи мақсади омӯзиш;
2. банақшагирии фаъолияти таълимӣ – касбӣ, интихоби мӯҳтаво ва воситаҳои интиқоли маводи таълим;
3. амалисозии қору амалҳое, ки фаъолияти касбӣ–маърифатии хонандагонро ташкил мекунад;
4. таҳлил ва арзёбии натиҷаи таълим.

Фаъолияти касбӣ – маърифатии хонандагон ягонагии қабули ҳиссӣ, тафаккури назариявӣ ва фаъолияти амалиро фаро мегирад. Ин раванд метавонад ҷузъиёти зеринро доро бошад:

1. таҳлили сатҳи ниҳоии омодагии таҳсилоти умумӣ ва касбӣ;
2. дарку қабули мақсад ва вазифаҳои таълими касб;
3. банақшагириӣ ва ташкили фаъолияти таълимии худ;
4. худтаҳлил ва худсанчиши фаъолияти касбӣ – назариявӣ;
5. худтаҳлил ва худбаҳодиҳӣ.[160]

Барои ҳалли таъсирбахшу пурманфиати вазифаҳои ислохоти низоми таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таҳияи тарҳи рушди таҳсилоти миёнаи касбӣ зарур аст. Ва дар асоси тарҳи инкишофи таҳсилоти миёна дархостҳои ояндадори иқтисоди ҷумҳуриявӣ ва таҳлили ҳолати кунунии талабот ба мутахассисони дорои маълумоти миёнаи касбӣ ба иқтисодиёти мухталифи мамлакат қарор мегирад.

Таъмин будани иқтисодиёт бо мутахассисон аз як қатор омилҳо вобаста мебошад. Аз ҷумла:

- омили афзоиши шумораи аҳолии кишвар;
- ҷараёни афзоиши теъдоди мутахассисон дар иқтисоди кишвар;
- бо мутахассисони соҳибхитос таъмин будани иқтисоди кишвар;
- тамоюли рушди соҳа, талаботи интизорӣ ба мутахассисон.

Ҳангоми таҳлили ҳолати кунунӣ ва пешбини таъмин будани иқтисоди мамлакат бо мутахассисони дорои маълумоти миёнаи касбӣ бояд рушди аввалиндараҷаи шаклҳои гуногуни молу мулк ва хоҷагидорӣ, вижагиҳои минтақавӣ ҷумҳурӣ ва омилҳои афзоиши аҳолии кишвар, тамоилҳои асосии рушди иқтисодиёт ба ҳисоб гирифта шаванд.

Ҳангоми омода намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Консепсияи мактаби миллӣ», Қонун «Дар бораи маълумоти таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ, таҳсилоти олии касбӣ», нақшаҳои омӯзишӣ, барномаҳо ва китобҳои дарсӣ, қаблан асосҳои ташкили таҳсилоти пайвастаи касбиро омӯхтем ва таҷрибаҳои ғуншудаи вазъи мавҷударо таҳлил кардем. Дар ҳамин иртибот аз асосҳои методологӣ ва назариявӣ дар таҳқиқоти мазкур ихтилофҳои асосӣ муайян карда шуда, арзёбии ҳолати ҳамаи низоми таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба таври воқеӣ гузаронида шуд.

Дар солҳои аввалии пошхӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҷангҳои дохилӣ, ки Тоҷикистон аз саргузаронид, қори низоми маориф шуруъ аз синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёна то муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар сатҳи хело паст чи аз ҷиҳати иқтисодӣ ва чи аз ҷиҳати иҷтимоӣ заъиф гардида буд.

Зикри ин нуқта бомаврид аст, ки бе таваҷҷуҳи лозим аз ҷониби ҳукумат на танҳо муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, балки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ ақиб монда буд. Маъмурияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо истифода аз

интихоби озоди касб дар самти омодагиҳои хонандагон диққатро танҳо ба доираи фанҳои ҷамъиятшиносӣ ва гуманитарӣ ҷалб намуд ва дар ин маврид ба омӯзишҳои меҳнативу касбӣ аҳамияти ҷиддӣ дода нашуд.

Сабаби ин дар он буд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ танҳо барои омода намудани хонандагон барои дохил гардидан ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ талош мекарданд. Дар натиҷа бисёре аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки корхонаҳои истеҳсолӣ, ки пойгоҳи ғании моддӣ-техникӣ доштанд, ғайриқаноатбахш фаъолият карданд ва қисмате аз онҳо аз кор бозмонданд. Бисёре аз кадрҳои омӯзгорӣ маҷбур шуданд ба корҳои дигари дар шароити иқтисоди бозорӣ нисбатан фоидаовар андармон шаванд.

Муассисаҳои таълимӣ бошанд барои омӯзиши касбу ҳунар, ба самтҳои илмӣ обрӯмандтар бо мақсади тайёр намудани хатмкунандагон барои дохил шудан ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тағйири шакли фаъолият карданд ва утоқҳои омӯзишҳои кории ҳудро бо таҷҳизоти зарурии технологӣ пурра нанамуданд. Ин ҳолат ба сари муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ омад. Дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии боқимонда танҳо таҷҳизот ва дастгоҳҳои моддӣ-техникии кӯҳнаву фарсуда боқӣ монда буданд, ҳамчунин омӯзгороне ба фаъолиятҳои худ идома медоданд, ки аз омодагиҳои лозими психологӣ-педагогӣ нагузашта буданд.

Аз ин рӯ, барои ислоҳоти низомии таҳсилоти муттасил мутобиқ ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» на танҳо равандҳои гузариш ва рушди ҷумҳурӣ ба иқтисоди бозоргонӣ ба назар гирифта шуда буд, балки тағйироти робитаҳои дучонибаи субъектҳои раванди омӯзишӣ аз як ҷониб ва бо онҳое, ки барояшон мутахассис лозим аст аз ҷониби дигар ба ҳисоб гирифта шудаанд. Дар шароитҳои ба амалномада ба эътиноӣ дуруст ва таҳияи равишҳои дигар дар оmodасозии кадрҳои соҳибхтисос бо назардошти низомии нави талабот ба дониш ва маҳоратҳо дар бозори кор, ки вобаста ба талаботи бозори нави хизматрасониҳои омӯзишӣ шакл мегирифт, имконият фароҳам омад [64].

Таваччуи камтар ба омӯзишҳо ва тарбияи касбӣ-меҳнатӣ ба он оварда расонд, ки бисёре аз барномаҳои таълимӣ, нақшаҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ инчунин муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ вобаста ба талаботи нав такмил дода нашуда буд. Дар нақшаҳои омӯзишӣ ба асосҳои илмӣ фанновариҳои нав, инноватсия, асосҳои ҳуқуқии истеҳсоли молҳо ва хизматрасониҳо ба таври кофӣ диққат дода намешуд, онҳо дар он маврид ба фаъолиятҳои касбӣ-меҳнати хатмкунандагон дар шароитҳои муносибатҳои бозорӣ равона нагардида буданд.

Бояд қайд кард, ки нақшаҳои омӯзиши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, гимназия, литсейҳо, литсейҳои касбӣ ва коллеҷҳо барои ташкили шароит ба омодагиҳои пайвастаи касбӣ аз ҳисоби хатмкунандагон равона нашуда буданд. Дар онҳо муҳтавои маълумоти ба дастамада ва ё сатҳи ибтидоии омодагиҳои касбӣ аз мадди назар дур монда буд.

Ҳамчунин меҳостем қайд кунем, ки бештари муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ зинадор боқӣ монда буд, дар онҳо тамоил ба равандҳои ҳамоиши донишҳо ва маҳоратҳои ба дастовардашуда дида намешуд. Дар чунин шароит тамоми маълумоти касбӣ яксатҳа гардид, ки ин бар зарари вақти талафшуда дар чараёни омӯзиш буд. Дар мавриди мавҷудияти бухрони иқтисодӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ асосан танҳо ба қабули хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ равона шуда буданд. Дар умум голибан онҳо мутахассисонеро омода мекарданд, ки назарияро медонистан, вале омодаи кори амалӣ набуданд.

Иддае аз донишомӯзон аз ҳисоби хонандагон асосан аз нигоҳи рӯҳӣ худро ба вазифаҳои роҳбарӣ омода месозанд. Таҳқиқоти бунёдӣ, илмӣ дар самти педагогикаи таҳсилоти касбии ибтидоӣ, миёнаи касбӣ хеле суст инкишоф ёфта буд. Раванди ғайримарказикунонии идораи муассисаҳои омӯзиши касбӣ бе тайёрӣ ва ташкили низоми идораи давлатии ҷамъиятии таҳсилот оғоз гардида буданд. Ин ҳолат натиҷаи

набудани таъсир миёни таҳсилоти амалии касбии амалкунанда, илми педагогика, истехсолот ва мақомоти давлатии оmodасозии кадрҳо гардид.

Бо шарофати пешрафт ва рушду таҳкими истиқлолияти бадастомада Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар беҳбудии фаъолияти яқҷояи оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи муосир дар оmodасозии наврасон ба тамоилҳои касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти бештаре дод. Дар ин бора 5-уми октябри соли 1998 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Консепсия ва барномаи интихоби касбии наврасон дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон сипас барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, 2020-2030 (минбаъд - Барнома) дар асоси моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон", моддаи 13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли", қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2010, № 499 "Дар бораи Консепсияи роҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон", қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, № 373 "Дар бораи Қоидаҳои ташкили низоми тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии шахрвандони бекор" қабул гардид [59], [60], [61], [62], [64]. Ҷомеаи омӯзгориро зарур омад тибқи барномаҳои мазкур фаъолияти хешро ба роҳ гузошт ва торафт иқтисоди кишвар рӯ ба беҳбуд ёфт.

Бояд қайд кард, ки дар низоми таҳсилоти касбии кишварҳои аз нигоҳи иқтисодӣ ва саноатӣ рушдёфта нақши муҳим ба муассисаҳои таҳсилотии ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбии техникӣ ва коллечҳо дода мешавад. Дар шароитҳои амалкарди бозори кор барномаи омодагиҳои касбии кадрҳо бо омодагии ҳатмии мутахассисон дар сатҳи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ бино меёбад. Ин гуна мавқеъ ҳам дар зинаи навсозии иқтисодии давлатӣ, ҳам дар зинаҳои баъдӣ ҳангоми зарурати ҳифзи рақобатпазирии иқтисодӣ ва тавонмандихову зарфиятҳои

истеҳсолии мамлакат асоси муҳтавои кор ба ҳисоб меравад. Барои насли наврас доштани маълумоти олий ҳатмист. Таҷрибаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки аз рӯйи чандин ихтисосҳо хуб мешавад агар дар аввали омӯзиш маълумоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ таҷрибаи кори дарёфт намоянд.

Ғайр аз ин, бино ба андешаи довталабони оянда ба даст овардани таҳассус ва кори амалӣ оид ба ихтисос беҳтару авлотар аст ва ҳамаи ин маълумоти касбиро яқсатҳа мекунад, ки боиси кам шудани вақти талафшудаи хонанда мешавад. Мавриди омода намудани кадрҳои ихтисосманд, тибқи қолабҳои куҳнашуда, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ таваҷҷуҳи худро асосан ба қабули хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ равона кардаанд. Дар ниҳояти кор онҳо асосан мутахассисони назариятчи тайёр мекунанд, ки ба кори амалӣ омода нестанд.

Таҳқиқотҳои бунёдӣ, илмӣ дар соҳаи педагогикаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ хеле суст инкишоф меёбад. Раванди ғайримарказикунонии идораи муассисаҳои таълимии касбӣ бе омодагиҳо ва ташкили низоми фасеҳи идораи давлатӣ-ҷамъиятӣ оғоз гардид. Ин ҳолат натиҷаи набудани ҳамкориҳои мутақобили манфиатдор миёни таҷрибаи амалкунандаи таҳсилоти касбӣ, илми педагогика, истеҳсолот ва мақомоти давлатии идораи оmodасозии кадрҳо мебошад. Дар кишварҳои аз нигоҳи иқтисодӣ ва саноатӣ рушдкарда дар низоми таҳсилоти касбӣ ба литсейҳои касбии техникӣ ва коллеҷҳо нақши муҳим дода мешавад. Дар шароити мавҷудияти бозори қору меҳнат барномаи тайёр намудани кадрҳои соҳибихтисос бо омода намудани мутахассисон дар сатҳи таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ бояд пеш равад.

Ин гуна мавқеъ ҳам дар зинаи навсозии иқтисодии давлат ва ҳам ҳангоми зарурати ҳифзи рақобатпазирии иқтисодиву иқтисодии истеҳсолии ояндаи кишвар нақши асосӣ дорад. Ба даст овардани маълумоти олий барои насли наврас ҳатмист. Таҷрибаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки аз рӯйи бисёр ихтисосҳо дар аввали омӯзиш ба даст

овардани маълумоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, ҳамчунин таҷрибаи кориро афзалиятнок медонанд.

Дар ҷараёни он омӯзгорон ва хонандагон ба таври зич ҳамкориҳои муштарақ доранд ва ин фаъолияти комили педагогиро таъмин менамояд, зеро омӯзгор натавонанд меомӯзонад, ҳамзамон инкишофу тарбия менамояд. Ҳамин тариқ, раванди касбомӯзӣ ё таълими касбӣ се вазифаи муҳимро фарогир аст:

1. таҳсилоти ё маърифати – фароҳамсозии донишҳои касбӣ-техникӣ, маҳорат ва малака, баланд бурдани салоҳияти касбӣ. Ташаккули таҷрибаи иҷроии ихтисосмандонаи фаъолияти педагогӣ;

2. тарбиявӣ - фароҳамсозии самти касбии шахсияти хонандагон: эҳтиёҷ ба меҳнати касбӣ, ангеҷаҳои мусбату устувори меҳнат, тамоюл ва тавачҷӯх ба фаъолияти касбӣ. Тарбияи сифатҳои муҳими касбии шахсият, мустақилият, истеъдоди қарорқабулкунӣ, бархӯрди эҷодкорона ба ҳар қор, малакаи доимо хондану омӯхтан, истеъдоди ҳамкорӣ доштан, масъулияти иҷтимоӣ ва касбиро доро будан;

3. рушдбанди ё инкишофдиҳандагӣ – инкишофи психикии шахсияти хонанда, махсусан, инкишофи зеҳнӣ, ҳиссӣ-иродавӣ.

Инкишофи касбии шахсият: фаъолшавии зарфияти касбӣ- психологӣ, ташаккули таҳассусҳои калидӣ, дурнамои инкишофи касбӣ.

Ба андешаи довталабони оянда ба даст овардани ихтисос ва кори амалӣ оид ба ихтисос бамаротиб дида аз диди назариявӣ беҳтар аст, пӯшида ҳам нест, ки вазифаи тарбияи касбӣ-меҳнатӣ аз бисёр ҷиҳат аз самарабахшӣ ва ҳадафнокии он вобаста мебошад. Ҳар гуна меҳнате, ки хонандагон ба он ҷалб карда мешаванд, бояд натиҷаи мушаххас ва ғолибонаро дар назар дошта бошад, зеро меҳнати бенамӯш касеро наметавонад қаноат бахшад.

Аз нигоҳи педагоги машҳур А.Г.Пашков, "Диалектикаи одиву ҷиддии меҳнат дар он аст, ки натиҷаи истеҳсоли ва тарбиявии он аз ҳам вобаста мебошанд. Арзишҳои моддие, ки аз дасти хонандагон мебароянд, дар бачаҳо тафаккури шарикӣ дар қор муфидро ташаккул

медихад. Ғайр аз ин ҳолати муассир ва иродаи қавӣ дар иҷрои кори дар пешистода ба вучуд меояд ва ин кумак мекунад, ки кори қолибу қаззоб ва хастакунанда иҷро карда шавад. Ҳамаи ин метавонад танҳо меҳнати пурмахсул, иқтисодӣ ва сернатичаро таъмин созад” [106, С. 20].

Аз ин рӯ, қабл аз ҳама бояд самти қамъиятиву фоидаовари фаъолияти меҳнати хонандагони синфҳои болоӣ, меҳнати пурмахсули онҳо дар ҳалли муҳимтарин вазифаҳои иҷтимоӣ тақвият дода шавад, самаранокии иқтисодии он баланд бардошта шавад. Зеро пӯшида нест, ки бисёр вақт маҳсулоти тайёркардаи хонандагон дар қойе фурӯхта намешавад ва амалан онҳо вақтро беҳуда мегузаронанд, ки ин боиси дилсардии хонандагон мегардад. Ғайр аз ин хонандагон мебинанд, ки масолеҳе, ки онҳо истифода мекунанд, чӣ гуна ғайрисарфақорона истифода мешаванд.

Таҷрибаи кори мо бо оилаҳо ва муассисаҳои таълимӣ нишон медиҳад, ки кори он гурӯҳ аз хонандагони синфҳои болоӣ аз назари тарбиявӣ нисбатан босамару бонатича аст, онҳо барои хонандагон дар дарсҳои нақшакашӣ расмҳои гуногун мекашанд, дар утокҳои маҳфилҳои техникӣ барои намоишгоҳҳои ноҳиявӣ шоҳмот, мизҳои қандакорӣ, сабадҳо барои қамъоварии меваҳо, лонаи парандаҳо ва дигар намуди бозичаҳо месозанд, ки баъдан онҳо фурӯхта мешаванд. Хонандагон замоне қаноатманд мешаванд, ки агар ба натиҷаи меҳнаташон на танҳо дар назди ҳамсолонашон, балки дар назди волидонашон эҳсоси масъулият кунанд.

Ҳоло дар қомеа беш аз ҳар вақти дигар хонандагон ба корҳои вобаста ба қамъоварии маводи ғизоӣ қалб мешаванд. Аз қумла, ғунучини картошка, помидор, меваҳои гуногун, пахта, рустаниҳои дорувор ва ғайра. Ҳарчанд хонандагон дар соатҳои фориғ аз дарсҳо ба ин гуна корҳо қалб мешаванд, вале мо набояд риояи қиддии принципҳои дастрасӣ ва нерӯву тавони онҳоро фаромӯш кунем. Агарчи онҳо хонандагони синфҳои болоӣ ва таҳсилкунандагони қоллечҳо мебошанд, вале аз рӯйи вижагиҳои синнусоливу қобилиятҳои қардӣ онҳо ҳамона

кӯдак ба ҳисоб мераванд. Маъмулан дар ин синну сол назар ба калонсолон қобилияти корӣ тезтар коҳиш меёбад. Вазифаи хеле мушкил сабабгори майлу рағбат ба кор намешавад ва ҳастагии ҷисмонӣ боиси беҳолӣ, “шикасти рӯҳӣ”, заъфи ҳама гуна таваҷҷӯҳ мегардад. Аз ин ҷо зарурати муайян намудани меъёр ё ғояи вазифаҳои меҳнатӣ на танҳо аз рӯйи мураккабии онҳо, балки аз рӯйи вақт низ ба миён меояд.

Маълум аст, ки хонандагони як синну сол ба ин ё он навъи кор муносибати дигаргуна доранд, ба он як хел омода нестанд. Баъзеи онҳо корро дӯст медоранд ва метавонанд кор кунанд, аллакай дорои малакаҳои корӣ низ мебошанд, гурӯҳи дигар ин гуна малака надоранд, сеюмиҳо умуман ба кор одат накардаанд. Аз ин рӯ, ба баъзе хонандагон мебояд кореро интихоб кард, масалан дар утоқҳои омӯзиши дарси меҳнат ва интихоби касб, маҳфилҳои техникӣ, шӯбаҳои варзишӣ ва ғайра, ки на танҳо барояшон мароқовар бошад шавқангез, балки натиҷаи меҳнаташонро ба зудӣ бубинанд, барои дигарон бошад кореро интихоб намуд, ки қуваву ирода дошта бошад.

Масалан, як таҷрибаи басо хуби кор дар маҳфилҳои техникийи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Хучанди вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд дорад. Дар таҳқиқоти худ мо ба хулосае омадем, ки:

- дар ҷараёни тайёр намудани хонандагон дар раванди касбинтихобкуни бояд донишҳо ва малакаҳои муосири онҳо, ки қаблан дар дарсҳои технология (таълими меҳнат) ва омӯзишҳои тарбияи меҳнатӣ дарёфт нагардида буданд, дарёфт ва ташаккул ёбад;

- дар ҷараёни омода намудани хонандагон дар интихоби касб дар онҳо бояд тасаввуроти мушаххас дар бораи касбу кор ва ихтисосҳо, ташаккул ёбад, майлу рағбаташон бедор шавад ва дар ниҳоят тамоилҳо ва омодагӣ ба касби мушаххас афзун гардад.

Таҷрибаи мусбат хангоми ҳалли масоили омодагии хонандагон ба ташкили раванди дарси таълими меҳнат хонандагон дар Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров маҳфуз нигоҳ

дошта шудааст. Устод М. Усмонов ҳангоми омодагӣ ба ҳалли масъалаи зикршуда принципҳо ва қонуниятҳои зеринро ном мебарад:

- роҳнамоии касбии хонандагон вобаста ба фаъолияти ҷисмонии ҳар як шахс ва дар равандҳои истеҳсоли, илмӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ моҳир, ки талаби ҷомеа мебошад, вобаста аст.

- раванди роҳнамоии касбӣ қонунан аз имкониятҳои хонандагон (хоҳиш, завқу, шавқу рағбат, зеҳн, иродаи шахс, дараҷаи ташаккули қобилият, дониш, вазъи саломатӣ, коромадӣ ва ғ.) вобаста мебошад».

Аз ин рӯ, фаъолияти хонандагон набояд ба бартараф намудани мушкилот ва мураккабҳои алоқаманд гардад. Кори ғоиданоки ҷамъиятии хонандагон ҳам дар муассисаи таълимӣ ва ҳам берун аз он бояд ба таври кофӣ бошиддат, системавӣ бошад ва барои дарёфти натиҷаҳои ҷашмрас мусоидат кунад.

Бар асоси андешаҳои боло метавон хусусиятҳои раванди таълими касбро ҷудо намуд:

1. кӯшиш барои гирифтани касби мушаххас, ки ангеҷаҳои таълим ва алоқаи зиёдро ба предметҳои махсус ва таълими касб муайян месозад;

2. самти бунёдии раванди таълим, ки шогирдро ба маҳорату нерумандӣ дар омӯзишу донишомӯзӣ ва ҳаллу ҷасли вазифаҳои амалӣ мусаллаҳ месозанд;

3. омӯзгорон ва устоҳои таълими касб, ки дар ҳадди комил ғанни худро ғаро гирифтаанд, омӯзгори касбҳо, мураббӣ ва тарбиягари хонандагон маҳсуб мешаванд;

4. дар раванди умумии оmodасозии мутахассисони баландихтисос таълими истеҳсоли ҳамчун қисмати таркибии раванди таълим, ки хосиятҳо ва вазифаву ҳадафҳои хоси худро доранд, аҳамияти махсус пайдо менамоянд;

5. воситаи муҳими таълими касбӣ меҳнати истеҳсоли маҳсуб мешавад, ки тобеи ҳалли вазифаҳои истеҳсоли мебошад;

б. хусусияти махсуси раванди касбомӯзӣ ҳамрангӣ ва омезиши таълим дар шароити муташаккилу шароити махсуси истеҳсоли мебошад.

Таҷрибаи пешқадами баъзе омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ нишон медиҳад, ки донишҳои хуби синнусолӣ ва қобилиятҳои фардии хонандагон, машварати духтур ва таъмини назорати тиббӣ, назорати хонандагони синфҳои болоӣ дар раванди кор имкон медиҳад, ки аз нигоҳи таҳлили педагогӣ асоснок ва гуногун бошад, вале фаъолияти корию меҳнати онҳоро ба меъёр даровардан лозим. Дар ин ҳолат, таърифи натиҷаи таҷриба нишон медиҳад, ки омӯзгорон ва дигар мутахассисон бояд ба чунин низомии илман асоснокшудае чун мутобиқати имкониятҳои фикриву ҷисмонии хонандагон ба сатҳи мувофику муносиб шиддати онҳоро ба роҳбарӣ гиранд.

Зикр кардан бомаврид аст, ки педагогӣ барҷастаи тоҷик С. Қодиров қайд мекунад: «Солҳои охир ин ҷанба низ ошкор мешавад, ки тарбияи фикрии бачаҳо аҳамияти иҷтимоӣ касб мекунад. Ташакули тамоюли иҷтимоии наврасон ба ин ё он намуди фаъолият метавонад ба рушди сифатҳои чун муносибати бо тавачҷуҳ ба иҷрои вазифаҳои хонагӣ, пурратар дар хотир нигоҳ доштани маълумоти дарсӣ ва муносибтар амалӣ намудани амалиётҳои тафаккурии худ мусоидат намояд. Барои рушди ин сифатҳо ба волидон зарур аст дақиқан он вазифаҳоеро муайян кунанд, ки на танҳо ба иҷрои вазифаҳои хонагӣ, балки ба иҷрои баъзе мушкилоти хоҷагӣ дар хонавода дахл доранд» [47, С. 25- 26].

Самаровариву таъсирбахшии фаъолияти тарбиявӣ муҳлате, ки хонандагони синфҳои болоӣ ба он ҷалб мешаванд, аз бисёр ҷиҳат ба муҳтаво ва тартиботи кор вобаста мебошад. Аз ин рӯ, омӯзгорро лозим меояд дар фаъолияти интихоби касб ҳамроҳ бо волидон дар муайян намудани касб бояд хеле бомаъсулият бошанд ва омилҳои зеринро ба назар гиранд: вимаҷгии шароитҳои маҳаллӣ, истеҳсолоти маҳаллӣ ва ниёзҳои он ба мутахассисон; майлу рағбат ва завқу хоҳиши хонандагони синфҳои болоӣ ба ин ё он намуди касбу ҳунаро; иқтидору

зарфиятҳо дар ҳоли рушди меҳнат, ғанӣ будани муҳтавои он аз унсурҳои зеҳниву эҷодӣ.

Ба ақидаи Н.К.Крупская «Меҳнате, ки ба он ҷалб мешаванд, бояд на танҳо ҷисмонӣ, балки фикрӣ низ бошад...» [60, С. 22-23].

Аз нигоҳи мазмуну муҳтаво он бояд хонандаро ба фикр кардан водор созад, хонандагони синфҳои болоӣ донишҳои умумӣ ва махсусро дар ҳалли вазифаҳои техникӣ, технологӣ ва ташкилӣ, ки дар ҷараёни кор ба вучуд меояд, истифода намоянд. Ҳамзамон меҳнати истеҳсолӣ бояд ақлу зеҳни хонандагонро ғанӣ созад, пурра кунад, ба такмили дониш ва малакаҳо сабаб шавад, яъне, на танҳо вазифаи тарбиявӣ дошта бошад. Аз ин рӯ, ба меҳнати истеҳсолӣ, ки дар он хонандагон ҷалб мешаванд, бояд муҳтавои касбухунаромӯзӣ дошта бошад, яъне дар раванди истеҳсолӣ, олот ва воситаҳои корӣ бояд бар пояи асосҳои умумиилмии техника ва технология дар истеҳсолоти муосир пешниҳод шуда бошанд.

Маҳз дар кори эҷодӣ, дар ягонагӣ ва пурратар омӯхтани он вазифаи педагогӣ ва ахлоқӣ зоҳир мегардад, рушди ҳамаҷонибаи мувофику муносиби шахсияти хонандаи синфи болоӣ ошкор мешавад, онҳо таҷрибаи инкишофёбандаи муносибатҳоро аз худ мекунанд.

Дар шароити кунунӣ чунин самтҳои технологӣ бештар густариш ёфтаанд, ки дар ҷараёни онҳо технологияи компютерӣ иборат аст аз:

1. воситаи пешниҳоди маводи таълим ба хонанда барои интиқоли дониш;
2. воситаи дастгирии иттилоотии равандҳои таълим ҳамчун сарчашмаи иловагии иттилоот;
3. воситаи муайянсозии сатҳи дониш ва назорати азхудкунии маводи таълим;
4. воситаи баргузории озмоишҳои таълимӣ доир ба мавзӯи омӯзиш;
5. дастгоҳи умумӣ барои дастгирии малакаҳои амалии истифодаи донишҳо;

б. яке аз унсурҳои муҳим дар фаъолияти ояндаи касбии хонандагон.

Дар замони ҳозира дар бисёр муассисаҳои касбии таълимӣ маҳсулоти барномавии ҷудогонаи таълимӣ тадвину таҳия мешаванд. Ин аз низоми комили автоматии таълим иборат буда, дар навбати худ фарогири маҷмӯи маводи таълимӣ – методӣ (намоишӣ, амалӣ, назариявӣ, назоратӣ) ва барномаҳои компютерӣ мебошад, ки ҷараёни таълимро идора менамояд.

Инкошофи технологияи компютерӣ дар даҳсолаи охир имконоти зиёду судмандро дар ихтиёри инсонҳо гузошт ва афзоиши рӯзафзунӣ самаранокии компютерҳои шахсӣ истифодаи васеи технологияи **мултимедияро** имконпазир намуд.

Технологияи мултимедиа (мултимедиа аз калимаи англисии multimedia гирифта шуда, маънояш «муҳити серҷузъа» мебошад) фарогири барномаҳои мебошад, ки истифодаи матн, нақша, видео ва дигар воситаҳоро имконпазир мегардонад. Касбомӯзии муосирро бе истифодаи ин технология тасаввур намудан мушкил аст. Ин технология ба истифодаи васеи компютерҳо дар ҷараёни таълим имконият муҳайё месозад.

Мо чунин меҳисобем, ки имкониятҳои бо унсурҳои зехнӣ эҷодӣ бою рангин сохтани меҳнати хонандагони синфҳои болоӣ, ҷалби умумии онҳо ба кори эҷодии техникӣ, истифодаи васеи компютер ва пайвастанӣ ин намуди фаъолияти хонандагон бо меҳнати истеҳсоли ба шумор меравад.

Тарбияи тафаккури иқтисодӣ, маҳорату малакаҳои хоҷагидорӣ дар шароитҳои нави ҳисоби хоҷагӣ ва худмаблағгузорӣ меҳнати истеҳсолии хонандагонро аз нигоҳи иқтисодӣ бою ғаниву рангин месозад. Гузашта аз ин, дар шароитҳои тезонидани рушди иҷтимоӣ-иқтисодии давлат беш аз ҳар вақти дигар алоқа миёни маориф, илм ва истеҳсолот наздиктар мешавад, таҳким меёбад, талабот ба беҳбуди корҳои таълиму тарбияи хонандагон дар самти ташкили низоми иқтисодӣ, истифодаи сарфаҷӯёнаи бучаи вақт, ки ба афзоиши сафи одамони соҳибмаълумот ҳам дар илм ва ҳам дар иқтисодиёт мусоидат мекунад, меафзояд. Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки олимони бисёр вақт баррасии

масоили тезутундро сарфи назар мекунад, пажухишҳои худро дар доираи масъалаҳои густариши тарбияи иқтисодии хусусӣ ва ҳатто дуюмдараҷаи насли наврас маҳдуд месозанд. Ҳоло ҳам фосилаи байни омӯзиш аз таҷриба, талоши илм ба таҳсилот бартараф нашудааст. Педагог С. Қодиров чунин меҳисобад, ки «Вақти он расидааст, ки дар бисёр тасаввуротҳо таҷдиди назар шаванд, равишҳои нави концептуалӣ, роҳҳо ва воситаҳои таъминкунандаи сифатан нави сатҳи тарбияи иқтисодӣ пайдо карда шаванд. Набояд фаромӯш кард, ки самти муҳими фаъолиятҳои илмӣ бояд омӯзиш ва таҳлили фаъолиятҳои омӯзишӣ – сатҳи тарбиявии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, таҳсилоти олии касбӣ оид ба татбиқи Концепсияи таҳсилоти миллий; ошкор намудани мушкилоти ҳос дар қори тарбияи иқтисодӣ, сабабҳои, ки монеъи бартараф намудани тамоилҳо ва зухурот; ҷамъбасти беҳтарин ҷизҳои, ки дар фаъолияти муассисаҳои таълимӣ ғун шудаанд; муайян намудани шароитҳои истифодаи дастовардҳои педагогҳо – озмоишгарон дар самти тарбияи иқтисодӣ бошад» [47, С 118-119].

Зикр бомаврид аст, ки ҷустуҷӯҳои эҷодӣ дар самти муайян намудани шаклҳои нисбатан самароварии идораи раванди таълимӣ ва ошкор сохтани имкониятҳо барои рушди иқтисодии хонандагон, майлу рағбати ҷиддӣ чун мақсади асосии ноил гаштан ба касби оянда бояд бошад.

Ҳамчунин масоили рушди худфаъолиятӣ ва худидории хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар қор, масъалаҳои меъёрбандӣ, ҳавасманд намудан ва пардохти музди меҳнат; робитаҳои мутақобилаи хонавода, муассисаи таълимӣ, коллективҳои меҳнатӣ ва хоҷагиҳои нави кишоварзӣ, ки дар деҳот яке аз унсурҳои муҳим ба шумор мераванд; масъалаҳои роҳбарияти педагогии касбӣ-меҳнатӣ истеҳсолии хонандагон . Таҷрибаи қори мо бо падарону модарон ва омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ имкон дод, ки чанд шакли ташкили меҳнати истеҳсолии хонандагонро махсус зикр кунем:

- меҳнати истеҳсоли метавонад чун кори ҷудогона ташкил карда шавад;

- дар хоҷагиҳои деҳот бештари корхоро метавон ба ин тариқ анҷом дод: масалан ҷамъоварии пахта ва дарави ғалладона ва дигар рустаниҳо, шинонидани ниҳоли дарахтон, пайванд намудани дарахтони мевадиханда, ҷамъоварии мевачот ва сабзавот, нигоҳубини ҳайвонотро метавон чун супориши ҷудогона иҷро кард.

Ҳар хонанда мустақилона аз аввал то ба охир силсилаи технологиро метавонад анҷом диҳад ва ин барояш имкон медиҳад, ки равандҳои кориро яке пайи ҳам аз худ кунад, аз сӯйи дигар ин тарбияи фардии шахс дар масъулият ба кори фармудашуда, боинсофию дурусткорӣ, рушди ирода сабаб мешавад. Аммо таҷриба нишон медиҳад, ки машғул шудан ба шаклҳои ҷудогонаи меҳнат то ҳадде имкониятҳои тарбиявии ӯро маҳдуд месозад. Хонанда метавонад ба маҳсули меҳнати рафиқонаш бепарво бошад.

Аз ин рӯ, онҳо бояд ба кори меҳнати якҷояву дастаҷамъӣ ҷалб шаванд. Ҳоло хоҷагиҳои деҳқонӣ бештар фаъолият мекунанд, ки амалан вазифаҳои колхозу совхозҳои пештарро, ки айни замон ҳамчун хоҷагии деҳқони фаъолият мекунанд, иҷро мекунанд. Вале аз тариқи ҳисоби хоҷагӣ ва худсармоягузорӣ; гурӯҳи хонандагон иборат аз 5-7 нафар мева мечинанд ва ҳатто аксияҳои кутӯҳмуҳлати кориро ба роҳ мемонанд, ки гурӯҳҳои калони хонандагон тибқи шартнома анҷом медиҳанд. Ин гуна ташкили кор ба ташаққули сифатҳои ахлоқӣ ва рафтор мусоидат мекунад, малакаҳои муқоламаро тақвият медиҳад.

Бояд қайд кард, ки ҷуноне натиҷаҳои таҷрибаи ҷустуҷӯии мо нишон медиҳад, кори дастаҷамъӣ, вақте ҳар вазифаи меҳнатӣ бо дақиқ нишон додани шахсони масъул ва ҳамаи коллектив муташаккилона иҷро карда мешавад, таъсири калони тарбиявӣ дорад. Миёни ширкаткунандагони он муносибатҳои аз ҳам вобаста, ҳисси масъулият ва назорат барқарор мешавад. Ҷалби хонандагон ба ин низоми муносибатҳо дар раванди меҳнати истеҳсоли ба тарбияи интизомнокӣ,

серталабӣ, поквичдонӣ, масъулиятшиносӣ, талош барои кумаки хамдигарӣ ва ғайра ёри мерасонад.

Воқеъист, ки аз соли 2015 на танҳо дар бисёре аз воҳидҳои сохтори низоми маориф, балки дар кумитаи марказии иттифоқи касабаи ҷумҳурӣ низ кор оид ба рушди минбаъда ва такмили гуногуннавъии шаклҳои ташкили меҳнати истеҳсолии ҷамъиятии фойданок фаъол шуд. Ин бригадаҳои истеҳсолии хонандагон дар бисёре аз хоҷагиҳои деҳқонии деҳот, қитъаҳои ҷангалпарварӣ, урдугоҳҳои меҳнатӣ ва истироҳатии вилояти Суғд мебошад. Маҳз дар иттиҳодияҳои меҳнати хонандагон, ки бар пояи он коллективҳои муташаккил ва муттаҳиди хонандагон ташкил шудаанд, шароитҳои муносибу мусоидро барои рушди худфаъолияти ва худидории хонандагон ба вуҷуд меоранд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки волидон ва омӯзгорон бояд ҳама талошҳоро анҷом диҳанд, то ин ки хонандагон ҳарчи бештар ширкати худро дар созмондеҳӣ ва баррасии нақшаҳои омӯзишӣ, тарбиявӣ, истеҳсолӣ ва роҳҳои расидан ба ҳадаф дар ташкили меҳнат ва ҷамъбасти натиҷаҳои он дар такмили чараҳои кор таҳким бахшанд.

Низоми маориф ба он тавачҷуҳ мекунад, ки на танҳо муассисаи таълимӣ, балки волидон низ ба сарнавишти бачаҳои худ дар мавриди интихоби касб таҳаммулпазир бошанд. Айни замон махсусан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳрҳои Хучанд, Исфара, Конибодом, Гулистон ва ғайра кумитаҳои падару модарон ба фаъолият пардохтанд, ки мо фаъолияти онҳоро аз соли 2010 то ин чониб ба назар мегирем. Онҳо даст ба ҳалли ин гуна мушкилиҳо заданд:

- бо кадрҳои соҳибистеъдод ва баландихтисос таъмин будани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- сармоягузори иловагӣ ба омӯзгорон (маблағе, ки волидон ихтиёри медиҳанд);
- таъмири бино ва синфхонаҳо;
- харидани китобҳои дарсӣ, таҷҳизоти гармкунандаи синфхонаҳо ва ғайраву ҳоказо.

Дар самти муносибатҳо миёни кормандони омӯзгорӣ ва маъмурият, ҳамчунин миёни омӯзгорон ва падару модарони хонандагон тағйиротҳое ба вуҷуд омадаанд. Муносибатҳои волидон ва омӯзгорон тибқи ҳамкориҳои педагогӣ мавқеи хоса ёфт. Дар иртибот ба одди кардани муносибати мутақобилаи муассисаи таълимӣ ва волидон Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ тадбирҳое чиҳати танзими ин раванд андешид. Дар ин маврид бо назардошти ҳамкорихоии педагогӣ миёни падару модар ва омӯзгорон дар баланд бардоштани роҳнамоии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Вазорати маориф ва илм қарору фармоишҳои зиёде ба имзо расиданд.

Аз ҷумла:

1. Низомнома дар бораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1996), ки ташкили кумитаҳои падару модарон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро пешбинӣ мекунад.

2. Низомнома дар бораи шӯрои васояти муассисаҳои таълимӣ аз 6.08.2005 с., ки ба рушди муассисаҳои таълимӣ аз тариқи механизмҳои нави идорӣ мусоидат намуд.

3. Нақшаи дарсӣ барои ҳамаи навъҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.02.2010, ки ҳуқуқи аз ҷониби волидон интихоб шудани гузинаҳои (вариантҳо) нақшаи таълимӣ барои фарзандонашонро пешбинӣ мекунад.

4. Низомнома дар бораи озмуни «Беҳтарин кумитаи падару модарон дар соли 2005,2010,2012»

5. Низомнома дар бораи механизмҳои татбиқи амалии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» оид ба фаъолиятҳои пулакии омӯзишӣ дар муассисаҳои таҳсилотӣ (солҳои 1998, 2013), ки ба муассисаҳои таълими иҷозат дод, то ин ки сармояҳо ва захираҳои иловагиро барои таъмини фаъолияти муътадили муассисаи ҷалб кунанд.

Ин санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии қабулшуда ба он равона шудаанд, ки робитаҳои мутақобили миёни муассисаи таълимӣ ва волидон пояҳои хуби қонунӣ дошта бошанд ва ба рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи

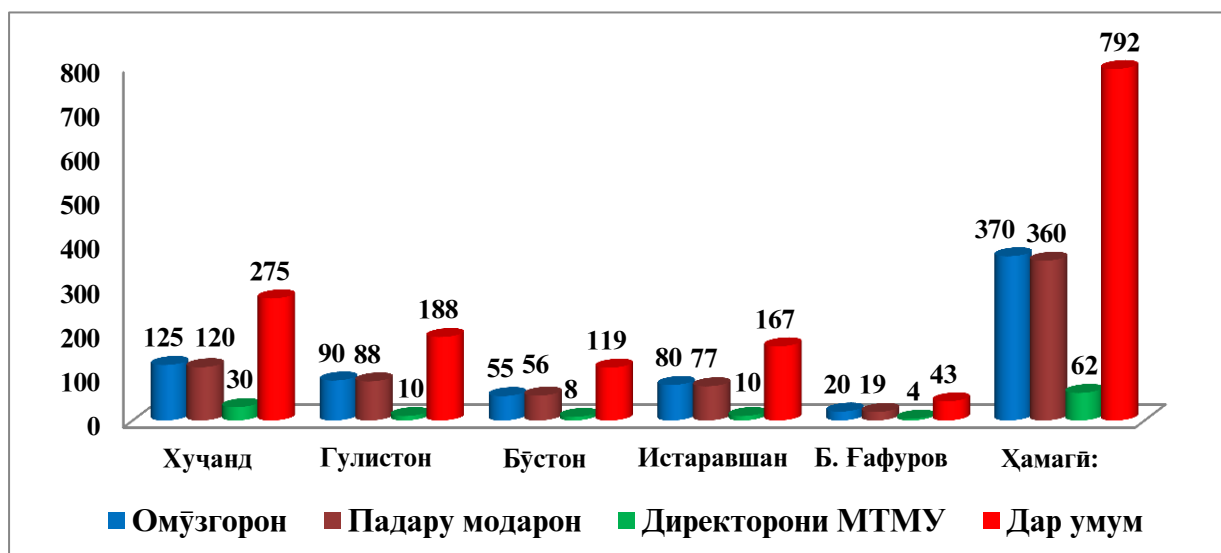
умумӣ мусоидат намоянд.

Ҷамзамон бо ин тӯли чанд соли охир бисёр созмонҳои байналмилалӣ, сармоягузoron бо Вазорати маориф ва илм озмоишҳое ҷиҳати татбиқи моделҳои мухталифи фаъолнокии ҷамъиятии волидонро оғоз карданд.

Чунончӣ, солҳои 2018-2019 мо таҳқиқоти сотсиологие бо номи «Таҳлили ҳолати низоми таҳсилот дар вилояти Суғд»-ро гузаронидем. Пурсиш 792 нафарро дар шаҳрҳои гуногуни вилояти Суғд фаро гирифт.

Ҷадвали 4. Теъдоди ширкаткунандагон дар таҳқиқоти сотсиологӣ

№	Шаҳр	Омӯзгорон	Падару модарон	Директорони МТМУ	Дар умум
1	Хучанд	125	120	30	275
2	Гулистон	90	88	10	188
3	Бӯстон	55	56	8	119
4	Истаравшан	80	77	10	167
5	Б. Ғафуров	20	19	4	43
	Ҷамагӣ:	370	360	62	792

Ҳангоми гузаронидани пурсиш ва пажӯҳиш дар қатори саволҳо оид ба сиёсат, иқтисод, маориф ҳамчунин ба масоили муносибатҳои мутақобили муассисаи таълимӣ ва падару модарон низ дахл карда шуд.

Масъалаи робитаҳои дучонибаи муассисаи таълимӣ ва ҷомеа дар шароити кунунӣ, дар ҳоле ки кумақҳои моливу моддии падару модарон ва ҷалби воситаҳои хусусӣ ба маориф яке аз қоидаҳои бозори иқтисодӣ мегардад, бисёр муҳим аст. Барои омӯзиши муфассали иртиботҳои мутақобилаи оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа ҳафт савол ба ҳам оварда шуданд:

Дар боби аввал савол ба худи омӯзгорон:

1. Саҳми падару модарон дар роҳнамоии касбӣ, омӯзиш ва интиҳоби касби фарзандон.

2. Иштироки волидон дар дарсҳои омӯзгорон аз ҷумла мавриди интиҳоби касб.

3. Сухбати падару модар дар масъалаи интиҳоби касб ва омӯзиши касбу ҳунар дар тарбияи фарзанд.

4. Ёрии падару модар дар омӯзиши касбҳои миллӣ ва замонавӣ ба фарзандон.

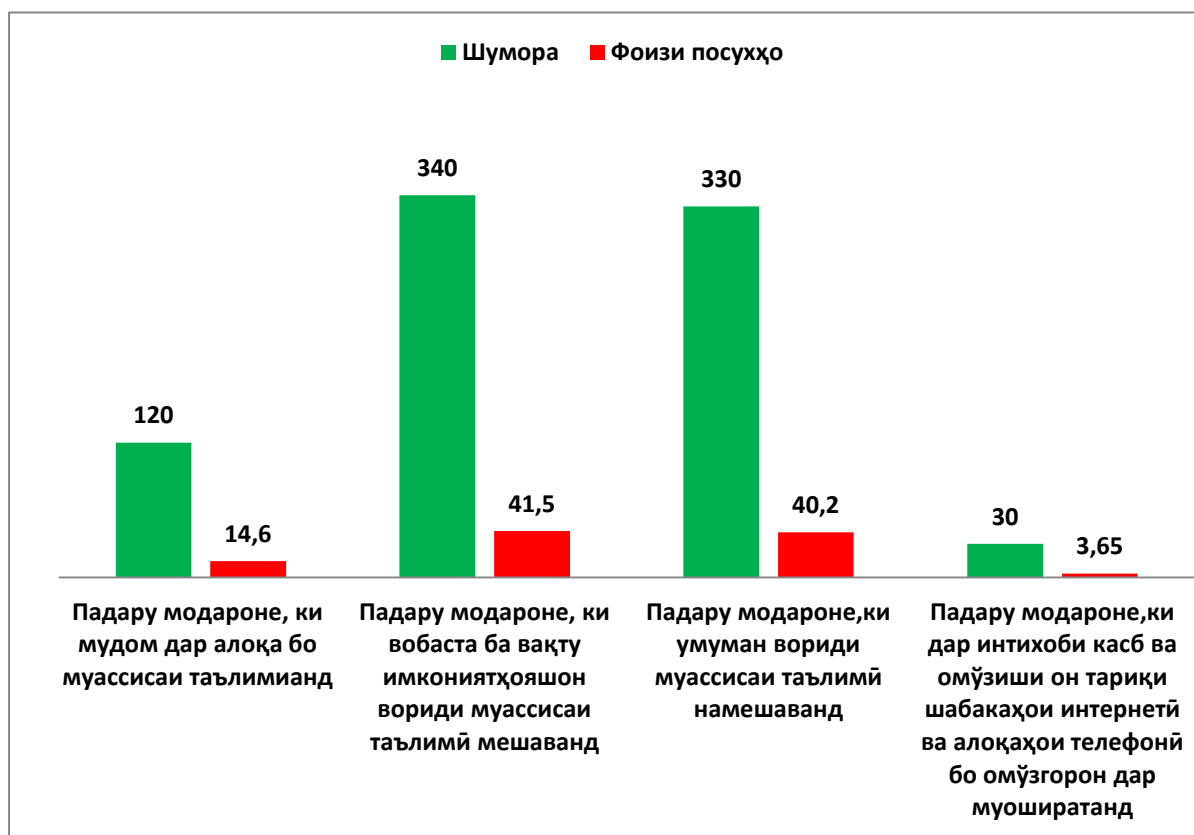
5. Мушкилоти робитаҳои мутақобилаи муассисаи таълимӣ ва оила.

6. Масъалаҳои баланд бардоштани фаъолнокии моддӣ.

Мо ин суолҳоро дар ҳамаи намудҳои пурсишнома ворид намудем. Масалан, суоли яқум саҳми падару модарон дар роҳнамоии касбӣ, омӯзиш ва интиҳоби касби фарзандон аз чи иборат буд. Дар ин масъала бо роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ суҳбат гузаронида шуд. Роҳбарияти муассисаи таълимӣ тибқи назорат ва мушоҳидаи худ ба ин савол чунин посух дод:

Ҷадвали 5. Ҷавоби роҳбарияти муассисаи таълимӣ

№	Посухҳо	Шумора Синфи 7-11	Бо %
	Посуhi директори муассисаи таълимӣ	820 нафар	100%
1	Падару модароне, ки мудом дар алоқа бо муассисаи таълимианд	120	14,6
2	Падару модароне, ки вобаста ба вақту имкониятҳояшон ворида муассисаи таълимӣ мешаванд	340	41,5
3	Падару модароне, ки умуман ворида муассисаи таълимӣ намешаванд	330	40,2
4	Падару модароне, ки дар интиҳоби касб ва омӯзиши он тариқи шабакаҳои интернетӣ ва алоқаҳои телефонӣ бо омӯзгорон дар муоширатанд	30	3,65

Таҳқиқоти мо ба муайян намудани ҳадди кумаки моддиву пулии волидон дар чараёни таҳсили фарзандонашон дар муассисаи таълимӣ ва дастгирии омӯзгорон маҳдуд нашуд. Масъалаи дигари нисбатан муҳим – ин ширкати худӣ падару модарон дар раванди таҳсил – баррасӣ ва қабули нақшаҳои таълимӣ, идораи муассисаи таълимӣ, ҳалли мушкилоти фаъолиятҳои ояндаи касбии фарзандони онҳо ба шумор меравад.

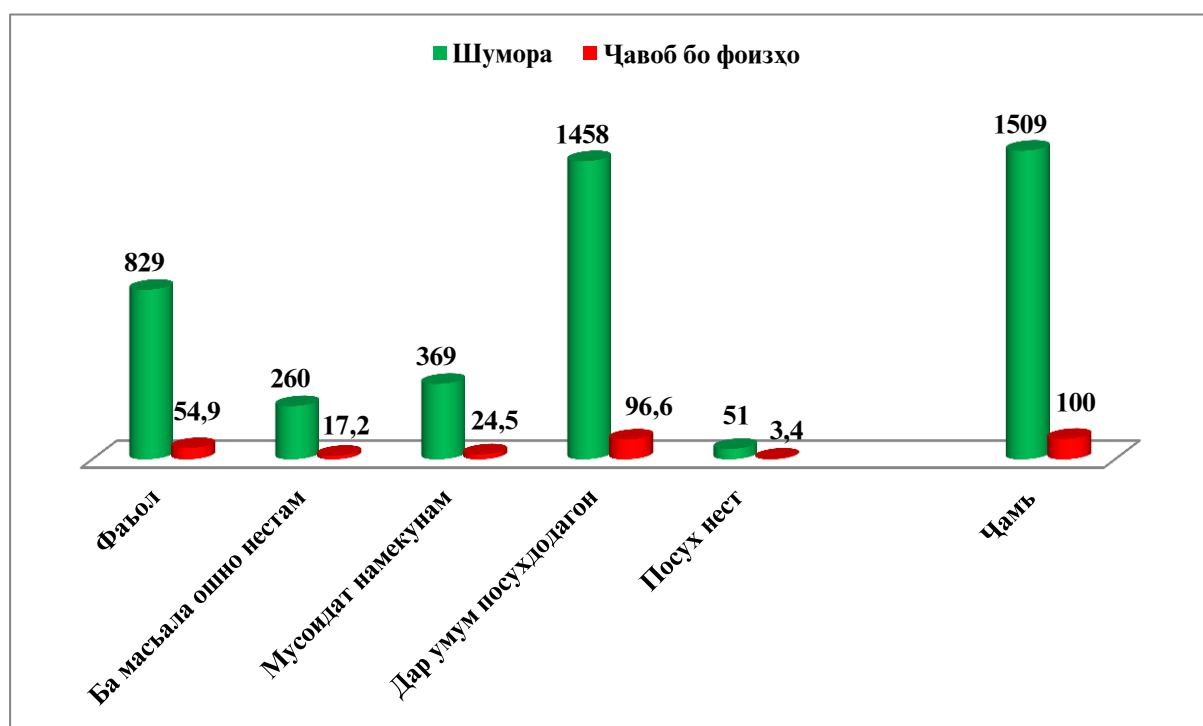
Бо мақсади муайян намудани ҳадди ширкати волидон дар раванди таҳсил дар пурсишномаҳо суолҳои мутобиқ ба он ворид карда шуда буданд. Қабл аз ҳама мехоҳем қайд кунем, ки меъёрҳои ҳукукии ҷалби падару модарон дар фаъолияти ҳаётии муассисаи таълимӣ роҳи ҳалли худро ёфта буд. Зеро ҳолатҳои асосии равобити мутақобилаи оила ва муассисаи таълимӣ дар татбиқи «Барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 , 2021-2025 (минбаъд - Барнома) дар асоси моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон", моддаи 13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи мусоидат ба шугли аҳоли", қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2010, № 499 "Дар бораи Концепсияи раҳнамоии касбии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон", қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, № 373 "Дар бораи Қоидаҳои ташкили низоми тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии шаҳрвандони бекор" таҳия гардидааст. Диққати моро он нуқта ҷалб намуд, ки бахшҳои ин барнома дар амал чӣ гуна татбиқ мешаванд, чӣ монетаҳо дар амалӣ шудани онҳо вучуд доранд ва ғайраву ҳоказо.

Ба суоли «Мусоидати шумо дар интихоби нақшаи таълим дар интихоби касб дар раванди таълиму тарбия дар муассисаи таълимӣ чӣ гуна аст?» 829 нафар (54,9%) аз ҷумлаи падару модарони пурсидашуда посух доданд, ки онҳо дар ин раванд басо фаъолона иштирок мекунанд. Аз як ҷиҳат натиҷа хурсандиовар аст, вале аз ҷониби дигар тахмин

меравад, ки ин маълумот ба ҳақиқат рост намеояд. Аммо ҳатто дар ҳоли мавриди қабул будани ин рақам низ натиҷа наметавонад комилан хурсандибахш бошад. Наметавонад боиси нигаронӣ набошад, ки 41,7% падару модарон дар интихоби нақшаи таълим дар интихоби касб ё ширкат намекунанд ва ё аслан дар ин бора тасаввурот надоранд. Натиҷаи ин пурсишро дар ҷадвали зер меорем:

Ҷадвали 7. Нишондиҳандаи ширкати падару модарон дар интихоби нақшаи таълимӣ ҷихати интихоби касб дар муассисаи таълимӣ

Ҷавобҳо	Табдод	%
Ҷаъол	829	54.9
Ба масъала ошно нестам	260	17.2
Мусоидат намекунам	369	24.5
Дар умум посухдодагон	1458	96.6
Посух нест	51	3.4
Ҷамъ	1509	100

Ҳамзамон аз омӯзгорон суол шуд: «Шумо бо волидони хонандагон чӣ иртибот дар мавриди роҳнамоӣ дар интихоби касби наврасон доред?» Бештар аз нисфи зиёди омӯзгорон (56,1%) посух доданд, ки иртиботи хеле наздик доранд; 33,3% гуфтанд, ки иртиботи давраӣ доранд. Посуххоро дар ҷадвали 8 меорем.

Ҷадвали 8. Нишондиҳандаҳои иртиботи волидон дар роҳнамоии касбии фарзандон

Посухро	Табдо	%
Иртиботи наздик	1142	56,1
Давраӣ	678	33,3
Кам	185	9,1
Робита надоранд	14	0,7
Посух надоданд	17	0,8
Дар умум:	2036	100

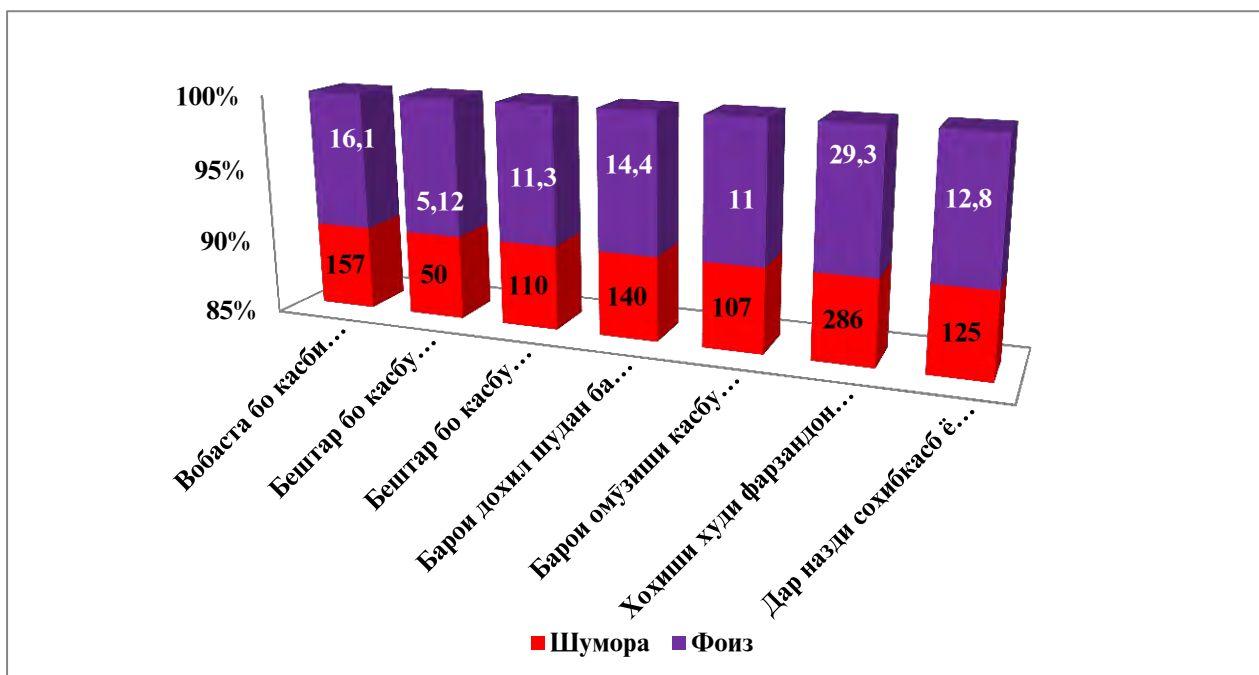
Ҳамин тариқ, посух ба суоли «Оё муносибат миёни муассисаи таълимӣ ва падару модарон дар даври истиқлолият тағйир ёфтааст?» нишон медиҳад, ки оре, тағйир ёфтааст ва ба самти мусбат тағйир меёбад.

Суоли навбати ба ҳуди падару модарон яъне “Ёрии падару модар дар омӯзиши касбҳои миллӣ ва замонавӣ ба фарзандаш чи гунааст”. Волидон тибқи ин суол ҷавобҳои гуногун иброз намуданд, ки мо натиҷаи онро тибқи ҷадвали зер нишон медиҳем:

Ҷадвали 9. Нишондиҳандаҳои ёрии падару модар дар омӯзиши касбҳои миллӣ ва замонавӣ ба фарзанд

№ т/р	Посуҳои падару модарон	табдо	Фоиш %
	Миқдори иштироки падару модарон	975	100%
1	Вобаста бо касби интихобнамудаи фарзанд ба ӯ ёрӣ мерасонем	157	16,1
2	Бештар бо касбу ҳунарҳои мардумӣ	50	5,12
3	Бештар бо касбу ҳунарҳои замонавӣ	110	11,3
4	Барои дохил шудан ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ кӯшиш мекунем	140	14,4

5	Барои омӯзиши касбу ҳунар маблағи иловагӣ лозим аст, ки имконият дастрас нест	107	11
6	Хоҳиши ҳуди фарзандон дар омӯзиши касбу ҳунар дида намешавад	286	29,3
7	Дар назди соҳибкасб ё ҳунарманде ҳунар омӯхта истодааст	125	12,8

Тибқи натиҷаи посухи волидон дар чадвали 6 чунин хулоса ба миён омад, ки қисми зиёди хонандагон аз надоштани шароит, имконият ва хоҳиш дар омӯзиши касбу ҳунар фориғболи намуданд.

Аммо мехостем қайд кунем, ки ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳури Тоҷикистон лозим меояд, корҳои зиёдеро бояд анҷом диҳанд то, ки равобити мутақобилаи муассисаи таълимӣ ва оиларо рушд диҳанд, доираи имконоти ин гуна робитаҳо барои падару модарон васеъ гардад.

- таъсиси таълими ройгон барои омӯзиши касбу ҳунар дар назди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- шавқу рағбати хонандагонро дар омӯзиш ва интиҳоби касб бедор созанд;

- равобити мутақобилаи оила ва муассисаи таълимиро дар интиҳоби касб ва омӯзиши он ҷоннок гардонанд.

2.3 ТАШКИЛИ ОЗМОИШҶО ДОИР БА ҲАМКОРИИ ОИЛА, МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА ҶОМЕА ОИД БА РОҲНАМОИИ КАСБИИ НАВРАСОНУ ҶАВОНОН ВА НАТИҶАГИРӢ АЗ ОН

Ҳангоми муайян намудани ҳадафҳо, вазифаҳо ва корҳои касбинтихобкуни бо хонандагони пеш аз ҳама вижагиҳои дурнамои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ бо назардошти фаъолияти хоҷагии халқ ба мутахассисони соҳибтаҳассусро дар назар гирифтаем.

Иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вижагиҳо ва гароишҳои пайдошуда аз моҳияти муносибатҳои истеҳсолии демократӣ, сатҳи умумии рушди нерӯҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ мушаххас мешавад. Ҳамроҳ бо ин ҳама иқтисоди ҷумҳурӣ махсусиятҳои минтақавии худро дорад, ки аз тамоилҳо, аз вижагии захираҳои табиӣ бармеояд. Махсусияти дигари кишвар дар он аст, ки бо вучуди барзиёдии захираҳои меҳнатӣ як қатор корхонаҳои саноатӣ, ташкилотҳои соҳтмонӣ, кишоварзӣ на танҳо аз нарасидани қувваи корӣ ранҷ мебаранд, балки устодону омӯзгорон низ намерасанд.

Ҳамчунин бояд қайд кард ва инро таҳқиқоти мо низ собит мекунад, ки дар интиҳоби касб ба хонандагони деҳот анъанаҳои ҷорӣ миллӣ, маҳаллӣ, хонаводагӣ таъсири муҳим мерасонанд ва дар ҳамин иртибот Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарори махсусе дар мавриди ҷудо кардани квотаи президентӣ барои ҷавонписарон ва ҷавондухтарони дар деҳотро қарор қабул кард.

Ба ҳамоиши аҳолии деҳот, бахусус ба ҷавонони донишомӯзи деҳотӣ ба муҳити шаҳр як қатор омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ (нарасидани макони зист, омӯзгорон, муассисаҳои таҳсилоти томақтабиво таҳсилоти миёнаи умумӣ) монеъ мешаванд.

Аз ин ҷо мушкилоти муҳими иҷтимоӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ-равонӣ ва педагогӣ сар мезанад, ки дар ояндаи наздик бояд роҳи ҳалли худро пайдо кунанд.

Дар ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ-психологӣ дар навбати аввал ҳалли масъалаи баланд бардоштани зудҳаракатии хонандагони таҳсилоти

миёнаи умумии деҳот барои ҷалби онҳо ба кори оянда дар соҳаҳои гуногуни иқтисоди ҷумҳури ва дар қадами дуюм таъмини онҳо ба мутобиқати иҷтимоӣ-психологӣ и деҳот ба шароитҳои маҳали шаҳр дар таҳсил, муҳити зист, рафтор ва ғайра қарор мегиранд.

Ҳалли вазифаҳои номбаршудаи психологӣ-педагогӣ ба ин оварда мерасонад: омода намудани докталабони оянда дар таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо, коллеҷҳо, гимназияҳо мутобиқ ба талаботи истеҳсолоти ҷамъиятии кишвар ба кадрҳо ва тағйири тамоюли хонандагони деҳот бо мақсади истифодаи онҳо оянда дар корхонаҳои саноатӣ, соҳтмон ва низоми маориф. Аммо чуноне таҷрибаи раванди муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ нишон медиҳад, самаровариҳои гароиши касбӣ аз фаъолсозӣ ва ҳамроҳангсозии амали волидон, омӯзгорон ва дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ дар ташаккули ҳадафҳои касбии хонандагон дар чараёни фаъолиятҳои омӯзишӣ ва ғайриомӯзишӣ вобаста мебошад. Фаъолсозии раванди омӯзиш – ин такмили равишҳо ва шаклҳои ташкили фаъолиятҳои таълимӣ мебошанд, ки фаъолиятҳои мустақили назариявӣ ва амалии хонандагонро дар ҳамаи паҳлуҳои раванди омӯзишӣ таъмин мекунанд» [86, С. 19].

Зикр бомаврид аст, ки марҳилаи муосири омодаسازیи хонандагон ба фаъолиятҳои ояндаи касбӣ-меҳнатӣ бештар аз фаъол гардидани ва дигар ниҳодҳои иҷтимоии тарбия вобаста мебошад.

Маҳз дар муассисаи таълимӣ ва баъдан дар хонаи падару модар, корхонаҳои сарпараст, хоҷагиҳои деҳқонӣ, марказҳои тамоюли касбии хонандагон метавонанд дониш ҳосил кунанд, соҳиби маҳорату малакаҳо шаванд, бо хоҷагиҳои бисёрсоҳа, дурнамои рушди он ошно шаванд, талаботҳои мушаххасеро, ки онҳо дар назди кормандон мегузоранд, донанд. Дар ин ҷо, дар чараёни омӯзишии кор хонандагон метавонанд қобилиятҳои худро озмоянд, коршоямии худро ба ин ё он навъи меҳнат санҷанд, ва дар ин асос касберо интихоб намоянд, ки на танҳо муносиби лаёқату нерӯи онҳо бошад, балки дӯстдоштани бошад.

Таҷрибаи таҳқиқоти гузаронидашуда нишон медиҳад, ки фаъол

шудани раванди омӯзиш аз омӯзгор усулу равишҳоеро талаб мекунад, ки ба тарбияи ташаббускорӣ ва мустақилият мусоидат намоянд.

Аз ин рӯ, вазифаи омӯзгор ташкили шакл, равишҳо, намудҳои фаъолият ба тариқест, ки чараёни таъсир ба шахсияти хонанда ҳадафнок бошад. Шаклҳо метавонанд вобаста аз теъдоди хонандагон умумӣ, гурӯҳӣ, маҳфилӣ, фардӣ ва ғайра бошанд.

Чунончӣ, машғулиятҳои умумӣ метавонанд факултативӣ оид ба тамоюли касбӣ дар ҳамаи дарсҳо, аз ҷумла дарсҳои омӯзиши меҳнат, конферонсҳо, баҳсу муколамаҳо, мизҳои мудаввар ва ғайраҳо бошанд. Фаъолияти гурӯҳ метавонад дар шакли суҳбат, сайру саёҳат, машғулиятҳо дар гурӯҳҳо ва маҳфилҳо ва ғайра анҷом ёбад. Фардӣ метавонад кор бо хонандагони синфҳои болоӣ дар гурӯҳҳо ва синфҳо гузаронида шавад.

Дар шароити кунунӣ олимони ва омӯзгорон ба технологияи таълим тавваҷҷӯҳи махсус зоҳир менамоянд. Дар илм самти иҷтимоии нав ва фанни наво бо номи технологияи педагогӣ ба вуҷуд омадааст.

Худи истилоҳи «технология», ки аз риштаи истеҳсоли иқтибос шудааст, дар риштаи маориф шартан истифода мешавад, вале худи технологияи педагогӣ ҳамчун навъи технологияи иҷтимоӣ ба монанди технологияи истеҳсоли хусусияти махсус надорад, вале аз назарияи психодидактика, психологияи иҷтимоӣ, кибернетика ва идора замина мегирад.

Ба усулҳои технологии педагогӣ дохил мешаванд:

1. Усули тамомияти технология, ки қонуниятҳои инкишофи низомии технологӣ, ҳамкориҳои сохтории онро ба ҳамкориҳои муштаракӣ ҳамроҳанги ҳамаи унсурҳои сохтории он пешбинӣ менамояд;

2. Усули вариантӣ – шахсии таълимӣ, ки мутобиқшавии технологияро бо хусусиятҳои шахсии хонанда, хусусиятҳои типӣ ва фардии он дар назар дорад ва ба фаъолияти омӯзиш таъсири судманд мерасонад;

3. Усули бунёдсозии самту чиҳатҳои касбии технология, ки фароҳамсозӣ ва инкишофи малакаҳои касбӣ, хусусиятҳои қобили мулоҳизаи касбии мутахассисро тибқи талаботи имрӯзу оянда таъмин месозад;

4. Усули дастгирии иттилоотии технологияи таълим, ки дар раванди педагогии таълим истифодаи воситаҳои санчидашудаи иттилооти техникаи компютери ро дар назар дорад.

Дар таҷрибаи кори низоми маориф шаклҳо, усулҳои зиёде қобили таваҷҷуҳи гароиши касбии хонандагон на танҳо дар ҷараёни кори омӯзишӣ, балки дар раванди корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ анҷом дода мешаванд.

Дар таҷрибаи кори мо бо хонандагон ҳангоми таҷрибаомӯзии донишҷӯёни педагог дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру деҳот ташкили дарсҳои факултативӣ дар ҷараёни дарсҳои мавҷуда дар барномаҳои омӯзишӣ ва нақшаҳои кори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умуми , маҳфилҳо, соатҳои синфӣ, сайру саёҳат дар корхонаҳо ва хоҷагиҳои деҳқонӣ, озмунҳо барои дарёфти унвони «Беҳтарин касб», олимпиадаҳо, мулоқотҳо бо пешқадамони истехсолот, намояндагони литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва ғайра фаъол гардонида шуд.

Дар шаклҳои номбурдашуда иттилооти касбӣ бо таблиғоти касбӣ ва фаъолсозии касбӣ алоқаманд мегарданд ҳангоме, ки хонандагон ҳар навъ фаъолиятро барои худ интихоб ва аз ин тариқ тавоноҳои худро «имтиҳон» мекунанд, майлу рағбат ва тамоилҳо мушаххас мешаванд.

Аксар вақт фарзандон ба касби волидон пайравӣ мекунанд. Дар мамлақати мо бисёр сулолаҳои меҳнатӣ мавҷуданд, ки пайравии умумии кориашон чандин даҳҳо солаҳо ро ташкил медиҳанд. Аммо, баъзан волидон наметавонанд дар оилаи худ тарбияи меҳнатии кӯдак ва омодагии ӯро ба зиндагии оянда дуруст ба роҳ монанд. Дар ин ҷо нақши роҳбари муассисаи таълимӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Шиносоии падару модарон бо масъалаҳои асосии тайёр кардани кӯдакон барои

интихоби касб, марҳилаи муҳим дар ҳамкориҳои омӯзгор бо волидон мебошад. Албатта, ин амал фаъолияти муассисаи таълимиро анҷом намедихад. Мувофиқи нақшаи дурнамои роҳнамоии касб, чорабиниҳои дигар низ дар назар дошта мешаванд.

Таъсири педагогӣ ҳамкорӣ бо падару модарон бо хонандагон бояд дар як низоми муайян амалӣ карда шаванд. Марҳилаи ибтидоии амалиёти муштараки педагогӣ бояд ченаки амиқ ва ҳамачонибаи сатҳи маърифати маънавии ҳар як хонанда бошад. Ғайр аз он, таҳлили тамоми ҳолати муносибатҳо, ки дар онҳо фаъолияти ҳаёти хонандагон дар оила, дар муассисаи таълимӣ, дар иртибот бо пиронсолон ва ҳамсолон дар вақти холии худ барои муайян кардани он муносибатҳои ноқис, ки дар зери он сифатҳо, одатҳо ва эҳтиёҷоти манфӣ ба вучуд меоянд, зарур аст. Бо назардошти ин маълумотҳо сатҳи таҳсилоти хонандагонро бо идеали шаҳрванде муқоиса кардан зарур аст, ки ба талаботи ҷомеаи мо ва пешрафти илмию техникӣ ҷавобгӯ бошад ва муайян карда шавад, ки дар кадом хонанда кадом хислатҳо бояд тарбия карда шаванд.

Ин марҳила аз пешгӯии педагогӣ мегузарад. Дар ин ҷо, дар асоси вазифаҳои тарбия ва шароити оила ва муассисаи таълимӣ, ки хонандагон мушаххас ба он дохил мешавад, бояд барномаи амалҳои муштаракро тартиб диҳад, яъне аниқ муайян карда шавад, ки бояд дар оилаи худ, дар муассисаи таълимӣ дар таътили тобистона кадом машғулиятҳоро иҷро мекунанд. Навъи зарурии муносибатро ҷӣ гуна эҷод кардан, онро ҷӣ гуна идора кардан ва тасаввур кунед, ки натиҷа ҷӣ гуна хоҳад буд. Ҳамзамон, волидон бояд на танҳо ҳадафҳои тарбияро, балки манфиатҳо ва ниёзҳои шахсро ба назар гиранд, донанд, ки ҷиҳатҳои мусбиро дар онҳо меомӯзанд ва доимо барои беҳбудии кор ба онҳо така мекунанд, барои ноил шудан ба намуди дилхоҳи муносибат барои фарзандон на танҳо дар муассисаи таълимӣ, балки дар оила низ муҳим аст. вақти холӣ мавриди берун аз муассисаи таълимӣ дар ҷои истиқомат, зеро дар ин ҳолатҳо таъсири омӯзгорон ҳамчун панди устодон қабул карда мешаванд. Тавассути фаъолиятҳои, ки дар

муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва гурӯҳҳои истехсолӣ, оила ва дар соҳаи муошират бо калонсолон ва ҷамсолон ба таври мақсаднок ташкил карда мешаванд, муносибатҳои мусбати ҷамъиятиро тақвият дода ва хислатҳои номатлуби фарзандонро нобуд кардан зарур аст.

Ин шакли фаъолсозии ташаккули раҳнамоиҳои касбӣ дар тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла созмондеҳӣ ва анҷоми сайру сайёҳат ба корхонаҳо ва хоҷагиҳои деҳқонии ноҳия ва шаҳрҳо ҷойгоҳи хос дорад. Дар ҷараёни таҷриба мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки комёбиро ҳам дар мавриди баргузори сайру саёҳатҳои умумӣ, шиносоии умумӣ бо корхонаҳо ва хоҷагиҳои кишоварзӣ ва ҳам дар сайрҳои ҳадафнок шиносоии мушаххас бо таҷҳизот гуногуни истехсолӣ, равандҳо, амалҳои кори коргарон ва заҳматкашонии хоҷагиҳои кишоварзӣ ва ғайра метавон ба даст овард, ба шарте, ки агар омӯзгорон вижагиҳои синнусолии хонандагон, майлу рағбат ва қобилияти онҳоро ба назар гиранд. Ҳамчунин муҳим он аст, ки ҳадафи сайру гашт ё ба матолиби барномавии дарси омӯзишӣ алоқаманд бошад ва ё ба самтгирии касбии вазифаҳое, ки омӯзгор, роҳбари синф ва ё роҳбари маҳфил ва ғайра гузоштаанд, мутобиқ бошад.

Дар ин росто ба рушди гароиши касбӣ, чуноне таҷриба нишон медиҳад, кори мустақилонаву амалии хонандагон ва мушоҳидаи самтҳои омӯзишӣ ва равандҳои касбӣ-меҳнатӣ таъсири бештар доранд.

Аз ин ҷиҳат кори омодагӣ ва иҷрои саёҳат тавассути омӯзгори муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №16 шаҳри Хучанд М. Расулова хеле ҷолибу омӯзанда аст. Пеш аз саёҳат омӯзгор суолномае таҳия мекунад, ки чунин мазмунро дар бар мегиранд:

1. Падару модари ту дорои кадом касбу коранд?
2. Оё ту дар бораи касбу кори онҳо маълумот дорӣ?
3. Оё ту ҷойи кори онҳо рафтаӣ?
4. Оё волидонат ба ту дар бораи касбу кори худашон нақл мекунанд?
5. Оё ту мукофоту ҷоизаҳои волидонатро медонӣ?

6. Оё ту хошиш дори дар оянда касбу кори волидонатро интихоб намоӣ?

Дар натиҷаи роҳандозии ин пурсишнома (миёни 35 нафар хонандагон) маълум гардид, ки:

- 18 нафар пурсидашудагон медонанд, ки падар ва модарашон дар кучо кор мекунанд;
- 11 нафар дар бораи касбу кори падару модар маълумот доранд;
- 15 нафар аз ин ҷумла ҷойи кори волидонашон рафтаанд;
- волидони 20 нафар аз хонандагони дар пурсиш ширкаткарда дар бораи касбу корашон ба фарзандонашон нақл мекунанд;
- 7 тани онҳо ҷоизаву мукофоти волидонашонро медонанд;
- 16 нафар мехоҳанд касби падару модари худро интихоб намоянд.

Баъди омӯхтани натиҷаи пурсишнома омӯзгор барои хонандагон дар яке аз устохонаи пойафзолдӯзӣ, дастгоҳи чеварон, аз ҷумлаи корхонаи муштараки дузандагии «Ҷавонӣ»-и шаҳри Хучанд сафар ва гаштугузори тафреҳӣ ташкил мекунад, онҳоро ба кошонаи хусн ва сартарошхона мебарад, ба биноҳои навсохт раҳнамоӣ мекунад ва аз корхонаи ҷубтарошӣ-кандакорӣ ва корхонаи мебелсозӣ дидан мекунанд. Умуман як гаштугузори хубу хотирмон ташкил мекунад.

Пеш аз ҳар сайру гашт хонандагонро ба риояи қоидаҳои сафар ба ҷойҳои ҷамъиятӣ ва корхонаҳои саноатӣ истехсолӣ ошно мекунад. Аз ҷумла рафтору муошират дар кӯчаю роҳравҳо ва коргоҳу устохонаҳоро меомӯзонад, диққати онҳоро ба риояи қоидаҳои бехатарӣ, эҳтироми коргарону хунармандон, тарзу усули суҳбат бо онҳоро мефаҳмонанд. Ин раванди кор, чи хеле таҷрибаи мо нишон медиҳад, аз оғози сафари тафреҳӣ тавачҷуҳи хонандагонро ба худ мекашад, дар ин маврид омӯзгор диққати хонандагонро ба омода намудани сахнае аз лаҳзаи зиндагӣ ҷалб мекунад. Хонандагон дар ин сахна тибқи супориши омӯзгор нақш мебозанд. Албатта омӯзгор нақшҳоро тибқи психологияи ҳар як хонанда тақсим мекунад. Онҳо сахнаеро месозанд, ки чун як хонанда агар нақши кандакорро бозида бошад, дуҷумӣ тарроҳ мешавад,

сеюми зардӯз, чорумӣ меъмор, панчумин табиб, шорех ва ғайра.

Ҳар гурӯҳ матолиби заруриро чамъ меорад, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳанд ва баъдан ба роҳбари синф пешниҳод мекунад.

Сафари тафреҳии дигар дар мавзуи «**Касбу кор ва меҳнати пурсамар инсонро шарафманд месозад**»-ро омӯзгор дар корхонаи истеҳсолии мебелбарории шаҳри Хучанд гузаронд. Роҳбари корхонаи маҳсулоти тайёр Каримов Р.Г., ки падари хонанда Азимҷон буд, бо як ҷаҳон хушҳолӣ бачаҳоро бо корхона шинос кард, ҷойҳои кори коргаронро нишон дод, хонандагонро бо кори дастгоҳҳо, ки мизу курсӣ, ҷевони хонаю ошхона, дару тиреза, рахтҳои хоб, ашёҳои ошхона, дарвозаҳо барои ҳавлӣ месозанд шинос намуд. Яке аз кормандони ин корхона Шарифов Мансур дар бораи дурнамои рушди корхонаи мебелсозӣ ба хонандагон қисса кард. Ин шеваи дарс таъсири иҷтимоии худро дорад: хонандагон дар ҷараёни шиносӣ бо корхона тасаввур мекунанд, ки ҳар рӯзе шохиди офариниши як чизи хубу зебо мешаванд, ки хонаҳоро оро медиҳад ва ҳамзамон душвориҳои ин корро ҳам мебинанд ва ин метавонад ба муносибати эҳтиёткорона ба ҳамаи ашёи хона, ки ин коргоҳ тайёр мекунад, мусоидат кунад.

Сайри навбатӣ дар ҷамъиятҳои дорои масъулиятш маҳдуди «Ҷавонӣ» ва «Сатн», ки дар он касбу ҳунарҳои ресандагӣ, рангуборкунӣ, бофандагӣ, дузандагӣ, дарзмолкунӣ устохонаи дӯзандагӣ ба роҳ монда шудааст, гузаронида шуд. Устоҳои моҳири ин коргоҳҳо дар бораи корҳои «амалиётӣ» сухан меронданд. Хонандагон возеҳ мебинанд, ки чӣ гуна устод бар асоси қолиб бо эҳтиёт амал мекунад, ба харҷу масрафи зиёдании матоъ роҳ наметаҳад, ҳамзамон дар раванди омӯзиш ва тарбияи меҳнатӣ дар хонандагон инчунин раванди сарфаҷӯиву эҳтиёткорӣ низ шакл мегирад.

Дар сеҳи дӯзандагӣ хонандагон ба кори ҷеварон бештар зеҳн монданд. Дар сеҳи пирӯҳанҳои омодашуда хонандагон натиҷаи заҳмати тарроҳ ва дӯзанда, куртаҳои зебову шинамро диданд, ҳамзамон бо ин тасаввуроти пурра дар бораи кори бурранда, дӯзанда ва қабулқунандаи

фармоишҳо ҳосил намуданд.

Таҷрибаи омӯзанда дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №2 шаҳри Гулистон ба даст омад, ки онро омӯзгори фанни чуғрофия Расул Азизов мегузаронд ва онро метавон як сайругашти басо самаровар донист.

Пеш аз сайр дар корхона вай нақша мекашад, суолҳоеро менависад, ки дар ин сайр манфиатбахш бошад. Вай аввал худаш ба корхона меравад, онро мебинад ва мушаххас мекунад, ки хонандагон чиро бояд бубинанд, дар борааш нависанд, расмашро кашанд, аксбардорӣ кунанд, кадом нигораро пурсанд, ва дар ин чараён чӣ корҳои амалиеро анҷом диҳанд. Ҳангоми дар корхона ҳузур доштан, омӯзгор бо равандҳои технологӣ шинос мешавад, бо коргарон ворида гуфтугӯ мешавад, бо маъмурият вақту соати дақиқи бозиди хонандагон аз ин корхона ва роҳбаландонро мушаххас мекунад. Баъди суҳбат бо роҳбаланд вай нақшаи сайри тафреҳӣ, вазифаҳо, ҳадафҳо, хатсайри истгоҳ ва лаҳзаҳоеро, ки бояд хонандагон таваққуф кунанд ва диққат диҳанд мекашад. Омӯзгор тамоми ҷузъиёти сайр бо ро дар мадди назар мегирад ва мушаххас мекунад, ки дар ин лаҳзаҳо кӣ чӣ корро бояд анҷом диҳад.

Чун хонандагон бо касби челонгарӣ ошно шудаанд, донистанд, ки харрот ҷузъҳоро омода мекунад, аммо челонгар онҳоро ба ҳам меорад ва танзим мекунад. Муҳандиси роҳбаланд Неъмат Самадов ба хонандагон фаҳмонид, ки касб ин шакли асосии фаъолияти инсон аст, касб назар ба ихтисос фаҳмишу дарки васеътар дорад. Зери мафҳуми ихтисос фаъолияти қорие фаҳмида мешавад, ки аз инсон омодагии махсус меҳонад, дониши махсуси мушаххас, малака ва қобилияти қорӣ талаб мекунад. Чунончӣ, масалан касби челонгар ба ихтисосҳое чун челонгари қорҳои васли механикӣ, челонгар – сантехник, челонгари асбобсоз ва ғайраҳо ҷудо мешаванд.

Баъди сайругашт шиносои бо ва дастгоҳҳои касбҳо қоргоҳ роҳбаланд хонандагонро ба клуб овард ва дар бораи омӯзгор Самад Қаримов, ки фаъолияти қории худро чун харроти қорхона оғоз қарда

буд, нақл намуд. Ин суҳбат бо тасвирҳо ва намоиши қитъаҳо аз филмҳо роҷеъ ба таърихи корхона ҳамроҳ буд.

Матолибе, ки гирдоварӣ намуданд, дар як албом ва тахтадевор чой дода шуданд, мушоҳидаҳои хонандагон аз ин боздидҳо мавзӯи суҳбати хубе дар дарси синфӣ бо номи “Касбе, ки мо интихоб мекунем” гардид.

Таҳқиқот нишон дод, ки масъалаи гароиши касбии хонандагон ва арзишҳои педагогии равишҳои қорие чун суҳбат танҳо дар сурате роҳи ҳаллашро пайдо мекунанд, ки агар онҳо тамоюли дурусти касбӣ доштаву ҳадафнок бошанд. Дар ҳамин иртибот суҳбатҳо дар бораи касб бояд ҷавобгӯи талаботҳои зерин бошанд:

1. Самти асосии суҳбатҳо бояд қабл аз ҳама ошноии хонандагон бо соҳаҳои меҳнат бошад ва дар миёни ин суҳбатҳо шиносӣ бо касбҳо ва ихтисосҳо шарҳ дода шаванд.

2. Суҳбатҳо дар бораи касбҳо он бояд хеле дақиқ, мушаххас, илмӣ ва дастрас бошанд.

3. Муколамаҳо бояд касбӣ дар мавриди моҳияти графикӣ бошанд. Вақтҳои охир шаклҳои қорие рушди тамоюли касбии хонандагон чун қорие маҳфилий (кружокӣ) густариш ёфт. Мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, ки ин гуна маҳфилҳо дар интихоби касб таъсири амалӣ мерасонанд. “Маҳфилҳо, ки роҳшон дуруст аст ва самташон мушаххас, метавонанд мушкилоти интихоби касбро барои наврас хеле осон кунанд”, - навишта буд Н.К.Крупская [55, С. 22- 23].

Бояд қайд кард, ки пурсиши пешақии ҳаттӣ ба омӯзгор имкон медиҳад, ки самти рағбати хонандагонро ошкор созад ва мутобиқ ба ин дарсҳо дар ин ё он маҳфил тавсия диҳад. Дар айни ҳол лозим аст донишомӯзон ба ҳамзамон тавзеҳ диҳанд, ки чӣ қорие анҷом медиҳанд, чӣ донишу маҳоратҳоеро касб мекунанд. Маҳз бо ин шакли қорие дар маҳфилҳо хонандагон соҳиби донишҳои фарогир ва малақаҳо мешаванд ва шуғли ба дилшон наздикро пайдо мекунанд. Таҷрибаи мусбат дар ин масъала дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №20 –и шаҳри Ҳучанд

мушохида мешавад. Чунончӣ, омӯзгори дарси меҳнат Сайид Муҳаммадҷонов дарси маҳфили “Дастони моҳир”-ро бо хонандагони синфҳои 9-ум басо пурмазмун мегузаронад. Дар ин маҳфил хонандагон барои коргоҳҳои омӯзишӣ аз васоити омӯзишӣ маҳсулоти техникӣ месозанд.

Солҳои охир дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Хучанд ва вилояти Суғд дар ташаккули гароишҳои касбии хонандагон шакли дигари кор, мулоқоти хонандагон бо намояндагони касбҳои гуногун истифода мешавад. Ин гуна вохӯрию мулоқотҳо, чуноне аз таҷриба бармеояд, ба ошноӣ бо касбу кори гуногун мусоидат мекунад, балки чун кумақрасони хуб дар интихоби ақлонии касб ба хонандагон дар замони таҳсил ва баъди анҷоми он хизмат мекунад. Ин мулоқотҳо боз як нақши муҳим доранд: онҳо табиатан тарбиявианд. Дидору мулоқот бо собиқадорону намояндагони касбу кори мухталиф, мутахассисон дар тарбияи меҳнатӣ, масъулият дар таҳсил, муносибати эҷодкорона ба кор ва касб таъсир дорад, дар ниҳоди онҳо ҳисси талош барои дастгирии калонсолонро ба вучуд меорад.

Масалан, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №2 шаҳри Истиклол анъанаи хуби вохӯрӣ бо намояндагони хоҷагиҳои деҳқонӣ амалӣ шудааст. Пеш аз мулоқот чорабиниҳои “Ҳафтаи меҳнат” ва “Интихоби касб” ташкил карда мешаванд. Муддати ин як ҳафта як силсила корҳои дигар анҷом мегиранд, масалан шомии суолу ҷавоб барпо мекунанд, шанбегӣҳо мегузаронанд. Дар танаффуси байни дарсҳо аз тариқи баландгӯяки муассисаи таълимӣ дар бораи фаъолиятҳои кориву меҳнатии хоҷагии кишоварзӣ сухан меронанд. Зикр бомаврид аст, ки дар ин барномаҳо меҳнати пурсамари кишоварзон тариқи ғитаҳо сабт гардида ва бо усули истифодаи техника ва технология замонавӣ ба намоиш мебароранд. Инчунин заҳмати ҳар як кишоварзро дар алоҳидагӣ ба намоиш бароварда, махсусан қайд мешавад, ки онҳо ба шарофати меҳнатдӯстӣ, ташаббускорӣ, муносибати эҷодкоронаву навоварона ба кор ва касби интихобкардаи худ ба ин комёбиҳо

мушарраф шудаанд.

Ҳамаи ин имкон медиҳад, ки пешакӣ хонандагон ба мулоқот омода шаванд. Ва табиист, ки ҳар дидору мулоқот бо ин гуна шахсон аз кабили собиқадорони меҳнат муфиду муассир мегузорад, зеро Саидҷон Ғадоев – яке аз аввалин касонест, ки хоҷагии деҳқонии пахтакориро ташкил намуд ва албатта гуфтаниҳое ҳам дорад, метавон аз ӯ хеле чизҳоро омӯхт. Вай ба хонандагон мегӯяд, ки набояд аз мушкилот ҳарос дошта бошанд, ба онҳо илҳом медиҳад, ки барои расидан ба ҳосили хуби тиллоӣ сафед донишу меҳнат зарур аст. Натиҷаи ин мулоқотҳо чунин аст, ки хонандагон бовар ҳосил намуданд, ки ин инсони шарафманд заминро дӯст медорад ва ба кори худ садоқат дорад.

Чунин шакли кор дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №3 –и ноҳияи Масҷоҳи вилояти Суғд, муассисаи таҳсилоти миёнаи №5 ноҳияи Ашти вилоят ба роҳ монда шудааст.

Бояд қайд кард, ки тамоми кори омӯзишӣ-тарбиявии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №1 –и ноҳияи Масҷоҳ ба он равона шудааст, ки хонандагонро ба меҳнат омода созад, то ки кор барояшон хурсандиовар буда, аз касби интихобкардашон лаззат баранд ва дар оянда маҳорати касбии худро пайваста боло баранд.

Солҳои охир дар ҷумҳурӣ қисми бештари хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба коллеҷҳо ва литсейҳои касбӣ дохил мешаванд ва теъдоди ин гуна муассисаҳои омӯзишӣ дар кишвар ҳоло ба 128 расидааст.

Кори муштараки корхонаҳои саноатӣ бо ин муассисаҳои таълимӣ ба таври мунтазам фаъол ва ҷуръасир шудааст. Зикр бомаврид аст, ки дар ҷумҳурии мо ташкили кори таблиғоти касбҳои коргарӣ дар миёни хонандагон мушаххастар ва самаровартар шудааст. Кумитаи давлатии радио ва телевизион инъикос, таблиғ ва ташкили чорабиниҳои тамоюли касбиро ҳам дар низоми фаъолияти саноат ва ҳам кишоварзиро ба ҳукми анъана даровардааст, ки ин хеле хуб аст. Аз тариқи радио ва телевизион барои хонандагон силсилаи барномаҳои ташкил гардид, ки дар бораи

хаёти муассисаҳои таълимӣ, қоидаҳои дохил шудан, шароитҳои таълим ва ташкили истироҳату фароғат шарҳ дода мешаванд. Миёни хонандагон ва волидони онҳо барномаҳои «Касби ман - Ифтихори ман», «Меҳнат-шараф аст», «Сарчашмаи касб», «Меҳонем, орзу мекунем, мулоҳиза меронем», «Муосирон» ва ғайра маъруфият пайдо кардаанд.

Кори хуберо дар таблиғоти касбҳои коргарӣ дар Литсейи политехникӣ, Коллеҷи тиҷорат ва Коллеҷи техникийи шаҳри Хучанд, Коллеҷи политехникии шаҳри Исфара, Коллеҷи кишоварзии ноҳияи Мастҷоҳ анҷом медиҳанд. Дар ин муассисаҳои таълимӣ иртиботҳои корӣ аз шиносоии коллективҳои педагогӣ бо корҳои омӯзишӣ-тарбиявии коллеҷҳо ва барномаҳои омӯзишии касбӣ оғоз мешавад. Ин гуна шиносоии пешакӣ ба болоравии маъруфияти коллеҷ дар ҳамаи омӯзгорон, роҳбарони синфҳо ва волидон, муносибати мусбии онҳо ба коллеҷ чун муассисаи таълимие, ки оянда шогирдон ва фарзандонашон метавонанд дар он таҳсил намоянд, мусоидат мекунад.

Муддати як сол дар ин муассисаҳои таълимӣ нуқтаҳои машваратӣ амал мекунанд, ки хоҳишмандон метавонанд дар бораи коллеҷ ва омодаسازی кадрҳо дар он маълумот дарёфт намоянд. Қариб ҳар моҳ ҳар муассисаи таълимӣ «Рӯзи дарҳои боз» барои хонандагон мегузаронад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки таҳти сарпарастӣ гирифташудаанд аз ҷониби коллеҷ бо плакатҳо, эълонҳо ва адабиёти таблиғотӣ таъмин карда мешаванд. Вазифаҳои корҳои ғароиши касбӣ ва ҷараёни роҳандозии он муттасил дар шӯроҳои педагогии ин коллеҷҳо мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Шабнишинҳои муштарак, мусобиқоти варзишӣ, баҳсҳо дар мавзӯи “Кӣ бояд шуд?”, “Касби коргарӣ – пурифтихор садо медиҳад” ва ғайра ҳамчунин паёмади корҳои ҳамарӯзии роҳнамоии касбӣ дар миёни хонандагон ва мутахассисони ҷавон марказҳои “сарпараст” шудаанд.

Кори муштаракӣ коллеҷи хусусии техникийи шаҳри Хучанд бо Гимназияи №4 шаҳри Хучанд аз ҷумлаи таҷрибаҳои ибратбахшест, ки метавон аз он ҳикоят кард. Онҳо уҳдадориро ба душ гирифтаанд, ки ба

омӯзгори коллеч барои ба хонандагон омӯзиш додани касби харроти таҷҳизоти саноатӣ, ширкати хонандагон дар тайёр намудани маҳсулоти барои чома ва рӯзгордорӣ фоидаовар, ки дар коллеч тавлид мешавад, пешбинӣ мекунад, омӯзгорон, устоҳои омӯзиши истеҳсолӣ бо ширкат дар семинарҳое, ки гурӯҳи муҳандисиву педагогии коллеч мегузаронанд, ихтисоси худро такмил медиҳанд. Ғайр аз ин нақшаи чорабиниҳои муштарак миёни коллективи омӯзгорон ва хонандагони муассисаҳои таълимӣ ва коллеч таҳия ва амалӣ карда мешаванд. Нақшаи баргузори чунин чорабиниҳоро пешбинӣ кардааст:

- расонидани ёрӣ дар таъмини таҷҳизот ва ороиши синфхонаҳои интихоби касб;
- ширкати коллективҳо дар шӯроҳои муштарак педагогӣ ва кори усулҳои ба ҳам овардани дарсҳои ихтисосӣ;
- ҳамкориҳои дар роҳандозии корҳои интихоби касби хонандагон;
- ташкили намоишгоҳҳои эҷоди техникӣ;
- ташкили чорабиниҳои муштарак тарбиявӣ, шабҳои воҳурӣ бо олимон, хунармандон, анҷом додани озмуни «Касби ман – ифтихори ман» ва ғайра.

Дар натиҷаи ба роҳ мондани корҳои гуногуни таблиғотӣ нақшаи қабул дар коллеч ҳамасола бо муваффақият иҷро мешавад. Вале ҳоло дар назди коллективи кормандони коллеч ва гимназия на танҳо вазифаи омӯзиши хонандагон ба маҳорати касбӣ меистад, балки тарбияи ҳисси қарзи касбиву меҳнатӣ, хоҳиши ҷиддии хондан ва кор бо касби интихобкарда низ як вазифаи муҳим ба шумор меравад. Бинобар ин дар назар аст, ки дар мавзӯҳои, эҳтирому иҷрои арзишҳои миллӣ, қарзи шаҳрвандӣ барои ободии Ватан, ва дӯст доштани касби хеш корҳои тарбиявӣ анҷом дода мешаванд.

Бисёре аз хонандагон – довталабони оянда дар бораи коллечҳо тасаввуроти нодуруст ва норавшан доранд ва гумон мекунанд, ки танҳо

хонандагоне, ки бо баҳои қаноатбахш ва ғайриқаноатбахш таҳсил мекунанд, метавонанд ба ин муассисаҳо рафта таҳсил кунанд ва соҳиби ягон касб гарданд, ки ин ақида онҳоро ба нанг меоварад.

Инчунин ба ақидаи онҳо дар коллеч ва литсейҳо нисбат ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба омӯзиш камтар диққат дода мешавад. Аз ин рӯ омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дигар ташвиқотчиёнро лозим аст, мавриди ташвиқот ва фаҳмондадихӣ галат будани ин масъаларо ба хонандагон расонанд. Яъне хонанда дар баробари гирифтани маълумот инчунин соҳиби касбу ҳунар низ мегардад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки вақте ба барномаи ҷиддии таълимиву омӯзишӣ ва меҳнат дар литсейҳои техникӣ ва коллечҳо рӯ ба рӯ мешаванд, хонандагони суствон, ки ба ин гуна муассисаҳои таълимӣ дохил шудаанд, аз соли аввал аз он ихроҷ мегарданд. Ин гуна ҳодисаҳое низ буданд, ки мавриди суҳбат бо волидон, маълум мегардад, ки бисёре аз онҳо тасаввуроте дар бораи омӯзиши касбу ҳунарҳои литсейҳои касбии техникӣ ва инчунин коллечҳо надоранд.

Президенти кишвар дар Паёми навбатии худ, аз 26 январи соли 2021, оид ба баланд бардоштани нақши литсейҳои касбии техникӣ, коллечҳо, васеъ намудани вазифаҳои онҳо дар иртибот ба тарбияи касбӣ-меҳнатӣ, таъмини ин гунна муассисаҳо бо тамоми таҷҳизоти дарсӣ аз қабилӣ техника ва технологияи замонавӣ ёдовар шуд. Дар роҳнамоии касбии хонандагон зарур аст ба баъзе мавқеъҳо дар робита ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳои касбии техникӣ ва коллечҳо, тамоюли хонандагон ба касбҳои коргарӣ таҷдиди назар шавад. Ин қабл аз ҳама вобаста ба як силсила ҳолатҳо даҳолат дорад.

Масалан, мавриди ворид гаштан ба якчанд муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд аз хонандагон пурсидем, ки «Шумо дар мудати таҳсил чанд маротиба ба нерӯгоҳҳои обии ҷумҳур сафар кардед ва аз фаъолияти кормандони ин нерӯгоҳҳо бархурдор гаштед?» Ба ин савол ҷавоби қаноатманде шунида нашуд. Пас

хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боре ба ин нерӯгоҳҳо сафар накунад, чи гуна шавқу рағбати ин касби бошараф дар дили онҳо ҷой мегирад.

Мо дарёфтем, ки бештарин самароварӣ дар беҳбудии маҳоратҳои касбӣ-меҳнатии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ он аст, ки дар ин кор муассисаи омӯзишӣ якҷо бо муассисаи таълимӣ ҳамкорӣ кунанд. Сабабу омилҳои, ки бар огоҳӣ дар мавриди интихоби касб ва мутобиқшавии хонандагон ба шароитҳои муассисаҳои таълимӣ аз қабилӣ МТМУ, гимназия, литсей, коллеҷ таъсири манфӣ мегузоранд, иборатанд аз:

- одати ғалат дар огоҳии умумии омӯзиши миёна танҳо роҳи расидан ба ҳавзаи кори зехнӣ;

- дарки нодурусти баъзе волидон ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар бораи нақш ва низоми коллеҷҳо, литсейҳои ва дигар муассисаҳои касбомӯзӣ, ки дар ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият мекунанд.

Ҳамаи камбудииҳои номбаршуда натиҷаи парокандагии афродест, ки ба корҳои гароишҳои касбии хонандагон машғуланд, ҳамохангсозии заъифи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо, коллеҷҳо, корхонаҳо дар ташаккули масъулияти касбӣ-меҳнатӣ ва ахлоқии хонандагон дар интихоби касбии онҳо мебошад.

Барои аз байн бурдани камбудииҳои номбаршуда мо роҳҳо ва воситаҳои баланд бардоштани самаранокии кори муштараки тамоюли касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, коллеҷҳо ва литсейҳоро муайян намудем.

Натиҷаи таҳқиқоти мо нишон дод, ки дастоварди муваффақонаи ҳадафҳо ва вазифаҳои роҳнамоии касбӣ аз он вобаста аст, ки масъалаи сохтори мақомоти идорӣ чӣ гуна ҳал шудааст ва татбиқи амалии онҳо то кадом андоза дақиқ тарҳрезӣ шудаду амалан татбиқ мешавад. Бо мақсади таъмини ҳамохангии ҳамаи корҳои гароишҳои касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар партави Концепсия ва

Барномаи интихоби касбии наврасон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи рушди раҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, 2021-2025 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ Шӯрои гароиши касбӣ таҳти сарвари директори МТМУ ташкил мешавад. Ба ҳайати шӯро инҳо дохил мешаванд:

- кормандони устои омӯзишӣ-методӣ оид ба раҳнамоии касбӣ, роҳбарони синфҳо, омӯзгорони соҳибтаҷриба, китобдори муассисаи таълимӣ, духтур, намояндагони кумитаи падару модарон, намояндагони корхона, коллеҷ ва ташкилотҳои ҷамъиятии минтақае, ки муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар он ҷойгир аст.

Сохтор, ҳайат ва нақшаи шӯро аз ҷониби шӯрои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ баррасӣ ва тасдиқ карда мешавад.

Ҷаласаи шӯрои раҳнамоии касбӣ на камтар аз як маротиба дар 2 моҳ гузаронида мешавад. Масоили мавриди баҳс дар ин шӯро метавонанд масъалаҳои зерин муҳокима шаванд:

- тарғиби интихоби касбии хонандагон дар раванди дарсҳои технология (таълими меҳнат), физика, кимиё, таърих, ҷуғрофия ва дарсҳои дигар;

- нақши китобхонаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар таблиғи касб;

- корҳои таблиғоти тибқи маҳфилҳо ва раҳнамоии касбии хонандагон;

- кори муштаракӣ муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва корхона дар ташкили корҳои тарғиботи касбӣ бо хонандагон;

- маълумоти роҳбарони синф дар бораи кори тарбияи меҳнатӣ ва ёрӣ ба хонандагон дар интихоби касб;

- ташкили меҳнати истеҳсолии хонандагон дар устохонаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дар корхонаҳо;

- омодагӣ ва гузаронидани якмоҳаи раҳнамоии касбӣ ва таҷрибаи истеҳсолӣ-педагогии хонандагон;

- ширкати коллективи истехсоли дар ташкили чоряки тобистонаи меҳнатӣ;

- нақши утоқи омӯзишӣ-методӣ дар интихоби касби ояндаи хонандагон;

- иштироки равоншинос дар интихоби касб бо назардошти ҳолати психологӣ, саломатӣ ва маълумотномаи равониву физиологии хонандагон;

- нақши кумитаи падару модарон дар ташкили корҳои интихоби касбии хонандагон;

- тартиб додани саволномаҳо барои такмили минбаъдаи кор дар самти интихоби касби хонандагон;

- имзои шартномаи ҳамкорӣ миёни муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳои касбии техникӣ ва коллеҷҳо дар самти омода намудани хонандагон ба интихоби касб, тарбияи меҳнатӣ ва ғайра.

Хуб мешуд агар дар ҳар ҷаласа навигариҳои назария ва амалияи корҳои роҳнамоии касб, ки дар матбуот, маҷаллаҳои илмӣ-методӣ интишор ёфтаанд, баррасӣ шаванд.

Ҳамин тариқ, нақшаи тамоюли касбии хонандагон дар фаъолиятҳои рӯзмарраи муассисаи таълимӣ бояд як қисми таркибии нақшаи умумии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзишӣ-тарбиявӣ бошад. Омӯзиш бояд дар низоми худ усули зерро риоя кунад: илмӣ, муназзам, барномарезии оянданигар ва феълӣ бо барномаҳои воқеӣ ва эҷодкорона.

Таҳияи нақша, чуноне таҷриба нишон медиҳад, бояд аз чанд зинаи ба ҳам алоқаманд гузарад.

Зинаи аввал ин таҳлили маҷмуъии ҳолати тамоюли касбии хонандагон, муайян намудани сатҳи бадастомада ва вазифаҳо оид ба такмили фаъолияти ҳамаи гурӯҳҳо, таъмини маҷмуъии иҷрои нақша дар соли таҳсили пешомад.

Зинаи дуюм – иҷрои самтҳои асосӣ, муайян намудани ҳадафҳо, вазифаҳо, ҳамчунин воситаҳо ва роҳҳои татбиқи он.

Зинаи сеюм – таҳияи чорабиниҳои мушаххасе, ки имкон бидиҳанд вазифаҳои дар пеш гузошташуда дар амал татбиқ намояд, сана ва муҳлати мушаххаси чорабиниҳо ва масъулини иҷрои онҳо бояд зикр шаванд.

Зинаи чаҳорум – ворид кардани тағйирот ва мушаххас кардани замони нақша.

Бояд қайд кард, ки шартҳои асосии бо муваффақият анҷом додани ин марҳилаҳо, қори муштаракӣ муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, волидон ва муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ буда, пайваста ва ҳадафнок бояд сурат гирад.

Самтҳои зерини ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ва коллеҷҳо, литсейҳои касбии техникӣ, оила ва ҷомеа бояд муассиру пурсамар будани худро нишон диҳанд:

- роҳандозии ҷаласаҳои муштаракӣ шӯроҳои педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, ки дар он масоили раҳнамоии касбӣ баррасӣ мешаванд;

- шинос намудани омӯзгорон, хонандагон ва волидон бо касбҳои, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, коллеҷҳо омӯзонанда мешаванд;

- шинос намудани хонандагон ва волидон бо муҳтавои меҳнат ва омӯзиши касбҳои, ки дар муассисаҳои миёнаи касбӣ ва олии касбӣ омода карда мешаванд;

- дар утокҳои таълимӣ – методии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил намудани гӯшаҳо дар бораи касбҳои, ки дар муассисаҳои миёнаи касбӣ ва олии касбӣ карда мешаванд;

- ҷалби хонандагон ба касбу коре, ки дар корхонаҳои саноатӣ ва дигар корхонаҳои давлатию хусусии ҷумҳурӣ мавҷуданд;

Бояд шарҳ дод, ки дар шароити имрӯз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ рушд кардаанд ва тавачҷуҳ ба касб миёни довтолабони ояндаи коллеҷҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ инкишоф ёфтаанд. Аз ин рӯ, роҳандозии масоили

омода намудани хонандагон ба интихоби ақлони касби оянда ва идомаи омӯзиш дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ, ки дар иртибот бо корхонаҳо, муассисаҳо ва хочагиҳои халқ ба мақсад мувофиқ аст. Натиҷаи таҳқиқоти мо нишон дод, ки тарбияи касбинтихобкуниро метавон дар чанд марҳила гузаронд.

Чунончӣ, суҳбати аввал метавонад дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузарад ва ба мавзӯи умумӣ бахшида шавад. Зеро имрӯзҳо бисёре аз муассисаҳои таълимӣ дорои паркҳои технологӣ мебошанд, пас хуб мешуд онро бо дурнамои рушди соҳа ва омӯзишӣ касб алоқаманд намоянд. Дар ин маврид зарур аст ба ин нуқтаҳои муҳим таваччуҳ кунанд: тавсифи мухтасари соҳаи хочагии халқ, гурӯҳи касбҳои, ки касби мазкур ҳам шомили он аст, мафҳуми касб барои ҷомеа, талабот ба кадрҳо, очерки мухтасари таърихӣ ва дурнамои рушди касб, ихтисосҳои асосие, ки ба ин касб дохил мешаванд, соҳаи истифодаи онҳо, мисолҳо аз тарҷумаи ҳоли намояндагони беҳтарину машҳури он. Агар суҳбат аёнӣ бошад, дар корхонаҳои саноатии моликияти хусусӣ ё шахсӣ, ки гӯшаҳои бо диаграммаҳо ороишфта дошта бошанд, хеле таъсири хуб хоҳад дошт.

Суҳбати дуюмро метавон дар устохонаҳои истеҳсолӣ, муассисаи таълимӣ роҳандозӣ кард. Дар ин ҷо зарур аст хонандагон бо муҳтавои истеҳсолии касб ошно шаванд:

- ҷойгоҳи касб дар раванди технологии истеҳсолот;
- ашё, воситаҳо ва маҳсулот (ҳосил)-и меҳнат;
- бо муҳтаво ва моҳияти фаъолият (вазифаҳо ва тавсифи фаъолияти касбӣ-меҳнатӣ, муносибати онҳо бо донишҳо, малакаҳои умумӣ);
- таъсири автоматикунонӣ ва механизатсия ба муҳтавои меҳнат.

Баъди суҳбат хуб мешуд агар хонандагон ба озмунҳои «Беҳтарин аз рӯйи касб» ва ё намоиши маҳсулоте, ки аз тарафи касбомӯзони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва миёнаи касбӣ тайёр кардаанд, даъват карда шаванд.

Қобили қабул аст, агар суҳбати сеюм дар корхонаи марказӣ

гузаронида шавад. Баъди суҳбате, ки аз ҷониби намояндаи корхона роҳандозӣ мешавад, сайре ба сеҳҳои истехсоли ва шӯбаҳои дахлдор гузаронанд. Дар ин ҳол хонандагон бояд бо шароити кор ва талабот ба он аз рӯи ихтисоси интихобшуда тибқи нақшаи зерин шинос мешаванд:

- шароити беҳдошти – кор дар дохили бино, дар ҳавои кушод, нишаста, истода, садоҳо, ҳарорат ва ғайра, талабот ба саломатӣ, таъсири баръакс;

- тавсифи равонӣ-физиологии хонанда дар чараёни меҳнат – ҷонибҳои ҷолиб ва ғайриҷолиб, унсурҳои эҷод, мушкилиҳо, дараҷаи масъулият;

- талаботи махсус ба махсусиятҳои ҷисмонӣ ва равонии инсон;

- сифатҳои фарқкунандаи коргари хуб;

- шароити иҷтимоӣ – таъсири касб ба маишат, тарзи ҳаёти коргарон ва ғайра;

- шароити иқтисодӣ – ташкили меҳнат, низоми пардохт, дурнамои рушди касбӣ дар муносибатҳои нави бозорӣ;

- маълумоти мухтасар оид ба меҳнати хонандагон, дар бораи қабул ба кор, дар бораи давомнокии рӯзи корӣ, рухсатии меҳнатӣ ва ғайра.

Суҳбати хотимавии чаҳорумро бояд дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гузаронанд ва дар ин ҷо хонандагонро бояд бо низоми омодагӣ, ки мо муфассал дар банди аввали боби мазкур навиштем, кадрҳо ва вижагиҳои омӯзиш ва тарбия дар он муассисаҳои таълимие, ки довталабон меҳонанд шомили он шаванд, шинос намуд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки роҳи нисбатан муҳим мавриди аз худ намудани касбҳои мавҷудбуда аз таҳсили «муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ», баъдан муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ, инчунин муассисаи таҳсилоти олии касбӣ» ривочу равнақ мегирад. Ҳамчуноне таҷрибаҳои мо нишон медиҳанд, ки дарки ин нуқта чандон душвор нест. Хонанда баъди ба даст овардани дониши умумӣ дар бораи

илмҳои асосӣ ба осонӣ дар яке аз муассисаҳои таълимии дуруст интихобшуда аз рӯи таҳассуси хос касб интихоб мекунад (ва ин барои шахс ва давлат аз ҳама муҳим мебошад). Баъдан дар истеҳсолот дар соҳаи барояш мақбул кор қадан чандон душвор нест. Натиҷаи ин азхудкунии амалии маҳорати касбӣ мебошад. Ин санҷиши ниҳойӣ роҳи дурусти интихоби касб ба шумор меравад.

Ҳангоми гузаронидани корҳои интихоби касб дар муассисаҳои таълимӣ номбаршуда бояд аввал муттасиливу давомдор будани шаклҳои мухталифи раҳнамоии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умуми ҷаҳон карда шавад, дуюм, шаклҳои гуногуни раҳнамоии касбӣ бояд бо муҳтавои замони муосирӣ бо назардошти интихоби касбии ҳонандагон пурра карда шаванд.

Сеюм, шароити махсуси ташаккули шахсият аст, ки бо омилҳои зерин муайян карда мешаванд:

- тезонидани раванди ташаккули иҷтимоӣ – иқтисодӣ;
- интихоби касб ва талош ба омӯзиши он дар як минтақаи хос зимни фаъолиятҳои қорӣ касбӣ;
- таъсири ҳамаҷӯзаи оила ва коллективи муассисаи таълимӣ, инчунин коллективи меҳнатӣ.

Ҳамин тариқ, қор дар мавриди тарбияи меҳнатӣ ва раҳнамоии касбӣ дар оила, мактаб ва муассисаҳои таълимӣ як раванди тулонии мураккаб аст. Ин фаъолият аз коллективи педагогии мактаб заҳматҳои зиёди эҷодиро талаб мекунад ва танҳо дар натиҷаи қори ҳадафнок ва пайваста бо волидон мактаб метавонад ба ҳалли мушкилоти тарбияи меҳнатӣ ва раҳнамоии касбӣ умед бандад, ки қисми таркибии ҳамаи раванди омӯзишӣ-тарбиявӣ мебошад.

Натиҷаҳои ҷустуҷӯ ва таҷрибаҳои нишон медиҳанд, ки волидон ҳангоми интихоби роҳи дурусти зиндагии фарзандон нақши муҳим мебозанд. Онҳо беҳтар аз дигарон аз хоҳишу талошҳои фарзандашон огоҳанд, онҳоянд, ки фаъолон дар интихоби касб ба фарзандашон ёрӣ мерасонанд, талош мекунанд онҳоро аз иштибоҳоти эҳтимоли ва

дилсардихову ноумедиҳо хифз мекунанд ва барои ин ҳатман аз таҷрибаи ҳаётии ҳуду ҳамкорону дӯстонашон истифода мекунанд.

Аммо ҳолатҳое ҳам мешаванд, ки волидон ба фарзандонашон дар интихоби касб наметавонанд ёрӣ расонанд тавсияҳои волидон ба фарзандашон на ҳамеша қобили қабул аст, зеро ҳуди волидон дар хусуси касбҳо огоҳии комил надоранд. Хонанда бо хоҳиши падару модар касбро интихоб намудаду хоҳиши дили худро як сӯ гузошта, донишгоҳро хатм мекунад ва чун ба камол мерасад аз касби интихобкардаи худ изҳори пушаймонӣ мекунад. Аз ин рӯ, мактаб бояд ҳама талошҳоро анҷом бидиҳад, то волидон тавонанд дар масъалаҳои интихоби роҳи ҳаётии фарзандонашон ба иштибоҳ роҳ надиханд.

Ҳамаи ин имкон медиҳад интихоби касбро бар асоси омӯзиши манфиатҳо ва майлу рағбати фардиву хусусиятҳои хоси бачаҳо ба роҳ монда шавад.

Барои ноил шудан ба ин донишу амалҳо:

-падарону модарон бояд ба таблиғи васеи педагогӣ дар мавзӯи роҳнамоии касбӣ аз тариқи маҷлисҳои волидон, конференсҳо, семинарҳо ва дигар тадорукот фаро гирифта шаванд.

- ширкати волидайн дар кори роҳнамоии касбии хонандагон фаъол гардонида шавад. Шаклҳо ва усулҳои кор бо волидон гуногунанд. Пеш аз он ки кори худро бо волидон ба нақша гирад, роҳбари синф бояд бо онҳо шинос шавад, шуғл, маълумот ва синну соли онҳоро донанд. Ғайр аз ин ба хонаҳои рафта роҳбари синф бояд падару модар аъзоёни оила шароити зисту фаъолият ва хислати хонандагонро донанд. Ин маълумот бояд дар рӯзнома ё дафтари ёддоштҳои муаллим сабт гарданд ва ҳангоми кор бо хонандагон аз он истифода кунад.

Шаклҳои нисбатан паҳншудаи кор бо волидон дар муассисаи таълимӣ аз чорабиниҳои зерин иборатанд: суҳбатҳои фардиву гурӯҳӣ, маҷлисҳои падарону модарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва синфӣ, конференсҳо, маърузаҳо барои волидон бо намоиш додани филмҳои роҳнамоии касбӣ, конференсҳои хонандагон дар бораи касбҳо,

роҳандозии мулоқот бо хатмкардагони собиқи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, саёҳат ба корхонаҳои хусусию давлатӣ, воҳӯри бо ҳунармандону соҳибкасбон дар масъалаҳои интихоби касб ва навиштани эссе атрофи ин масъалаҳо ва ғайра. Интихоби шакли усулҳои кор, ки ба волидон ёрӣ расонанд моҳияти роҳнамоии касбиро дурусттар дарк кунанд, аз муҳити истеҳсолии муассисаи таълимӣ, аз он муҳите, ки оила дар он зиндагонӣ мекунад ва аз синну соли хонанда вобаста мебошад.

Хулосаи боби 2.

Дар боби дуюм масъалаҳои низоми фаъолиятҳои касбӣ ва мактаб дар тарбияи ҳидояту роҳнамоиҳои касбии хонандагони таҳсилоти миёна баррасӣ карда шуд. Барои беҳбуди кори хонавода ва мактаб дар истифодаи роҳнамоии касбии хонандагон, ҳамчунин чораҳои таъсири ҳамкориҳои оила ва мактаб ва муассисаҳои ҷамъиятӣ дар роҳнамоии касбии хонандагон. Бояд қайд кард, ки омӯзиш ва тарбияи касбӣ шакли ҷудонашавандаи тамоюли хонандагон дар аз худ намудани касби мушаххаси интихобшуда ва ҳамзамон оғози интихоби касб ва мутобиқшавии иҷтимоӣ ба шароитҳои корҳои таълимӣ ба шумор меравад.

Дар навбати худ мутобиқсозии касбӣ рушди сифатҳои шахсии барои кори муваффақ зарурӣ, ташаккули самти касбии мактаббачагон, тавачҷӯҳи устувори ихтисоси интихобкарда, қобилияти истифодаи донишҳои касбӣ ва малакаро дар ҳаёти воқеӣ таъмин менамояд.

Мутобиқшавии касбӣ ҷалби хонандагон ба раванди таълимии коллектив, азхуд намудани меъёрҳои муносибат дар коллектив, ёрӣ ва ба даст овардани ҳамдигарфаҳмӣ ва боварӣ ба якдигар, тарбияи фаъолнокӣ, инсоният, қобилияти ширкат дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти коллектив, ҷӣ волидон ва ҷӣ ҳамсолони онҳоро дар назар дорад.

Яке аз муҳимтарин воситаҳои роҳнамоии касбии хонандагон ин устод ба шумор меравад. Дар вазъе, ки мо таҳлил мекунем, ин гуна устодон падарону модарон ва муаллимон мебошанд. Ҳамин тариқ ташаккули роҳнамоии касбии хонандагон дар раванди корҳои таълимӣ-методӣ дар марҳилаи муосири рушди ҷомеаи мо ба омодагиҳои умумӣ ва касбии хонандагон талаботҳои муҳим гузошта мешаванд. Вазифаҳои нишондодашуда хостори онанд, ки низоми ягонаи таҳсилоти пайваста сохта шавад.

Дар ҷараёни роҳандозии корҳои таҷрибавӣ ошкор шуд, ки роҳнамоии иҷтимоӣ-касбӣ ба ақидаи мо, аз оила оғоз мешавад, дар мактаб, литсей, коллеҷ, мактаби олий ва истеҳсолот идома меёбад. Аз ин

нуқтаи назар роҳнамоӣ ин раванди диалектикий ошкор намудан, ташаккул додан, рушд ва такмили самтгирии касбӣ, қобилиятҳо ва сифатҳои ахлоқӣ мебошанд. Омӯзишҳои ҳамаҷонибаи шахсият бо мақсади муайян намудани тамоюли касбӣ ва дигар махсусиятҳои психофизиологие, ки барои интихоби навъи фаъолияти меҳнатӣ, касбҳои шабех, ки ба омӯзиши ин хусусиятҳо равона шудаанд, мусоидат мекунад:

1. Ҷаҳонбинӣ, сифатҳои ахлоқӣ, талошҳо, яъне тамоюли шахсият ва идеалҳои вай.

2. Хусусиятҳои психологӣ – мизоч, хислат, қобилият, тамоил ва майлу рағбат.

3. Омода будан – сатҳи дониш, малака (сатҳи рушд, шахсият).

4. Махсусиятҳои фардии равандҳои руҳӣ (фарқ дар тарбия, тавачҷух, фикрронӣ, хотира, суръат ва дақиқияти ҳаракат.

ХУЛОСА

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон доданд, ки тарбияи меҳнатдӯстии мактаббачагон ва дар онҳо ташаккул додани тамоюли касбӣ дар солҳои охир аҳамияти бештар касб мекунад ва яке аз масоили муҳими таҳсилоти муосир арзёбӣ мешавад. Ин зарурат аз моҳияти муносибатҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ҷаҳолнокии омили инсонӣ ва ҳамаи бозсозии ҳаёти ҷамъиятии муосир бармеояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки тарбияи меҳнатии хонандагон ва тамоюли касбии онҳоро бояд чун тарбияи сифатҳои беҳтарини шахсияти онҳо, бунёди заминаҳои ҳаёти ҷомеа ва фарди ҷудогона барарсӣ намуд. Дар иртибот ба ин андешаҳо дар хотима ҷамъбасти корҳои анҷомшударо манзур месозем:

1. Натиҷаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки агар ҳангоми кори муштараки оила ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ махсусиятҳои синнусолии хонандагон ба назар гирифта шавад, ин ба рушди ҷисмонӣ, баланд шудани қобилияти корӣ ва тоқатпазирии организми онҳо мусоидат мекунад. Кори ҷисмонӣ, ки навбат ба навбат бо дарсҳои омӯзишӣ мегузарад, ба инкишофи фикрии хонандагон таъсири хуб мерасонад, ҷараёни омӯзиши дарсҳоро осон мекунад, донишҳо, малакаву маҳоратро ҳам дар дарсҳои гуманитарӣ ва ҳам ҷомеашиносӣ мушаххас месозад. Дар раванди ҷаҳолияти меҳнатӣ дар хонандагон тафаккури техникӣ, амалӣ, эҳтимолиӣ, ки ба таъмин ва шаклгирии дидгоҳҳо ва боварҳои хонандагон, комёбиҳои ҷаҳонбинӣ ва рафтори амалии онҳо мусоидат мекунад, рушд мекунад. Меҳнат ҳамчунин барои тарбияи интизоми бошуурона, шинохти масъулият ва масъулияти ахлоқӣ, меҳнатдӯстӣ таъсир мерасонад, барои интихоби дурусти ҷаҳолияти меҳнатии оянда мусоидат мекунад, одат ба ҷаҳолияти дурударози касбӣ-меҳнатро ба вучуд меорад.

2. Таҳлили адабиёти илмӣ-амалӣ ва психологӣ-педагогӣ дар раванди ҷустуҷӯи таҷрибаи дарси меҳнат ва роҳнамоии касбӣ бо даъвати волидон имкон дод, ки ин хулосаҳо рӯ зананд.

Кори омӯзишӣ дар раванди корҳои омӯзишӣ-тарбиявӣ вақти зиёди

хонандагонро мегирад ва таъсири зиёде ба ташаккули сифатҳои ахлоқиву меҳнатӣ мерасонад, ки меҳнатдӯстӣ ва эҳтироми худ ҷойи муҳимро ишғол мекунад.

Чун мисол дар чадвалҳои № 1 ва 2 намунаи раванди ташаккули сифатҳои ахлоқии хонандагон – меҳнатдӯстӣ ва эҳтироми худ оварда мешавад. Дар ин ҳол натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки агар дар хонандагон муносибати мусбат ба омӯзиш ва меҳнат шакл гирифта бошад, пас дар оянда он метавонад таҳкурсии барои гузариш ба меҳнати фойданоки ҷамъиятӣ, пайвандгари омӯзиш ва меҳнати истехсолӣ бошад.

3. Вобаста ба дараҷа ва хислати маҷмуи далелҳои шахсият мо дар раванди таҷрибаҳои ҷустуҷӯӣ ва шаклгирии таҷриба 4 гурӯҳи хонандагонро, ки сатҳи зерини тамоюли касбӣ доранд, ҷудо намудем:

- а) гурӯҳ бо сатҳи баланд;
- б) гурӯҳ бо сатҳи миёна;
- в) гурӯҳ бо сатҳи паст;
- г) гурӯҳи тамоилаш ташаккулнаёфта.

Бар асоси таҳқиқи гузаронидашудаи ҷараён ва сатҳи тамоюли касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ ва бо мақсади ташаккули омодагиҳои психологии хонандагон мо тавсия додем:

Ба гурӯҳи якум – минбаъд мусоидат намудан ба инкишоф ва такмили худогоҳӣ, ангезаҳои ҷамъиятиву арзишӣ, қобилиятҳо; ташаккули малакаву маҳорати касби мавриди назар.

Ба гурӯҳи дуум – инкишоф додани ангезаҳои ҷамъиятиву арзишӣ ва ғоявӣ, муносибати мусбат ба меҳнат, ба касбҳои умумӣ; ташаккули худбаҳодиҳӣ, муносибати ҷамъиятӣ ба меҳнат, ҷамъият, сатҳи кофии даъво, нигариш ба касбҳои, ки ба тамоюли фардӣ ва имкониятҳо мутобиқанд.

Барои гурӯҳи сеюм – рушди ангезаҳои ғоявии барои ҷомеа ва шахс арзишманд; ташаккули муносибати корӣ ва ҷамъиятӣ ба меҳнат; талабот дар арзёбии имкониятҳои худ; рушди сифативу шуморавии ҷаҳонбинии

касбӣ, манфиатҳои аслии пойдор дар нигаришҳои ҳаётии касбӣ, устуворӣ дар татбиқи нақшаҳои касбӣ.

Ба гурӯҳи чорум – ошкор намудани майлу рағбат, тамоил ва қобилиятҳо; инкишоф додани тамоюли касбӣ, майл ба фаъолияти касбӣ-меҳнатӣ, талабот дар интихоби касб, ҷалб ба намудҳои гуногуни фаъолият, ташаккули тамоил ба касб, нақшаҳои ҳаётӣ, ҳадафнокӣ ва фаъолиятнокӣ.

Ҳамин тариқ, чуноне таҳлили натиҷаи таҳқиқоти банақшаگیرӣ ва ташкили кори волидон ва омӯзгорон дар роҳнамоии касбии хонандагон тибқи самтҳои дар боло нишондодашуда нишон медиҳад, бо назардошти фарқияти мувофиқи онҳо ба хонандагон дар тамоюли касбии онҳо ва интихоби роҳи ҳаётӣ ва меҳнатӣ ёрии амалӣ мерасонад.

4. Дар раванди сустҷӯ ва баргузори тачрибаву озмоишҳо низоми фаъолияти роҳнамоии касбии хонандагон зимни таъсири оила, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ ҷиҳати ташаккули тамоюли касбии хонандагон таҳия шуд, ки аз инҳо иборат аст:

✓ Муайян намудани низомҳои асосии ташаккулёбии унсурҳо.

✓ Муайян намудани вазифаҳои ҳар унсур (бо роҳнамоии умумӣ ба тамоюли касбӣ)

✓ Ба роҳ мондани робитаҳо байни унсурҳо, яъне ташкили низоми унсурҳои ташаккулёбанда. Дар айни ҳол унсурҳои аслии сохторӣ, ки низоми роҳнамоии касбиро ташкил медиҳанд, иборатанд аз:

а) омӯзишҳои касбӣ;

б) таблиғоти касбӣ;

в) машварати касбӣ;

г) интихоби касб;

д) мутобиқсозии касбӣ;

е) таҳсилоти касбӣ;

ж) тарбияи касбӣ;

з) мутобиқшавии иҷтимоӣ-касбӣ;

и) омӯзиши шахсияти хонанда ба ҳадафҳои роҳнамоии касбӣ.

Мо танҳо унсурҳои асосии низоми мутамаркази тамоюли касбии хонандагонро муайян кардем, ки ба ташаккули хислатҳои шахсиятии зикршуда таъсир мегузорад. Унсурҳои низоми омодагии хонандагон барои фаъолиятҳои феълӣ, ки мо нишон додем, бояд муҳимтарин хусусиятҳои шахсиятии як шахси нави серҳаракат ва чӯёро дар тамоюли касбӣ ташкил диҳад.

Лозим ба таъкид аст, ки дар низоми ташаккули як тамоюли касбӣ илова бар унсурҳои ёдшуда волидайн, муаллимон ва шаклҳои кори омӯзишии чун дарс, ки шакли асосии ташкили таълиму тарбия мебошанд, низ дорои чунин унсурҳои сохторӣ, ба монанди дарси омӯзиши матлаби нав, дарси такмили дониш, малака; дарси умумӣ, дарси назорати маҷмӯӣ ва ғайра мавқеъи асосӣ дорад.

5) Роҳу василаҳои мувофиқи фаъолияти оила ва мактаб дар мавриди тамоюли касбии хонандагон таҳлил шуд, ки гувоҳи ин натиҷаи таҳқиқот мебошад. Барои дарки тамоюли касбии шахсият муҳим аст, ки на танҳо сохтори онро донем, балки он чизеро, ки мо одатан хусусияти психологӣ ё шаклҳои равонӣ меномем, низ доништа шавад. Ҳамчуноне таҷриба нишон медиҳад, маҳз дар тамоюли шахсият талошҳо, алоқаҳо, ормонҳо, тамоми сарвати зиндагии ботиниву зоҳирии ҳаёти инсон кушода мешавад.

Дар таҳқиқоти мо тавачҷӯҳ ба ҷанбаи самти касбии тамоил ба фаъолияти оянда ба шарҳи зер дар назар гирифта шудааст: ба таври хос алоқаи як нигариши мустақими отифӣ амалӣ ва идрокӣ ба касб аст, дар шароити мусоид, равона кардани тавачҷӯҳи хонандагон ба фаъолияти мушаххаси касбӣ, ангега ва ҳадафҳои мебошад, ки бояд мувофиқ ояд.

Вазифаҳои ҳам ошкор карда шудаанд, ки ба тамоюли касбӣ мусоидат мекунанд: ин ташкили кори мустақилонаи хонандагон ва мушоҳида ба омӯзиши объектҳо, равандҳои гуногуни кор дар устохонаи мактаб ва ҳангоми сайёҳат дар ташкилоти сарпараст.

Дар ин самт, тавре ки таҷрибаи бисёре аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки дар чараёни сайёҳат дар он сураъат

метавон комёбӣ ба даст овард, ки агар мавриди ташкили ин сайругашт бо хонандагон пурсишҳо гузаронида шаванд. Дар ин ҳол, агар ташкилкунандагон ба усули ташкили фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯие чун:

- ба ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ;
- ба усулҳои ҳалли мушкилот, барномарезишуда ва репродуктивӣ;
- ба ташкили кори мустақилона ва худомӯзӣ;
- ба ташкили дарсҳои семинарӣ, озмоишӣ, таҷрибавӣ ва ғайра таваҷҷуҳи аввалиндараҷа диҳанд.

Дар ташкили ташаккули самти роҳнамоии касбӣ гузаронидани суҳбат низ аҳамияти хос дорад. Мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, ки ҳалли масъалаи тамоюли касбӣ ва арзиши педагогию психологӣ суҳбат танҳо дар сурати доштани самти дурусти касбӣ ва мувофиқи мақсад будани онҳо ба даст меояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки суҳбатҳое, ки ба маърифати хонандагон мусоидат мекунанд, бояд ҷавобгӯи ин талабот бошанд:

1. Ҳадафи аслии суҳбатҳо, пеш аз ҳама бояд ба шинос намудани хонандагон ба соҳаву самтҳои кори зеҳнӣ ва дар заминаи ҳар кадоми онҳо бо шиносӣ ба касбу ихтисосашон нигаронида шудааст.

2. Суҳбат дар бораи ин ё он самти меҳнат ва касби он, ихтисосҳо бояд дақиқ, мушаххас, илмӣ ва дастрас бошанд.

3. Гузашта аз ин суҳбат бояд озод, пурмуҳтаво бо истифода аз матлаби мушаххас сурат бигирад.

4. Натиҷаҳои ҳосилшуда а хонандагон з озмоишҳо нишон медиҳанд, ки бастагии зиёде ба ҳамкории мутақобили волидайн ва омӯзгоронон дар шаклгирии тамоюли касбии довталабони оянда дорад. Лозим ба зикр аст, ки равобити дар ҳоли инкишоф дар раванди фаъолиятҳои омӯзишии байни донишомӯзони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгорон ва волидайн ангезае барои пешрафти тамоюли

касбӣ нест. Онро метавон ҳамчун омили ангезаи иҷтимоии рафтори хонандагон баррасӣ кард. Аммо азбаски тамоюли касбӣ ба таври чудогона рушд намекунад, берун аз таъсири шароити мухталифи ҷаҳолият, муносибатҳои иштирокчиёни раванди таълим нақши ҳавасмандкунанда - дар ташаккули самти касбии шахсияти донишҷӯён доранд.

5. Мо бо ҳамроҳии омӯзгорон чунин шакл ва усулҳоро дар ташкили ҷараёни таълим муайян кардем, ки ба ташаккул ва рушди на танҳо дониш ва малакаҳои зарурӣ, балки дар самти касбӣ низ мусоидат кардааст. Унсурҳои асосии ин шакл ва усулҳо вобаста аз теъдоди донишҷӯён - оммавӣ, гурӯҳӣ, маҳфилӣ, инфиродӣ буданд.

Бинобар ин, дарсҳои оммавии роҳнамоии касбӣ дар ҳама дарсҳо аз ҷанҳои гуногун, аз ҷумла дарсҳои омӯзишии меҳнат, конфронсҳо, муҳоҷимаҳо, мизҳои мудаввар ва ғайра буданд.

Дарсҳои гурӯҳӣ – суҳбатҳо, саёҳатҳо, машғулиятҳо дар гурӯҳҳо ва маҳфилҳо аз рӯйи майлу шавқ ва ғайра.

Дарсҳои чудогона – машғулиятҳо ва кор бо хонандагони синфҳои болоӣ дар гурӯҳҳо ва синфҳо.

6. Мо дарёфтем, ки барномаи кори мактаб дар ташаккули самти устувори касбӣ аҳамияти хос дорад, зеро он як ҷузъи ҷудонашавандаи кори тарбиявӣ мебошад. Ин нақша бояд ба усулҳои чун: илмӣ, пайдарпай, систематикӣ, барномарезии дурнамо ва феълӣ бо барномаҳои бутунӣ, воқеӣ, эҷодӣ ҳамроҳ бошад. Самаранокии он дар ҳоле ба даст хоҳад омад (ва мушоҳидаҳои мо оид ба раванди ташаккули касбӣ нишон медиҳанд), ки агар он дар марҳилаҳои зерини ба ҳам алоқаманд сурат бигирад:

Тарҳрезӣ – таҳлили ҷомеъ ва ҳамаҷониба аз вазъияти тамоюли касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муайян кардани сатҳ ва вазифаҳои бадастомада барои беҳбуди ҷаҳолиятҳои ҳамаи унсурҳо, иҷрои ҳамаҷонибаи барнома барои соли таҳсили оянда; иҷрои дастурнамалҳои аслиӣ, муайян кардани ҳадафҳо, маҷмуаҳо ва

хамчунин роҳҳои татбиқи онҳо;

- таҳияи чорабиниҳои мушаххасе, ки имкон бидиҳанд вазифаҳои дар миёнгузошташуда татбиқ гарданд, муайян намудани муҳлатҳои мушаххаси гузаронидани чорабиниҳо ва таъин намудани масъулони иҷроии онҳо;

- ворид намудани тағйирот ва тавзеҳот дар ташкили кор барои иҷроии нақша.

7. Мо як нуктаро ошкор кардем, ки волидон дар интихоби роҳи ҳаётии фарзандонашон бахуссус дар интихоби касб нақши муҳим доранд. Онҳо беҳтар аз ҳар каси дигар ҳастанд, онҳо хостаҳо ва орзуҳои фарзандони худро мешиносанд, дар интихоби касб ба онҳо ба таври ҷиддӣ кумак мекунанд, талош мекунанд бо истифода аз таҷрибаи зиндагонии худашон аз иштибоҳҳо ва ноумедии эҳтимоли муҳофизат кунанд. Бо ин ҳол дар амали онҳо низ мавридҳои ҳолатҳои дида шудааст, ки волидайн моил ба кумак ба фарзандони худ дар интихоби касб ҳастанд, вале ҳамеша қодир ба анҷоми ин кор нестанд ва тавсияҳои онҳо аз сабаби ноогоҳиашон на ҳамеша самарабахш буданд. Бо интихоби касбе бо тавсияи волидайн, аммо бар хилофи майли ӯ донишомӯз аксар вақт баъди ба камол расидан аз он руҳафтода мешавад ва касбашро ба касби дигар иваз мекунад. Бинобар ин муассисаи таълими бояд тамоми талоши худро бикунад ва кушиш ба ҳарч диҳад, то ин ки волидайн бо дарки масъулият дар роҳнамоии интихоби касбии фарзандашон дуруст амал кунанд.

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар мавриди роҳнамоии касбӣ бояд бо хонандагон дар самтҳои зерин кор кунад:

1. Фарогирии васеи волидон бо тарғиботи педагогӣ оид ба роҳнамоии касб тавассути чаласаҳои волидайн, лексияҳо, конференсҳо, семинарҳо, суҳбату вохӯриҳо ва дигар шаклҳои кор.

2. Ҷалби ҳадди аксари волидон дар кумак ба муассисаи таълимӣ дар роҳнамоии касбии хонандагон мувофиқи тамоюли касбӣ (суҳбатҳо, лексияҳо, экскурсияҳо). Шаклҳо ва усулҳои кор бо волидон метавонанд гуногунранг бошанд.

Ҳамин тариқ, мо даъво надорем, ки як таҳқиқоти ҷомеа ва мукамал дар ин ҷода анҷом дода шуд ва танҳо таъкид мекунем, ки бояд самтҳои имконпазири рушди минбаъдаи ин ҷанбаи муҳими роҳнамоии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро дар шароити оила, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ қайд намоем:

1. Барои ташаккули роҳнамоии касбӣ, ошкорсозии самтҳои иртиботӣ ва имкониятҳои фаъолияти касбӣ лозим аст, ки як барномаи мақсадноки давлатӣ дар самти роҳнамоии касбии муштараки хонандагон аз ҷониби хонавода, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ коркард ва қабул гардад.

2. Бо назардошти имконоти мавҷуда ҷалби падару модарон, ҷомеа ва омӯзгорон ба тамоюли касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муҳим буда, иштироқи онҳо дар чунин чорабиниҳо, аз қабили соатҳои синфӣ, экскурсияҳо, озмунҳо оид ба интиҳоби касб, ороиши гӯшаҳои синфи ё умумимақтабӣ, конференсҳои илмӣ, семинар ва ғайра шарт ва зарур доништа мешавад.

3. Фаъолияти кумитаи падару модарон ва ҷомеа бо дарназардошти самти касбӣ ва муҳити зист ба фаро гирифтани хонандагон ба фаъолияти корӣ нигаронида шуда, ташкили шароитҳои ҷойҳои корӣ бахусус дар деҳот ба фаъолияти касбӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон мусоидат намояд.

4. Фаъолияти муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, волидон ва ҷомеа тавассути баргузори семинарҳои омӯзишӣ дар самти роҳнамоии касбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд тавсеа дода шавад.

5. Ба таври мунтазам тавассути васоити ахбори омма, телевизиону радио, шабакаҳои иҷтимоӣ ва порталҳои солонаҳои интернетӣ ташкил намудани паҳши барномаҳо бо ширкати мутахассисони касбу ҳунароҳои мухталиф оид ба масъалаҳои тамоюли касбӣ ба хонандагон дар интихоби бошууроҳои касб кӯмак ва мусоидат мекунанд.

6. Зарур аст, ки оид ба самти роҳнамоии касбии хонандагон тавсияҳои методӣ, дастурҳои таълимӣ, нақшаи фаъолияти волидайн, ҷомеа ва омӯзгорон таҳия ва барои истифода пешниҳод шаванд.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдухаков А. Экономическое воспитание учащихся в процессе формирования экономических понятий в учебной работе. - Автореф. дисс. ... канд.пед.наук. - Худжанд, 2002. - 19 с.
2. Мирализода А. Пахлӯҳои иҷтимоию педагогии интиҳоби касб. — Душанбе: Сино, 2003. — 173 с.;
3. Мирализода А. Тарбияи ахлоқии наврасони душвортарбия. — Душанбе: Сино, 2007. — 59 с.
4. Айни Камол: Носири Хусрави Қабодиёни «Сарсухан ба Гулчине аз ашъор» - Сталинобод, 1957.
5. Асроров А. Трудовое воспитание в общеобразовательной школе Таджикской ССР. - Душанбе, 1970.
6. Атутов П.Р. Политехнический принцип в обучении школьников. -М., 1976.
7. Атутов П. Р. и др. Роль трудового обучения в политехническом образовании школьников. - М., 1985. - С. 92-93.
8. Атутов П. Р. Соединение обучения с производительным трудом - ведущий принцип общеобразовательной школы //Советская педагогика.-1984.-№3.-С.14.
9. Ахмади Дониш. Наводир-ул-вақоъ. –Душанбе, Адиб, 1972. – 220с
10. Ахмеджанов Р. Формирование у учащихся 7-8 классов сознательного отношения к труду. - Алма-Ата, 1985. Ахмедова М.С. Взаимосвязь школы и семьи по профориентации учащихся // Материалы научно-практической конференции "Проблема воспитания студентов". - 1996, 20-21 мая. - С.35-36.
11. Ахмедова М.С. Педагогические основы народной педагогики в формировании профориентации //Материалы научно-практической конференции "Проблема воспитания в народной педагогике". - 1998.- 27-28 мая. - С.33-34.

- 12.Ахмедова М.С. Научные основы подготовки школьников к выбору профессии //Материалы научно-практической конференции: Сб. научных трудов. – 2000. 25-26 октября. - С.13-15.
- 13.Ахмедова М.С. Особенности работы кабинетов профориентации // Сериалы научно-практической конференции: Сб. научных трудов. - 2001. -С.47-48.
- 14.Ахмедова М.С. Формирование познавательных интересов учащихся в процессе учебной работы // Материалы научно-практической конференции. - 2002, 30-31 октября. - С.27-28.
- 15.Ахмедова М.С. и др. Программа и методические рекомендации по диагностической педагогике. - Душанбе. 2002. - С. 22.
- 16.Ахмедова М.С. и др. Программа и методические рекомендации по педагогике школы. - Душанбе, 2002. – С.14.
- 17.Байматов С.8. Педагогические основы взаимодействия школы и семьи по формированию общественного образа жизни у подростков - Автореф.дисс. ... канд.пед.наук. - Худжанд, 2002. - С.19.
- 18.Барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020.
- 19.Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов на Дону, 1999. – С. 323.
- 20.Батышев С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации. - М.: Педагогика, 1979.
- 21.Батышев С. Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики. - М., 1981. - С. 64.
- 22.Батышев С. Я. Подготовка рабочих кадров. - М., 1984.
- 23.Берг А.И. Профессиональная этика. - М., 1975.
- 24.Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в педагогическом институте. – М., 1989. – С. 3 – 50.
- 25.Булатова О.С. Педагогический артистизм. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – С. 10 – 18.

26. Булбулов Д. Педагогические основы совершенствования деятельности школьного технического кружка как важнейшего средства подготовки учащихся к труду. - Автореф. дисс... канд.пед.наук. - Душанбе, 2000. - С. 14-15.
27. Вайсбург А.А. Организация профориентационной работы школ: Пос. для учителей. - М., 1985.
28. Вайсбург А.А. Школьники выбирают рабочие профессии //Знание. - 1983.-и 12.-С.12.
29. Витиньш В.Ф. Реформа школы и профессиональная ориентация школьников. -М.: Педагогика, 1988. – С. 7-23.
30. Волков О. потенциальная сила науки. - М.,1987. - и 2.
31. Вопросы профориентации и активизации познавательной деятельности старших школьников. - Тюмень, 1970. - С.14-15.
32. Головкин Н.А. Морально-ценностные ориентации современного человека: Мораль. Сознание и поведение. - М., 1986.
33. Голомшток А.Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника. - М., 1983.
34. Голубов В.Б. Хочу..., могу..., нужно стать рабочим. -Йошкар-Ола, 1983. -С.49.
35. Горчаков Л. Персональное распределение выпускников. - М.. 1982. - с 9.
36. Громцева А. К. Самообразование учащихся средних профтехучилищ. - М., 1987. - С. 119.
37. Громыхалин В.И. Профессиональная ориентация молодежи. - Ташкент: Знание, 1982.
38. Дубинчук Е.С. Активизация познавательной деятельности учащихся в процессе обучения математике. - Киев, 1987. - С. 103.
39. Закон Республики Таджикистан "Об образовании". - Душанбе 2000. -с.зз.
40. Захаров Н.К. Профессиональная ориентация школьников.М1988.- С.68-69.

- 41.Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебное пособие. – Екатеринбург: Изд – во Уральского гос. проф. – пед. ун – та 2000. – С. 181 – 224.
- 42.Иовайша Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. - М., 1983.
- 43.Исаев И.Ф. Профессионально – педагогическая культура преподавателя. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – С. 73 – 105.
- 44.Исоев С. Народные традиции об опыте по трудовому воспитанию детей в семье. - Дисс. ... канд. пед. наук. - Ташкент, 1980.
- 45.Каграманов Г. С. Педагогическая система физического воспитания учащейся молодежи. - Автореф. дисс. ... докт.пед.наук. -Душанбе. 1997.- 0.48.
- 46.Кадыров С. Проблемы организации педагогического воздействия на трудных подростков в системе общественного воспитания. - Автореф. дисс. ... докт.пед.наук. - Ташкент, 1989. - 0.25-26.
- 47.Кадыров С. Профориентационная работа с подростками: Учеб. пос. - Душанбе, 1990.
- 48.Кадыров К. Дидактическая эффективность совершенствования учебного процесса на базе ЭВМ в вузах. - Автореф. дисс. ... канд. пед.наук. - Душанбе. 1996. - С. 25.
- 49.Кадыров С. Профессиональная ориентация школьников. - Душанбе: Сино. 1997. - С.118-119.
- 50.Кадыров С. Умственное воспитание детей в семье. - Душанбе 2002. - С.11-119.
- 51.Калугин и др. Профессиональная ориентация учащихся. - М., 1983. - С. 63.
- 52.Карамзин И.В. и др. Основы профессиональной подготовки. - Душанбе, 1993.
- 53.Карцев И.Д. и др. Физиологические критерии профессиональной подготовки подростков к различным профессиям, - 2-е изд. - М. 1977.
- 54.Климов Е.А. Путь в профессию. - Л., 1974.

- 55.Климов Е.А. Как выбрать профессию. - М., 1984.
- 56.Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. - М., 1984. - С. 56-61.
- 57.Козлова О.В. Научные основы управления производством. -М.: Экономика, 1970. - С. 11-13.
- 58.Котляр А.Э. и др. Молодежь приходит на производство. - М. 1978. - С.13.
- 59.Крылов Н.И. Профорентация как проблема специальной организаторской и нравственной подготовки молодежи //Проблемы профорентации и профконсультации в школе. - М.: Просвещение, 1969.
- 60.Крупская Н. К. К закону о политехнизации М.: Просвещение, 1969. с. 22-23.
- 61.Крылов Н.И. Профорентация как проблема специальной организаторской и нравственной подготовки молодежи //Проблемы профорентации и профконсультации в школе. - М.: Просвещение, 1969.
- 62.Кубрушко П.Ф. Содержание профессионально – педагогического образования. – М.: Высшая школа, 2001. – С. 24 – 26, 83 – 103, 151 – 159.
- 63.Кудрявцев Г.В. Исследование психологических особенностей профессионального становления //Психологические основы профессионально-технического обучения. - М.: Педагогика, 1988. - С.8-12.
- 64.Конвенция о правах ребенка. Принята Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989г. ЮНИСЕФ.
- 65.Концепция и Программа профессиональной ориентации молодежи в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан. / Постановление Правительства Республике Таджикистан от 5 октября 1998 г. № 339.
- 66.Консепсия ва барномаи раҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05.12.1998 г. №399. - С. 2.
- 67.Консепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 2 октябри соли 2010, № 499. - Душанбе, 2010.
- 68.62.Концепция национальной школы. - Душанбе, 1995.

- 69.Қоидаҳои ташкили низоми тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии шаҳрвандони бекор, аз 1 августи соли 2008, № 373. – Душанбе, 2008.
- 70.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” - Душанбе, 2016. – 48 с.
- 71.Лавин В.М. и др. Профессиональная ориентация и врачебная консультация подростков. - Л., 1977.
- 72.Лазерев Д.Н. Формирование знаний, умений и навыков по растениеводству в системе трудовой и политехнической подготовки учащихся в сельских школах СССР. - Душанбе, 1969.
- 73.67.Левитов И.Д. Психология труда. - М., 1963. - С. 80-82.
- 74.Леднев В. С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. - М., 1991. - С. 170.
- 75.Леонтев А.Н. Деятельность, сознание, личность. - М., 1991 С. 234.
- 76.70. Лутфуллоев М. Асосҳои омузиш [Матн] / М. Лутфуллоев. – Кобул, 1982. - 126 с.
- 77.Лутфуллоев М. Дарс. [Матн] / М. Лутфуллоев. - Душанбе, 1995. – 192с.
- 78.Лутфуллоев М. Тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ. Маҷмуаи мақолаҳо. [Матн] /М. Лутфуллоев. – Душанбе. 1999. – 138 с.
- 79.Лутфуллоев М. Осор. Инсон ва тарбия. – Душанбе. 2013. 164 с.
- 80.Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик. - Душанбе. 2015. 698 с.
- 81.Лутфуллоев М. Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия - Душанбе. 2015. 200 с.
- 82.Макаренко А. С. Соч., т. I. - У., 1957. - С.654.
- 83.Макаренко А.С. Соч., т.3. - М., 1957. - С.222-223.
- 84.Макаренко А.С. Воспитание в труде // Соч.: В 7 т. - М., 1967. - Т.9. - С. 39-48.
- 85.Макаренко А. С. О воспитании. -М., 1990. - С. 115.
- 86.Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. –С. 49 – 57, 262 - 270.

- 87.Мадьковская Т.Н. Труд как фактор воспитания социальной активности школьников. - 1983. - С.35.
- 88.Маркс К. Капитал, т. I, кн.Г. Процесс производства капитала // Маркс К., Энгелс Ф. Соч. - 2-е изд. - Т. 23. - С. 188.
- 89.Мачидова Б. Анъанаҳо ва оинҳои мардумӣ ҳамчун воситаи ташаккулёбии сифатҳои маънавии кӯдакон дар оила / Б. Мачидова [Матн]. Рисолаи илмӣ барои дарёфт намудани дараҷаи доктори илмҳои педагогӣ. – Д.: 2004. – С. 32, 39, 41-42.
- 90.Мачидова Б. Анъана ва расму оини халқӣ дар ташаккулёбии сифатҳои маънавии кӯдакон дар оила / Б. Мачидова [Матн]. Мақолаи илмӣ. – Душанбе, 2004. - С. 24, 25.
- 91.Маърифати оиладорӣ. Х. Раҳимзода, Ш. Ёрмуҳаммадзода, Л. Назирова, Н. Амонов [Матн]. Китоби дарсӣ барои синфи 10-ӯм. – Душанбе: Маориф, 2015. –С. 64-67.
- 92.Методика индивидуальной профконсультации / Отв.ред. В. П. Каневец). - М., 1982.
- 93.Мижериков В.А. Ермоленко М.Л. Введение в педагогическую деятельность. – М: Пед. о – во России, 1999. – С. 44 – 127, 216 – 233.
- 94.Миралиев А.М. Педагогика ва психология. – Душанбе, 2007.
- 95.Миралиев А. Социально-профессиональные основы подготовки учащихся к выбору профессии. - Автореф. дисс. ...канд.пед.наук. - Душанбе, 1997. - С. 19.
- 96.Мохов Б. И. Воспитание ответственного отношения к труду. – Горький. 1987. - С.72.
- 97.Нагорная А.Г. Формирование готовности к планированию профессиональной карьеры у студентов вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.Г.Нагорная. – СПб.: ИПО, 2011. – 24 с.
- 98.Научно-технический прогресс: Словарь. - М.: Политиздат. 1987. - С.299.
- 99.Ноздков В.В., Фетисов Э.Н. Социальные проблемы подготовки к труду. - М.: Мысль, 1984. - С. 78.

100. Овчинников П.Ф. Принципы сохранения. - М., 1966. - С.26.
101. Орлов А.Б. Склонность к профессии. - М., 1981.
102. О реформе в общеобразовательной и профессиональной школе: Сб. документов и материалов. - М., 1984. - С.33-40.
103. Павлюшенко Е.М. Профессиональная ориентация учащихся. – Киев, 1983. - С. 31.
104. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 22-уми декабри соли 2018.
105. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 22-уми декабри соли 2019.
106. Пашков А. Т. Педагогика производительного труда. - М.Д987. - С. 20.
107. Педагогическая энциклопедия. - М., 1966. - Т. 3. - С. 210.
108. Педагогическое мастерство и педагогические технологии. / Под ред. Л.К. Гребенкиной, Л.А. Байковой. – М.: Пед. о –во России, 2001. – С. 122
109. Пидкасистый П.И., Фридман Л.М., Гарунов М.Г. Психолого – педагогический справочник преподавателя высшей школы. – М.: Пед. о –во России, 1999. – С. 223 – 230.
110. Платонов К.К. Об изучении и формировании личности учащихся. - М.. 1966. - С. 80.
111. Платонов К.К. Проблемы способностей. - М., 1972. 83* Платонов К.К. Профессиональная ориентация молодежи. - М.. 1978.
112. Платонов К. К. Цели и задачи профессиональной ориентации. - М. 1978.- 0.67.
113. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. - М., 1981. - С. III.
114. Потин В. С. Системно-структурный подход и специфика философского знания // Вопросы философии. - 1968. - и II. - С. 47-58.
115. Профессиональная педагогика. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: Ассоц. «Профессиональное образование», 1999. – С. 31- 50, 133 – 152.

- 116.Рахмонов Э. Ш. Наша цель - национальное единство. - Душанбе: Ирфон. 1977. - С. 33-34.
- 117.Рахмонов З.П. Педагогические основы активизации учебно-познавательной деятельности неуспевающих учеников младшего школьного возраста. - Автореф. дисс. ... канд.пед.наук. - Худжанд. 2002.- 18 с.
- 118.Рубинштейн С.П. Бытие и сознание. - М.: АПН СССР, 1957.-С.226.
- 119.Рубинштейн С.П. Проблемы общей психологии. - М..1973. -С.38-99.
- 120.Руткович М.И. Социально профессиональная ориентация молодежи в условиях развитого социалистического общества //Философские науки,- 1977. - III. - С. 25.
- 121.Рижов В.А. Профессиональная ориентация и подготовка кадров в Великобритании. - М., 1991. - С. 50.
- 122.Садыков М.М. Система подготовки студентов к организации физического воспитания школьников. - Автореф. дисс. ...канд.пед. наук. - Худжанд, 2000. - С. 9-10
- 123.Сазонов А.Д. Профессиональная ориентация учащихся. - Челябинск,1977
- 124.Сазонов А.Д. и др. Профессиональная ориентация учащихся. -М.. 1988 - С.118.
125. Сахаров В.Ф. Система профессиональной ориентации учащихся средних школ. -Киров, 1977.
126. Саюшев В.Н. и др. Социально-экономические проблемы профессионально-технического образования. - М., 1982. - С.69.
127. Семенихин В.П. Изготовление инструментов в школьных мастерских. - М., 1987. - С. 207.
128. Сейтешев А.П. Пути формирования личности будущего молодого рабочего. - М., 1982. - С. 60.
- 129.Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи. - М., 1988, - С.8.
130. Семушина Л.Р., Ярошенко Н.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях. – М, 2000. – С. 238 – 261.

131. Сидоров В. П. и др. Социальные экономические проблемы подготовки молодежи к труду. - М., 1986. - С. 60.
132. Сильведойне Н.Г. Произойдет венная адаптация, ее критерии и показатели: Сб. научных трудов. - М.. 1982. - С. 18.
133. Симоненко В.Д., Фомин Н.В. Современные педагогические технологии: Учебное пособие. – Брянск: Изд – во БГПУ, 2001. – С. 57 – 80.
134. Скаткин М.Н. и др. Трудовое воспитание и профориентация школьников. - М., 1984.
135. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. и др. Педагогика: Учебное пособие для высших педагогических учебных заведений. / Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – С. 3 – 58.
136. Смирнов В. П. и др. Перспективное комплексное планирование совместной деятельности профессионально-технического училища и базового предприятия. - М.. 1980.
137. Смирнов А.Н. О психологической подготовке к труду // Вопросы психологии. - 1984. - Л 5.
138. Смирнов С.А., Котова И.Б., Шиянов Е.Л. и др. Педагогика: Педагогические теории, системы, технологии: Учебник для студентов высших и средних учебных заведений. / Под ред. С.А. Смирнова. – М.: Изд. центр «Академия», 1999. – С. 90 – 115.
- 139.124. Современный словарь по педагогике. Современное слово. -Минск, 2001. С.9.
140. Соловьев А. П. Правила выбора профессии. - Л.» 1975.
141. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. - М., 1979. - Т. I. С.525.
142. Тонконогой Е.П. Проблемы повышения профессиональной квалификации руководителей школ. - М., 1987. - С. 168.
143. Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации. - М., 1986.-С.60-61.
144. Ушинский К.Д. Собр. соч. - М.: АПН СССР, 1950. - Т. 8. -С. 23.
145. Ушинский К.Д. Полн. собр. соч. - М.: АПН РСФСР. - Т.9.-С. 117-118.

146. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении //Собр. соч. - М., 1948. - Т. 2. - С. 34.
147. Федоров В.А. Профессионально – педагогическое образование: теория, эмпирика, практика. – Екатеринбург: Изд – во Уральского гос. проф. – пед. ун – та, 2001. - С. 76 – 93, 265 – 280.
148. Хасанов С. Педагогические основы полufункциональной подготовки студентов к профессиональной деятельности. - Автореф. дисс ... канд.пед.наук. - Худжанд, 2002.-С.19.
149. Хидирова Л.С. Формирование нравственных качеств у детей средствами семейных традиций. -Автореф. дисс. . .канд. пед. наук. - Худжанд. 2002. - С. 19.
150. Ходалиев Н. Трудовые ресурсы Таджикистана: проблемы и перспективы. - Душанбе. 1988. - С.20-25.
151. Хуррамов В. Система формирования профессиональной направленности будущего учителя. - Автореф. дисс. ... канд.пед.наук. - Худжанд, 2002. - 0.22.
152. Хусейн-заде М.О. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2001 г.г.). - Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. - Душанбе, 2002. - С. 24.
153. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе; Учебное пособие. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – С. 391 – 396.
154. Чернышенко Н.Д. Трудовое воспитание школьников. -М.,1980 - С. 100.
155. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников. - М., 1983. -С.106-110.
156. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников. - М., 1989. -С.7.
157. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. -М., 1981.
158. Шарапов Ш.А. Педагогическая система подготовки старшеклассников к труду в условиях Республики Таджикистан. - Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - Алма-Аты. 1996. - С.45.

159. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С., Булбулов Ҷ. Педагогикаи ибтикорӣ. - Академияи таҳсилоти Тоҷикистон / Ф. Шарифзода, И. Каримова [Матн]. Душанбе: Ирфон , 2013.- 544 с.
160. Шарифзода Файзулло Педагогика: назарияи инсонофар ва ҷомеаи фарҳангӣ /Ф. Шарифзода.- Душанбе, Ирфон, 2010.-543 с.
161. Шарифзода Ф., Каримова И.Х. Педагогика. (Курси лексия). Душанбе: «Ирфон», 2008. – 284 с.
162. Шарофов Ш. Муошират ва худшиносӣ /Ш.Шарофов.-Хучанд, 2017.-302 с.
163. Шелтен А. Введение в профессиональную педагогику: Учебное пособие. – Екатеринбург: Изд – во Уральского гос. проф. – пед. ун – та, 1996. –С. 91 - 106, 154 -164.
- 164.Шоев Н.Н. Педагогические доминанты воспитательно – образовательных технологий в системе высшего образования. Душанбе, «Ирфон», - 2004. – 304 с.
- 165.Шоев Н.Н. Вариативные воспитательно – образовательные технологии и инновационные модели обучения в высшей школе. – Душанбе «Ирфон», 2005. – 310 с.
166. Шоев Н.Н. Усул ва манбаъҳои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои олии таълимӣ. – Душанбе. «Ирфон», 2003.
- 167.Шомуродов Х.Р. История становления и развития системы высшего образования в Республике Таджикистан: Монография. – Душанбе, 2000.– 308с.
168. Шомуродов Х.Р. Актуальные проблемы и тенденция развития высшей школы Таджикистана: Монография. – Душанбе, 2003. – 115с.
- 169.Юсуфбеков Ю.Р. Подготовка человека к труду: Социально-экономические вопросы. - Душанбе, 1987.-С. 175.
170. Ярмаченко А. Д. Трудовое воспитание и профессиональная ориентация учащихся // Педагогика. - 1983. - и 10. - С. 87.

**МУҚАРРАРОТИ АСОСӢ ВА НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚОТИ
ДИССЕРТАЦИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ
МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ШУДААНД:**

**I. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшаванда тавсиянамудаи ҚОА
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон батабърасида:**

[1–М] Акмалова М.А. Каюмова Х.Т., Состояние и пути совершенствования системы профессионального образования Акмалова М.А. /Х.Т.Каюмова [Текст] //Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе. – 2018. –№5. – С. 255-259. ISSN 2074-184

[2–М] Акмалова М.А. Хусусиятҳои вазъи оила ва мактаб дар самти пешбурди фаъолияти касбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ / М.А. Акмалова [Текст] // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени НосираХусрава (научный журнал).– Бохтар. –2018.– 1-1(51). – С.105-111.ISSN 2309-6764.

[3–М] Акмалова М.А. Особенности семейной и школьной ситуации в педагогической деятельности учащихся средних общеобразовательных учебных заведений / М.А. Акмалова [Текст] // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени НосираХусрава (научный журнал).– Бохтар. –2018.– 1-1(51). – С.105-111.ISSN 2309-6764.

[4–М] Акмалова М.А. Роҳнамоии касбӣ –асоси тарбияи зимни фаъолияти яқҷояи оила ва муассисаи таълимӣ дар тамоилҳои касбомӯзии хонандагон / М.А. Акмалова [Текст] Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф . – Душанбе. – 2019.– №4.(28)– С.130-133. ISSN 2617-5620.

[5–М] Акмалова М.А. Баъзе роҳҳои тақвими ва рушди низомии таҳсилоти миёнаи касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.А. Акмалова [Текст] // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе. – 2018. –№9. – С. 223-228. ISSN 2074-1847

[6–М] Акмалова М.А. Ташкили фаъолияти муассисаи таълимӣ, хонавода ва ҷомеаи муосир дар тарбияи роҳнамоии касбии хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ / М.А. Акмалова [Текст] // Паёми

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе. – 2021. – №1(33). – С. 20-28. ISSN 2617-5320

[7–М] Акмалова М.А. Кори ғоиданоки ҷамъиятӣ – асоси тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар самти роҳномаии касбӣ / М.А. Акмалова. [Текст] // Номаи Донишгоҳ Учёные Записки. – Хуҷанд. – 2021. №2 (67). – С. 167 – 175. ISSN 2077 – 4990

II. Мақолаҳои, ки дар дигар нашрияҳо ва маводи конференсияҳои илмӣ ҷоп шудаанд:

[8–М] Акмалова М.А. Роҳномаии касбӣ зимни фаъолияти якҷояи оила ва муассисаи таълимӣ дар тамоилҳои касбомӯзии хонандагон. / Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзи илми тоҷик / - Гулистон. 2020.- С.45-47.

[9–М] Акмалова М.А. Технологияи муосири роҳномаии касбии наврасону ҷавонон зимни ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа. / Конференсияи байналмилалӣ: “Таъмини баробарҳуқуқӣ кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа”/ - Душанбе – 2023. – С.326 – 332.